

הרב יוסף טויב

מרבני כולל "דרכי-איש" ב"ב ובעמח"ס "מקצה
הארץ" ו"החשמל בשבת" ועוד

סימן יא

היכן נוהגים יו"ט שני ובדין הערים החדשות באר"י

א. בזמן שהיו ישראל מקדשים ע"פ הראיה היו בני המקומות הרחוקים עושים שני ימים יו"ט מן הספק, שלא ידעו אם החודש הקודם היה מלא או חסר. ואמרו במסכת ביצה ד' ב' 'והשתא דידעינן בקביעא דירחא מאי טעמא עבדינן תרי יומי משום דשלחו מתם הזהרו במנהג אבותיכם בידיכם זמנין דגזרו שמדא ואתי לאקלקולי'. ע"כ. והיינו שגם בזמן הזה, שכל ישראל יודעים את קביעות החודשים, הורו חכמים שיאחזו מנהג אבותיהם בידיהם וימשיכו לעשות ב' ימים טובים, שמא יחזור דבר לקלקולו. היום השני קרוי בלשון חז"ל יו"ט שני של גלויות.

ונחלקו הרמב"ם (קה"ח פ"ה ה"ט ואילך) והריטב"א (ר"ה י"ח א') בגדרי דין זה מתי בני מקום מסויים חייבים לשמור יו"ט שני.

לדעת הרמב"ם, חיוב עשיית יו"ט שני אינו תלוי בגבולות ארץ ישראל אלא הוא תלוי אם בזמן שהיו מקדשים ע"פ הראיה היו מגיעים למקום זה השלוחים שהיו מודיעים שקידשו בי"ד את החודש. ולשיטתו, אם בזמן הראיה לא הגיעו השלוחים למקום מסויים (וממילא היו חייבים באותו זמן לעשות יומיים

בדברינו להלן נדון בס"ד בדין יום טוב שני היכן הוא נוהג. והנה, יש שסבורים שמוסכם שאין יו"ט שני נוהג בארץ כלל, ברם באמת הוא נידון גדול ונחלקו בו רבנן. והרבה יש לדון בשיטות קמאי ובתראי בזה וכאשר יבואר להלן. וכן יש לדון לכל שיטה מה הדין בתחום כיבוש עולי מצרים, ולבאר העולה בדינם של הערים והמושבות החדשות שבארץ ישראל.

כמו כן נדון בס"ד בדין יום טוב שני סמוך לגבולות הארץ, בדרום בעיר עזה ועוד, במזרח בעבר הירדן, ובצפון בערי מדינת לבנון. ובכל זה נביא בס"ד מדברי רבותינו הראשונים והאחרונים שדנו בהני דיני, יתבררו הדברים ותרבה הדעת.

ויש להקדים ולהדגיש שאין הכוונה כאן לדון ולהכריע למעשה בנידון חמור כזה, שהוא דבר המסור לגדולי ההוראה. לא באנו אלא לברר את עיקרי הדברים, להציע השמועה לפני הלומדים ולהעלותה על שולחנם של מלכי רבנן.

מקומות שחייבים ביו"ט שני להרמב"ם
ולהריטב"א

1. זוהי מהדו"ב של המאמר ונוספו בה נידונים ומקורות רבים, וכן תיקונים רבים ע"פ מה שנתעוררתי ושהעירוני.

ממרחק עשרה ימים ואילך לא ייתכן שהגיעו השלוחים, ולכן כל המקומות הרחוקים מהלך עשרה ימים ויותר מירושלים עושים שני ימים יו"ט לדעת הרמב"ם. (יל"ע למה הדין תלוי בירושלים, וראה בהערה³). והדין כך גם אם אותו המקום הוא בתוך ארץ ישראל. ועיין בלשון הרמב"ם בהערה⁴.

מספק), הרי בני אותו המקום חייבים לעולם לעשות יו"ט שני ימים². וגם אם הסיבה שלא הגיעו השלוחים למקום מסוים היא מפני שלא היה המקום מיושב באותם דורות או מפני שהגויים לא נתנום לעבור וכדומה, אם למעשה לא הגיעו לשם השלוחים, הרי חובתם להמשיך ולעשות שני ימים.

2. ברמב"ם קד"ח ה' י' אילוי היה הדבר תלוי בקריבת המקום היו כל בני מצרים עושין יום אחד, שהרי אפשר שיגיעו להם שלוחי תשרי, שאין בין ירושלים ומצרים על דרך אשקלון אלא מהלך שמנה ימים או פחות וכן רוב סוריא, הא למדת שאין הדבר תלוי בהיות המקום קרוב. ע"כ. (מצרים כאן ייתכן שהכוונה לעיר מצרים - 'מסר' הסמוכה לקהיר). והיינו שאחרי שנקט הרמב"ם לדינא שגם ח"ל שהגיעו אליה השלוחים עושה יום אחד, הרי ממנהגם של בני מצרים ורוב סוריה אתה למד שהדין תלוי בהגעת השלוחים בפועל ולא באפשרות שהם יגיעו, שהם עושים יומיים אף שיכלו השלוחים להגיע אליהם. (וקרוב לשמוע שמכלל כולנתו שזו ראייה גם לערים באר"י, שאם בפועל השלוחים לא הגיעו לשם הם עושים יומיים. ולדעתו סברא היא שאין לחלק, ואין לנו עוד גדר בדין זה מלבד הגעת השלוחים בפועל).

יש שטענו שיש ראייה גם מרמלה שכתב בכפ"פ שנהגו יומיים אף שהיא בארץ. וברם ייתכן שנהגו כן ע"פ הרמב"ם, וצ"ב אם המנהג קדם להוראתו. ויש להעיר שמסברא יש לדרן שבכגון רמלה אין לנהוג יומיים, מפני שהיא סמוכה הרבה ללוד ששם כנראה הגיעו השלוחים. וקרוב להניח שהנהגים יומיים ברמלה ויום אחד בלוד היו סבורים שהסמיכות לא עורת, וזה צ"ת טובא מסברא, וכפי שהובא לקמן מהגרש"ז בהר"ן כף החיים וחזו"א, ואכמ"ל. והנה היו דורות ששיבת ארץ ישראל וגאוויה היו ברמלה, אבל צ"ב אם גם הם עשו שם יומיים.

3. יש מקום עיון במה שכתב הרמב"ם שמודדים את המרחק מירושלים, שהרי בסוף הזמן שקידשו ע"פ הראיה לא קידשו את החדש בירושלים, וכמשמעות גמ' ויר' צוין להלן. (ועוד, שכפי הידוע הרומאים אסרו על כניסת יהודים לירושלים בעונש מוות, והיה לגיון רומאי שמקומו היה סמוך לירושלים והשגיח על זה, ומסתבר שלא קידשו שם את החדש אחרי התורבן שהוא עניין של פרהסיה). והוא במשך כ-290 שנה, היינו מחורבן בית שני בעוה"ר בשנת ג'א"ת ת"ל או תתכ"ט (למנין בהר"ד) ועד שתיקן הלל את החשבון שבידינו בשנת ד"א קיט (מעט אחר פטירת אביו ורבא, ועיין באגירת רש"י וכו"ה בספר הזכות לרמב"ן גיטין יח, א מדפי הרי"ף).

והנה מצאנו שקידשו ביבנה ר"ה כהב, (שהיא ביהודה סמוך ללוד), וקדשו באושא ר"ה לבא, (והיא בגליל), וברם נראה בכמה מקומות בבבלי וירושלמי שהיו רגילים לקדש בעין טב (וציינו לדוה"ר ב,יז ואינו תח"י). ויעיין ר"ה כהא, ובתוס' ושאר ראשונים שם בשם הפסיקתא, וקרוב שהיא הייתה ביהודה, ויעיין בירושלמי סנהדרין פ"א ה"ב ובשיירי קרבן שם. וצ"ב איך היה בדורות אחרונים. ויביר' תענית פ"ב הי"ד במימרא דר"י בן פזי בשם אביו (ר"ש בן פזי) נזכר קידוש החדש בעין טב, והנה רשב"פ היה תלמיד ריב"ל ובנו ריב"פ מוסר בשם ר' יוחנן. והיינו שבזמן האמוראים קידשו בעין טב, ואולי היה כך עד סוף זמן הראיה. ואני יודע היכן היא עין טב, ואולי הייתה סמוכה לירושלים, ברם יש טוענים שהיא סמוכה ללוד (במפת מידבא, ברך משנת ד'שכה, מופיע ביוניתי ENETABA דהיינו עין טב או עיני טבה סמוך ללוד, ויל"ד שזה גילוי מילתא הגון שהיה שם מקום בשם זה. ובשם הדוה"ר כתבו שחכמי העיבור הם בדר"כ חכמי דרום, וצ"ב שם). ולוד היא כמהלך יום למערב ירושלים. ואמנם השלוחים נשלחו לדרום ולצפון (ובמערב הוא הים הגדול, וגם לבלב שבמזחית צפונית הדרך עוברת דרך סוריא ולא במזרח שהוא מדבר), וייתכן מאוד שהמדידה מעין טב ומירושלים שווה. וצ"ב עוד. - עיקר הדבר שקידשו בגליל היינו לפי שהדין לקדש ביהודה אינו מעכב כמב' ברמב"ם קה"ח ד,יב. וגם יל"ד אם נאמר עיקר דין זה רק בעיבור השנה (כמש' הרמב"ם שם) או גם בקה"ח (עיין רש"י קדושין לו,ב), ועיין מנ"ח מצוה ד' אות ד', ואכמ"ל. (וראה בשו"ת ציץ הקודש סוף סי' מ"ב ובמש"כ בשם מהר"ל שאת הקידוש עצמו עשו בירושלים, ולכא' יש להעיר על הדברים).

4. ברמב"ם קידוש החדש פ"ה ה"ט, אין עשיית יום טוב אחד תלוייה בקריבת המקום, כיצד אם יהיה מקום בינו ובין ירושלים מהלך חמשה ימים או פחות שבדואי אפשר שיגיעו להן שלוחין, אין אומרין שאנשי מקום זה עושין יום טוב אחד, שמי יאמר לנו שהיו השלוחים יוצאין למקום זה, שמא לא היו השלוחים יוצאין למקום זה מפני שלא היו שם ישראל ואחר שחזרו לקבוע על החשבון ישוב שם ישראלים שהן חייבין לעשות שני ימים, או מפני שהיה חירום בדרך כדרך שהיה בין יהודה וגליל בימי חכמי משנה, או מפני שהיו הגוים מונעין את השלוחין לעבור בניהן. ע"כ. (ועינ'ש' בהמשך שהוכיח כן). ומסקנת הדין למעשה כתב הרמב"ם שם הי"א נמצא עיקר דבר זה על דרך זו כך הוא, כל מקום שיש בינו ובין ירושלים מהלך יתר על עשרה ימים גמורים עושין שני ימים לעולם כמנהגם מקודם, שאין שלוחי כל תשרי ותשרי מגיעין אלא למקום שבינו ובין ירושלים מהלך עשרה ימים או פחות, וכל מקום שבינו ובין ירושלים מהלך עשרה ימים בשוה או פחות שאפשר שהיו שלוחין מגיעין אליו, וראים אם אותו המקום מארץ ישראל שהיו בה ישראל בשעת הראייה בכבוש שני כגון אושא ושפרעם ולוד ויבנה ונוב וטבריה וכיוצא בהן עושין יום אחד בלבד, ואם אותו המקום מסוריא כגון צור ודמשק ואשקלון וכיוצא בהן, או מחוצה לארץ כגון מצרים ועוד ומאב וכיוצא בהן, עושין כמנהג אבותיהן שבידיהן אם יום אחד יום אחד ואם שני ימים. ע"כ.

מנהגם לעשות יומיים. ואמנם לגבי חו"ל יש משמעות בלשון הרמב"ם שהיו מקומות שעשו יום אחד (וכן נוטה משמעות הגמ' שהזכירו מקום שמגיעים רק שלוחי ניסן, שזה בחו"ל, ולא נהיר לומר שגבול שלוחי תשרי היה בדיוק בגבולות הארץ אף שיכולים היו לילך לרוב סוריא כמ"ש הרמב"ם, והיו הרבה מישראל גרים בסוריא). ומ"מ שפיר קראו שמו של יום שני יום של גלויות כיון שיום זה נהג רק בחו"ל ונהג כמעט בכל מקומות חו"ל, ועייין.

יש"ר בחת"ס ביצה (ד, ב) 'שני ימים טובים של גלויות. לפע"ד תואר זה השם של גלויות הוא על העבר, כי כן שהי' השלוחים מגיעים עד קצה ארץ ישראל וגם לקצת מקומות בחו"ל, ולא עשו ב' י"ט אלא בני גולה הרחוקות'. ע"כ.

שיטת הרמב"ם בעיר בארץ ישראל שאין לה מנהג ידוע ובדברי החזו"א

ב. יש לדון לדעת הרמב"ם בעיר בארץ ישראל שאין לה מנהג ידוע מהו. והדבר תלוי בדקדוקי הלשונית בדבריו. יעויין בהל' קידוש החודש פ"ה, ומצד אחד נראה שסבר שאין הדין תלוי באר"י וחו"ל כלל והכול הולך אחר הגעת השלוחין ומנהגי המקום, ומצד שני

שם יו"ט של גלויות להרמב"ם. לשיטת הרמב"ם צריך ביאור למה היום השני נקרא בכמה מקומות יו"ט שני של גלויות, והרי לשיטתו אינו הדין תלוי באר"י וחו"ל. ויש לפרש שבלשון זו אין הכוונה לתת גבול מדוייק, וקראום כך לפי שסתם בני הגלות עושיין שני ימים וסתם בני ארץ ישראל עושיין יום אחד. ואף הרמב"ם עצמו כתב כמה פעמים כדבר פשוט שבני אר"י עושים יום אחד ובני הגלויות יומיים, אף שלשיטתו אין זה גדר הדין, ומהאי טעמא. ובלשונו נראה מבואר שהניח שלמעשה בכל הארץ הגיעו השלוחים⁵.

וְהָיָה הערנו שגם לפי הריטב"א, הרי מוסכם שבזמן שקידשו ע"פ הראייה היה גדר הדין בהגעת השלוחים בלבד, ומ"מ מצאנו בראשונים שגם כשעסקו בזמן זה כתבו את הביטוי שבני אר"י היו עושים יום אחד ובני גלות יומיים, ומאותו הטעם, שכן הוא הרוב והסתמא.

ויש להוסיף, שייתכן מאוד שבאותו הזמן באמת לא היה שום מקום באר"י שעשו יומיים, והשלוחים הגיעו לכל המקומות, או שעכ"פ רק ערים בודדות ממש יצאו מן הכלל, ואינו דבר הראוי לקבוע את שם היום. ובאמת לא ידוע על שום מקום עתיק בארץ ישראל שהיה

ובהלכה י"ב, מקום שבינו ובין ירושלים עשרה ימים או פחות מעשרה והוא סוריא או חוצה לארץ ואין להם מנהג, או שהיא עיר שנתחדשה במדבר ארץ ישראל, או מקום ששכנו בו ישראל עתה, עושיין שני ימים כמנהג רוב העולם, וכל יום טוב שני מדברי סופרים ואפילו יום טוב שני של ראש השנה שהכל עושיין אותו בזמן הזה.

5. רמב"ם יו"ט (א, כא) 'זיום טוב שני מדברי סופרים הוא ומדברים שנתחדשו בגלות, ואין עושיין בני ארץ ישראל שני ימים טובים אלא בראש השנה בלבד'. ושם (ו, יד) 'והיו בני הגלויות עושיין שני ימים כדי להסתלק מן הספק לפי שלא היו יודעין יום שקדשו בו בני ארץ ישראל'. וכעיי"ז בהל' לולב (ז, טז שם, יז).

וגם כאן, כמה הלכות לפני שביאר דינים אלו, כתב (קדה"ח ה, ד) 'כשהיתה סנהדרין קיימת והן קובעין על הראייה, היו בני ארץ ישראל וכל המקומות שמגיעין אליהן שלוחי תשרי עושיין ימים טובים יום אחד בלבד, ושאר המקומות הרחוקות שאין שלוחי תשרי מגיעין אליהם היו עושים שני ימים מספק לפי שלא היו יודעין יום שקבעו בו בני ארץ ישראל את החדש'. ע"כ. והדברים מטים ומלמדים שהניח הרמב"ם שבכל ערי הארץ עשו יום אחד. ואין זה מגדרי הדין, אלא שבמציאות כך היה. ואמנם לגבי ערי חו"ל משמע שהיו מקומות קרובים לאר"י שהגיעו אליהם השלוחים, וכלשון הרמב"ם הנ"ל 'בני ארץ ישראל וכל המקומות שמגיעין אליהן שלוחי תשרי'. וכנראה מקורו לזה מגמ' זו עצמה, כי מקומות שרק שלוחי תשרי יכולים להגיע אליהם ושלוחי ניסן לא, ע"כ שהם בחו"ל, ואכמ"ל.

עיר המסופקת עושה שני ימים. ברם גם שם אינו מוכרע. ויל"ד דלא עדיף מלשון הרמב"ם בחיבור.

בריטב"א ר"ה יח, א כתב שנהוג כולי עלמא לעשות בארץ יום אחד. ובחזו"א או"ח קלה, ד הביא את דברי הריטב"א, ודן שהרי נהגו באר"י בכל ההלכות כדעת הרמב"ם, וע"כ שהעיקר בדעת הרמב"ם להקל בספקות שבארץ ישראל. והנה הרבה אחרונים נחלקו עליו בדעת הרמב"ם וכו"ל, ויל"ע מה יענו לטענה זו. וברם יש להשיב לשיטתם, דמנא לן שהיו מקומות מסופקים באר"י, ושפיר אימא לך שהייתה מסורת כללית שבכל הערים שדרים בהם ישראל עושים יום אחד בלי עיר היוצאת מן הכלל. וכבר כתבנו שכן נוטה מלשון הרמב"ם, שלמעשה בכל אר"י עשו יום אחד.

והנה, בעיקר דברי הריטב"א יש להעיר, שהכפופ"ה שהיה בן הארץ העיד (כפופ"ה פנ"א) שברמלה שהייתה עיר חדשה נהגו שני ימים (והוא חי בתקופת הריטב"א, וראה הערה⁶). ולענ"ד ייתכן מאוד שכוונת הריטב"א היא למנהג הכללי בארץ. ודבריו שם הם כלפי מה שהניח והקדים לטענתו שם, שהיה חלק גדול בארץ ישראל שהשלוחים לא היו יכולים להגיע אליו, ועל זה דן שלא שמענו מעולם שמנהג חלק גדול מאר"י לעשות שני ימים. (ובאמת כבר פשטות הגמרות משמע שלא היה חלק גדול מאר"י שעושים יומיים, ומעתה ייתכן

נראה מלשונו שכל הדין של עיר מסופקת הוא בחו"ל דווקא ולא באר"י.

ורוב האחרונים נקטו שכוונת הרמב"ם שבני עיר המסופקת באר"י עושין שני ימים, וצ"ל שמה שנקט הרמב"ם דיני ספק בחו"ל היינו לפי שבאר"י היה ידוע שכל הערים שדרו בהם ישראלים בזמן בית שני עושים יום אחד. [ומ"מ עדיין ייתכנו ספקות, כגון ספק אם זוהי העיר הקדומה וכדומה הרבה. וי"ל שצריך בהוה. וייתכן עוד שכולן נכללים בכלל מקום שדרים ישראל מחדש, היינו שעד הנה דרו בו גויים, שכתב עליו הרמב"ם שעושים בו שני ימים. ויל"פ שמכלל כוונתו לומר שהדין כן אף שאין ידיעה שלא דרו בו ישראל מימות עולם. ואמנם החזו"א פירש כוונתו לאופן שודאי לא דרו בו ישראל מעולם, ברם להניי אחרונים יל"פ כמש"נ, ועיין].

והנה כן עולה מדברי מהרי"ט צהלון סי' רט"ז שכתב שאפילו בצפת היה צריך לנהוג יומיים לולי המסורת, וכן דעת עוד הרבה אחרונים שהובאו בברכ"י ובשע"ת סי' תצ"ו ודנו ע"פ זה ביפו ועוד, וכן כתב היעב"ץ א, קסח. וברם החזו"א (או"ח, קל"ב, א' שם, ד) כתב שעושין יום אחד, וכן דעת עוד מחברים.

יש להעיר שמלבד לשון הרמב"ם קמן, יש עוד לדון מצד דברי הרמב"ם בתשובה (קכה, ובשינויים מסויימים בפאר הדור קו) בדין העיר צור. ויש מקום לטעון שמשמע שם שכל

6. לשונו שם 'והנה לא הצריך רבנו לעשות ב' ימים בא"י אלא אם נתחדשה עיר במדבר א"י או ששכנו בה ישראל עתה ור"ל ידוע דהיתה עיר של נכרים, ולא נתפרש בדברי רבנו דין ספק אם היו שם ישראל מעולם ומשמע דספיקו להקל אע"ג דברישא נקט רבנו כגון אושא כו' מ"מ י"ל אדדייקת מרישא דייק מסיפא דנקט שנתחדשה במדבר א"י או ששכנו עתה, ואחרי שנהגו האידינא לעשות יום אחד אף שאצלנו הכל ספק המנהג מכריע'. ע"כ.

7. הריטב"א היה תלמיד הרשב"א והאריך ימים אחריו, והרשב"א נפטר בשנת ע' (או בסמוך), והכפופ"ה היה ממגורשי צרפת בשנת ס"ו היינו בחיי הרשב"א והריטב"א. (ככפופ"ה פרק נא' גמ' אזכיר תאריך חרבן מקדש מעט והוא חרבן בתי מדרשות ובתי כנסיות שבצרפת ובקצת פרוכנצה בזמני, ומן המערכה נסתי, והוא בעונותינו שנת ה' אלפים וס"ו. והוא גירוש צרפת הידוע שכלל גם חלק מחבל פרוכניצא שבדרום צרפת). ומניחים שהגירוש היה בצעירותו והריטב"א היה קשיש מיניה, וכתבו דרך השערה שנפטר כ-35 שנה אחרי הריטב"א.

הביא את דברי הרמב"ם כלל. והנה יש לזה משקל מסוים להלכה, כי לפעמים יש לתלות שאילו הוה חזי לדברי הרמב"ם היה מודה לו, וכ"ש למה שנתבאר לקמן שיש נטייה לזה מדברי הגאונים ויעו"ש, וברם כגון דא צריכה רבה. ובפרט שבתוך דבריו הוא הזכיר דברים מהרמב"ם בעניין זה לגבי פרט אחר שכתב הרמב"ם שם (מרחק מצרים מירושלים), ושמע מינה שהוא ראה את דבריו בהלכות אלו. (במש"כ הריטב"א שבאר"י כולי עלמא עבדי יום אחד, ראה לעיל מה שהערנו ע"פ הכפ"פ).

עוד שנקט דבריו ע"פ משמעות הגמ' ולא עסק כלל בכירור כל פרטי המנהג בדורו, ויל"ע אם ראוי לומר כן). ועכ"פ ייתכן שכונתו רק למנהג הכללי ולא שביירר שאין באר"י בזמנו שום מקום פרטי שיצא מהכלל ונהוג שני ימים. ומעתה לכאורה אין ראיה מכאן שלא היו ערים מסופקות בודדות שעשו שני ימים. וברם באמת הרי נראה מהכפ"פ שרמלה הייתה יחידה בהנהגת שני ימים, ולא הזכיר שום עיר נוספת שנוהגת כן מודאי או מספק, אלא שיל"ע שלא הייתה בארץ עיר מסופקת וכנ"ל, ונראה שאינו רחוק לומר כן].

ויש להעיר הערה נכבדה. הנה, הריטב"א שם⁸ בנה יסוד הדברים מכוח קושיה, שהניח שבמציאות לא היו השלוחים יכולים להגיע לחלק גדול מאד מארץ ישראל, יעו"ש טעמו להנחה זו ואכ"מ, וכן כתב שם שהיו מקומות בחור"ל שהשלוחים הגיעו (כגון לבבל, שאמרו בגמ' ר"ה כ, א ידעין חברי בבלאי וכו', וראה להלן בזה). וכתב דא"כ קשיא אמאי נהוג כו"ע למיעבד בארץ ישראל כל המועדות יום אחד לבד מר"ה ובני חוץ לארץ עושין אותן כולם שני ימים. ע"כ. ונקט שמכאן יש ללמוד ששינוי חכמים את גדר הדין, ותיקנו שכיום באר"י עושים יום אחד אף אם השלוחים לא היו יכולים להגיע.

בשיטת הריטב"א

ג. בריטב"א ר"ה יח, א (וכן בסוכה מג, א) כתב שאמנם בזמן הראיה היה הדין תלוי אם הגיעו השלוחים בפועל, אבל כשהפסיקו לקדש ע"פ הראיה ומסרו לנו את החשבון שבידינו נשתנה הדין. וכשהורו חכמים שאף שהתאריך המדויק ידוע מ"מ ימשיכו במנהג אבותיהם לעשות יו"ט שני, כמבואר ביצה ד, א, תיקנו לחלק בין אר"י לחור"ל. ובארץ ישראל עושין יום אחד אף אם בזמן הראיה לא יכלו השלוחים להגיע, ובחור"ל עושין שני ימים אף אם היו השלוחים מגיעים לאותו מקום. ע"כ.

ואמנם בדברי הרמב"ם (קה"ח, ה, י) מבואר שהשלוחים יכלו להגיע בעשרה

בהתעוררות תשובה ח"ג, שיא ובארץ צבי, מא העירו שהריטב"א שם לא

8. ויש עוד שאלה גדולה... ובדאי לא היו מגיעין לכל ארץ ישראל שהרי היא ארבע מאות פרסה על ארבע פרסה, ואפילו היתה ירושלים באמצע ממש היו לה מאתים פרסה לכל רוח שהוא מהלך עשרים יום לאדם בינוני שהוא עשרה פרסאות, ולכל היותר הוא ט"ו יום כמו שאמרו במסכת תענית ט"ו יום אחר החג כדי שיגיע האחרון שבישראל לנהר פרת, וכיון דכן היו מקומות בארץ ישראל [שצריכין] לעשות המועדות ב' ימים כמו בחור"ל, ואם כן אמאי נהוג כו"ע למיעבד בארץ ישראל כל המועדות יום אחד לבד מר"ה ובני חוץ לארץ עושין אותן כולם שני ימים. והתשובה כי בראשונה היו מקדשין החדשים על פי הראיה ולא היו יודעין בקביעה דירחא... וכשתקנו לנו שנוהר במנהג אבותינו ואבותינו היו להם מנהגות משונים שהרי מקומות מקומות יש, ויש שעושין שני ימים ויש שעושין יום אחד ויש לנו לילך אחר הרוב, ובחור"ל רובא [היו עושים ב'] הימים לעולם שלא היו מגיעין שם שלוחים ולפיכך אנו עושין כאן שני ימים, אבל ברוב ארץ ישראל היו עושין יום אחד ועושין היום ג"כ יום אחד... והרי זה מבואר ונכון. ע"כ. [ויש להעיר שלכאורה לחשבון זה היו יכולים להגיע רק לכרבע אר"י (היינו מהלך עשרים על עשרים מתוך מהלך ארבעים על ארבעים), וצ"ב במש"כ שהגיעו לרוב הארץ. ואולי נתרץ שהכוונה לרוב היישוב, וצ"ע]. בריטב"א סוכה (א, מג), א) כתב ג"כ כשיטתו בקצרה אך לא ביאר שם את טעמו ונימוקו.

בני גולה הרחוקות'. ע"כ. והרי זה כדברינו (וקצת משמע שנקט כהרמב"ם אבל אינו מוכרע כי לא עסק בעניין זמן הזה וכו' ושמו מיירי רק בדיון שהיה נוהג קודם תקנת הלל).

והנה הריטב"א שם הזכיר גם שהשלוחים הגיעו לבבל מכוח משמעות הגמ' בר"ה, וכנ"ל. וכלפי טענה זו לא יועילו דברינו. ברם לכאורה עיקר טענתו היא מכוח מה שכתב שבחלק גדול מאר"י לא הגיעו השלוחים, שקשה לקרותו יום של גלויות אם יש אזורים שלמים באר"י שעושים שני ימים, וכן ידע שאין הדבר כן ונהוג כולי עלמא יום אחד. וזה שגם בבבל יש מקומות שהגיעו השלוחים, חזי להצטרף לטענה זו, אבל קרוב לומר שאינה טענה העומדת בפני עצמה. שהרי אם כל אר"י (או כמעט כולה) עושים יום אחד ורוב העולם עושים שני ימים, נראה דלא קשיא כ"כ. ובלאו הכי הרי כו"ע מודו שהיו מקומות בחו"ל או בסוריא שהגיעו השלוחים,

ימים למצרים שבדרום ולרוב סוריא שבצפון, שהם מחוץ לארץ ישראל. והיינו שהם יכלו להגיע לכל האורך של ארץ ישראל ויותר. וכ"ש שהגיעו לכל רוחב אר"י, שהוא כמהלך יום אחד מירושלים למזרח עד הירדן (וגם בעבר הירדן רוחב הארץ אינו יותר מיומיים וכמבואר בכפ"פ פרק מז) וקצת יותר מיום מירושלים למערב. והנה עולה מדברי הרמב"ם דקים ליה שהיו השלוחים יכולים להגיע לכל ארץ ישראל, וגם משמע מדבריו שאכן כן היה והשלוחים הגיעו לכל הארץ. ולשיטתו זו נראה שנתיישבה קושית הריטב"א על דבריו (ועיין עוד בר"י מיגאש הובא בשיטמ"ק ב"מ כח, ב ובשאר ראשונים שם ואכמ"ל), וראה עוד בזה בהערה⁹.

והראוני בחי' חת"ס ביצה ד, ב' לפע"ד תואר זה השם של גלויות הוא על העבר כי כן שהי' השלוחים מגיעים עד קצה ארץ ישראל וגם לקצת מקומות בחו"ל. ולא עשו ב' י"ט אלא

9. הדרך למצרים עוברת סמוך לפינה הדרום מערבית של הגבול, ולפי העניין יכלו להגיע גם לפינה הדרום מזרחית שבקצה ים המלח, וכדומה שהיא קרובה אף יותר. [וגם אם נחל מצרים הוא הזרוע המזרחית היבשה של הנילוס (פילוסיון) הרי יכלו להגיע לשם, והנידון הוא רק אם נקבל דברי המגדילים את הגבול באמצע מהלכו, וראה במק"א מה שכתבנו בעניין הגבול הדרומי ושבדאי לא הגיע לאילת וכיו"ב, וממשמעות הרמב"ם כאן שבכל אר"י הגיעו השלוחים, ג"כ משמע שהגבול לא היה רחוק כ"כ, ועיין]. וכן הדרך לצור, שמקומה בסמוך לשפת הים, היא סמוך לפינה הצפונית מערבית של הגבול. ועדיין צריך בירור במרחק מירושלים לפינה הצפונית מזרחית של הגבול שהיא חצו עינן. והנה מקומה אינו ידוע בבירור אבל בפשוטו היא סמוכה לאזור דמשק (וכן רש"י ביחזקאל מז, יז כתב שחצו עינן סמוכה לתחום דמשק ע"פ פשוטי המקראות שם ובפרק מ"ח, ואכ"מ), והרי מבואר ברמב"ם שם שהיו השלוחים יכולים להגיע לדמשק (ובשו"ת תשב"ץ ג, קצח 'ודמשק רחוקה מירושלים שמנה ימים מזרחית צפונית'). והנה הרמב"ם כתב שיכלו להגיע לרוב סוריא, ומסתבר שכוונתו למקומות הרחוקים יותר ויותר מפנית הגבול, וכ"ש שהגיעו לכל גבולות הארץ.

והנה, הכפ"פ הרחיק את גבול אר"י לצפון הרבה מאוד, ולדבריו ייתכן שהיו מקומות שלא היו השלוחים יכולים להגיע, ולא ביררתי היטב פרטי הדברים (והנה בפשוטו דברי הרמב"ם כאן על רוב סוריא אינם תואמים את שיטת הכפ"פ, ולענ"ד העיקר שגם תחום עולי מצרים אינו רחוק כ"כ, ואכמ"ל). אמנם, דברי הכפ"פ הם על גבולות פרשת מסעי, ומבואר במשנה שביעית ו, א חלה ד, ח שקדושת עולי מצרים היא רק עד הנהר ועד אמנה. ובפשוטו היינו שזהו גבול הכיבוש של עולי מצרים, ויש שטח שנכלל בגבולות מסעי ולא נכבש ואינו בקדושה זו.

ולענ"ד המחזור שכל 'הארץ הנשארתי' (יהושע פרק יג, ועיין שם יא, יז), שהיא אזור צידון במערב והאזור שמ'בעל גד בבקעת הלבנון תחת הר חרמון' במזרח, לא נתקדש בקדושת עולי מצרים, ונראה שהרמב"ם כלל כל שטח זה בשם סוריא, ואכמ"ל. ובה ייתכן שיש להשוות את דבריו ודברי הכפ"פ בניהוי הר ההר, ויל"ע עוד. וברם הכפ"פ עצמו נראה בדבריו שלדעתו עולי מצרים כבשו כמעט את כל גבולות מסעי, וזה נידון נפרד, ואכמ"ל.

וברם, גם אם היה איזה מקום שלא היו השלוחים יכולים להגיע אליו, הרי נראה שהריטב"א הקשה מתוך ההנחה שלא היו השלוחים יכולים להגיע לחלק גדול מאוד מארץ ישראל. אבל אם הגיעו לכל ערי הארץ, ויימצא אזור יחידי שלא הגיעו אליו, נראה שאין זו קושיה מכרעת למה קראוהו יו"ט של גלויות, ועיין. ובמקום יחידי הרי ייתכן גם שלא גרו שם ישראל וכדומה. וכל זה אף אם נאמר ששם ארץ ישראל סתמא בדבריו חז"ל הוא כולל את גבולות עולי מצרים, שהרי בגבולות עולי בכל ודאי היו יכולין להגיע לכל מקום בארץ. ובמק"א נתבאר שלכמה ראשונים מצאנו שחז"ל קראו לגבול עולי מצרים בשם חו"ל.

ומעתה בפשוטו הקרוב יותר שעיקר קושיית הריטב"א היא מארץ ישראל, וכן"ל.

ועכ"פ נראה דחזיא טענה זו לקיים דברי חכמים וליישב דעת הרמב"ם ברווחא, ולאצטרופי טובא שלא לשנות מההוראה שהורו כל הפוסקים עד הדורות האחרונים כהרמב"ם וכדלקמן, ועיין.

בדברי החינוך והריא"ז ובמשמעות הר"ן
ורש"י

ד. בספר החינוך מצוה ש"א¹⁰ משמע ג"כ שהכול הולך אחר הגעת השלוחים ואחר המנהג אשר מעולם, ועיי"ש שכתב שהרחוקים מהארץ עושים שני ימים, ומשמע שגם בחו"ל אם הגיעו השלוחים עושים יום אחד, וכהרמב"ם. והנה המשיך וכתב 'אבל הקרובים וכל שכן הדרים בארץ ממש אין ראוי שיעשו כי אם יום אחד, כמנהג אנשי המקום מעולם, וכן נהגו לפי מה ששמענו', וניתן להבין שכוונתו שבאר"י עושים יום אחד גם אם לא הגיעו השלוחים (וא"כ הרי זו שיטה שלישית, שבאר"י עושים תמיד יום אחד ובחו"ל הוא תלוי בשלוחים). ברם נראה שהמשמעות הברורה היא לא כך, אלא שהניח שבאר"י ודאי שהגיעו השלוחים לכל המקומות, וכפי שביאר שהוא כפי מנהג אנשי המקום מעולם, והיינו שכך הם נהגו בזמן שהיו נצרכים לעדות השלוחים. ומבואר להדיא שזהו המנהג, ולא שבאר"י כיום נתחדש שעושים יום אחד גם אם הוא היפך המנהג. ולענ"ד נראה שאין

כגון היכא דמטו שלוחי ניסן ולא שלוחי תשרי, ולא נמנעו מלקרותו יום של גלויות.

ואו"י הבין הריטב"א שלעיקר יישוב ישראל בכבל הגיעו השלוחים, וקשיא ליה שא"כ אין ראוי לקרותו יום של גלויות. ברם אם כן הוא הרי ברמב"ם משמע לא כן, כי ודאי היה לו לומר שהיו יכולים להגיע גם לכבל ולא רק לרוב סוריא. ועוד, שהגמ' שהביא הריטב"א בחברין בבלאי מיירי גם ביוהכ"פ, ובשביל להודיע ביוהכ"פ צריך שיגיעו השלוחים בששה ימים לכבל (שירידים שני ימי ר"ה ויוהכ"פ ועוד שבת אחת לפחות), וזה ודאי דבר מחדש מאד. ובר"ה כא, א מבואר שסתמא היו עושים יומיים יוהכ"פ, וכשקדם עד והגיע לכבל ביוהכ"פ קראו עליו קלים היו רודפינו (ולשון הפסוק קלים היו רודפינו מנשרי שמים), וא"כ לא הועילו להם בני אר"י בתקנתם לירקיא ומיתיא, ואם תאמר שהועילו ליו"ט של סוכות, אף אני אומר לך שהועילו להם ליו"ט אחרון של סוכות.

וגם משמעות הגמ' ביצה ה' ו' סוכה מח, א שבסתמא בכבל עשו שני ימים, ולגבי פומבדיתא מבואר בפסחים נב, א שעשו שני ימים. וכן בספר הישר לר"ת בסי' שנו ובסי' שסז ובתוס' פסחים נא, א (ושם נד, ב לגבי יו"כ"פ) נקטו בסתמא שבני בבל עושים שני ימים, וכ"ה בספר המאור ביצה ב ב מדפי הרי"ף. וכ"ה בריטב"א בשם הרא"ה פסחים נא, א 'אבל הכא שפשט מנהג יו"ט שני בכל בבל' ובריטב"א קידושין כט, ב 'ור"ב"ל איירי לבני בבל דעבדי שני ימים'. ונמצא שהריטב"א עצמו חוכם בדבר.

10. 'ועל כן כל מקומות ישראל הרחוקים מן המקום הנבחר שהקיבוע שם, שלא היו יכולין שלוחים להגיע שם להודיעם יום הקבוע, היה להם ספק באי זה יום קבעו החדש אם ביום שלשים או בשלשים ואחד, והיו עושין המועד שני ימים מפני ספק זה... ומפני הספק הזה שיש לרחוקים מירושלים, קבעו להם בתחילה לעשות שני ימים יום טוב, וחכמים זכרונם לברכה תיקנו גם עכשיו לרחוקים מן הארץ לעשות שני ימים, כדת שהיו עושין בזמן ההוא, ואע"פ שכל ישראל היום בקיבוע החדש כמו שאמרנו. אבל הקרובים וכל שכן הדרים בארץ ממש אין ראוי שיעשו כי אם יום אחד, כמנהג אנשי המקום מעולם, וכן נהגו לפי מה ששמענו'. ע"כ.

מפשטות לשון הר"ן סוכה (כב, א מדפי הרי"ף),
וראה הערה¹².

ובאמת שגם בלשון רש"י יש משמעות כן. יעויין ברש"י ביצה (ד, ב) 'של גליות, שאין עושין אותו אלא בני גליות הרחוקים מבית דין, ואין השלוחין יכולין להגיע אצלם מראש חדש עד יום טוב... ועושין שני ימים יום טוב מספק'. ובר"ה 'ועבדינן תרי יומי, אלמא חוק קבוע הוא מתקנת חכמים על ישראל הרחוקים לעשותן ואפילו בלא ספק, הלכך כחד יומא אריכא שוינהו'. ע"כ. והנה נקט תחילה לשון 'בני גליות הרחוקים מבי"ד', ופירש שהכוונה היא למקום שאין השלוחים מגיעים. וכשדן בתקנת חכמים שגם היודעים בקביעות ינהגו שני ימים, חזר ונקט שחוק קבוע הוא על ישראל הרחוקים, ומשמע ברור שכוונתו לבני אותם המקומות שלא הגיעו השלוחים. ולכא' מוכח בדבריו שלא נשתנה גדר הדין, ושעדיין הוא תלוי בקרובים ורחוקים מבי"ד ולא בגבולות הארץ, ועיין. יש שהעירו ממשמעות רש"י וראב"ד שגם באר"י עושים בזמן הזה שני ימים, ויל"ע בכוונתם, וראה הערה¹³.

להוציא מלשון כזו שסבירא ליה שיטה שלישית דלא כרמב"ם ודלא כריטב"א, ועיין היטב.

ובעין זה בפסקי ריא"ז (ר"ה פ"א ג, יכ¹¹) שמפורש בדבריו שגם בחו"ל עושים יום אחד אם הגיעו השלוחים, ובאר"י כתב שהגיעו, ולא כתב שאין צורך שיגיעו. (וראה להגר"ח קנייבסקי בשקל הקודש (קה"ח פ"ה שעה"צ, לט), שדן לפרש שזו שיטה שלישית, והנלע"ד כתבתי).

יש להביא עוד מפשטות דברי הר"ן (ביצה א, ב מדפי הרי"ף) 'שני ימים טובים של גליות, שאין עושין אותן אלא בני גלות ישראל הרחוקים שאין השלוחין יכולין להגיע אצלם מר"ח ועד יום טוב לידע באיזה יום נקבע החדש אם ביום ל' או ביום ל"א עושין שני ימים טובים מספק'. ולהלן שם בסמוך כתב 'שהחכמים קבעוה על בני הגולה לעשותן לדורות מחמת ספק זה והטילום עליהם כחומר יום אחד ארוך'. ע"כ. ומשמעות הדברים שגם כשקבעוה לדורות הרי הכול תלוי בהגעת השלוחים, וגם בגולה רק הרחוקים עושים שני ימים. וכן יש לשמוע

11. 'בארץ ישראל שהיו נוהגין אבותינו יום אחד על פי שלוחי בית דין, גם היום עושין יום אחד, שהרי אין הגלייות עושין [שני ימים אלא מפני מנהג אבותינו, וכבר בארץ ישראל היו נוהגין לעולם יום אחד. וכן בכל העיריות הסמוכות להן שהיו מגיעין שם שלוחי ניסן ושלוחי תשרי, ורגילין בה שלוחי בית דין, ראוי להם לעשות יום אחד'.

12. לשון הר"ן שם 'אבל מ"מ ראיתו איני מכיר וכי מפני שהזכר שם מנהג מביא אותה ראייה לכאן והלא שם עיקר תקנה היא דאמרינן שלחו מתם הזהירו במנהג אבותיכם זימנין דגורין גזירה ואתי לאיקלול, דמשמע שתקנה קבועה אמרו כאן שינהגו כמנהג אבותיהם מפני חשש קלקול, ואע"ג דמשמע שאם לא נהגו כן לא היו גוזרין כך עליהם, דאי לא תימא הכי אף ב"ט של גליות יש לעשות לבני ארץ ישראל ב' ימים, אפ"ה אע"ג דזימנין דגורין גזירה לא סגי' להודשי מנהג מ"מ תקנה קבועה היתה לאותם שכבר נהגו שינהגו כן אפילו לאחר דידעי בקבועא דירחא'. ע"כ. ומשמעות לשונו היא שלא גזרו על מקום שלא נהגו שיתחילו לנהוג דיני יו"ט שני. ולכא' אינו תואם לשיטת הריטב"א. ואמנם אין עניינו שם בפרטים אלו, וייתכן לדחות שלא רצה להיכנס לזה ושאת עיקר סברתו יש מקום לקיים אף להריטב"א, ויל"ע עוד. ויש להעיר שיש שדקדקו מהר"ן להיפך, מפני שהזכיר בלשונו בני ארץ ישראל ומשמע שתלוי בגבולות הארץ, ולענ"ד אינה טענה מכרעת כלל, וכמש"נ בפנים.

13. ברש"י סוכה מב, ב ד"ה החליל 'דבזמן מקדש אין עושין יום טוב שני', ומשמע קצת שבזמן הזה גם בירושלים ומקום המקדש עושין יו"ט שני, וברם זו י"ל, ויל"ע. ושור"ר מביאים מרש"י פסחים מז, א 'ושני ימים טובים של ראש השנה דוקא נקט, דבזמן לחם הפנים לא היו שני ימים טובים של גליות'. ע"כ. ולכא' בירושלים לעולם אין עושים. והעיר מזה בצל"ח שם, ובחת"ס שם ובשו"ת יו"ד, רנב שכד הוי תליא וראה פני הצל"ח טען לו שמשכח"ל כשרוב חכמי ישראל בחו"ל, ומקדשים את החדש בחו"ל, ואז עושים שני ימים בארץ. ע"כ. ויש לדקדק בזה ואכ"מ.

יש לציין עוד לספר כתוב שם לראב"ד (פסחים לרי"ף טז, ב מדפי הרי"ף) 'כתוב שם (-בספר המאור שם) והני דנחתי ממערבא אסור להו למעבד עבידתא ביום טוב שני. אמר אברהם: זה רוח שקר. שאין בכל הגולה ולא בארץ ישראל מי שלא ינהג שני ימים טובים של גליות'. ע"כ. ולכאורה כוונתו שגם באר"י עושים שני ימים, והדברים מחודשים טובא וצ"ב, ואיני יודע לפרש.

בציץ הקודש בשם ר"י טוב עלם ועוד

ה. בספר ציץ הקודש (להגריצ"מ שפירא מירושלים) דן בזה¹⁴, והביא בסימן מ"א דברים מהגרש"ז בהר"ן שכתב לדקדק מדברי קמאי שהזכירו כמה פעמים חו"ל וארץ ישראל סתמא, ומשמע שהכול תלוי בגבולות הארץ (וכן הוא בעוד מחברים). ורצו להוכיח מזה שכמה ראשונים נקטו בזה שלא כהרמב"ם, אלא הכול תלוי בגבולות הארץ וכהריטב"א.

וברב, הנה הראשונים כתבו כך כמה פעמים גם לגבי עיקר דין יו"ט שני, וגם כשדנו לגבי דין יו"ט שני בזמן שקידשו ע"פ הראיה. והרי בזה מודה גם הריטב"א ומדו כו"ע שהיה הדין תלוי רק בהגעת השלוחים ולא היה הדבר תלוי בגבולות הארץ כל עיקר (וכדאמרו בגמ' ר"ה כא, א הדין במטו שלוחי ניסן ולא מטו שלוחי תשרי). ומאידך, יעויין לעיל שהבאנו שגם הרמב"ם עצמו כותב לשונות כאלו בכמה מקומות, ונתבאר שם שבלשונות האלו לא נכנסו כלל לגבולות המדויקים אלא קראו על דרך כלל את מקום נהיגת יום אחד אר"י ואת מקום נהיגת שני ימים חו"ל לפי שכן הרוב והסתמא, וכדרך שקראוה בגמ' יום של גלויות. ונתבאר עוד שם, שמשמעות הרמב"ם שלמעשה בכל אר"י הגיעו השלוחים ועשו יום אחד, אבל בחו"ל היו מקומות סמוכים לארץ שעשו ג"כ יום אחד.

וראה שם בסי' מ"ב מה שהביא המחבר לדקדק מדברי הר"י טוב עלם¹⁵ דמשמע כהריטב"א. וגם בדבריו יש להעיר כן. הרי ריט"ע שם עוסק בעיקר התקנה, ואכן הזכיר שם שהוא משום ספיקא. אלא שנקט דבריו בהנחה שבאר"י היו השלוחים מגיעים לכל מקום, והרי זה כדברי הרמב"ם עצמו וכמש"נ. ובפשוטו אין מזה ראייה לנידון דידן. (ואילו סבר כהריטב"א הרי גם בחו"ל אינו רק מספק, שהרי גם מקום שנהגו מדורות יום אחד ע"פ השלוחים תיקנו להם יום אחד, ועיין). - בתשובת הגרש"ז בהר"ן שם הזכיר עוד שיש לדון מצד קורבת המושבות החדשות לערים הישנות, ויעויין בזה לקמן.

בדברי הגאונים בתשובה

ו. יש שהביאו לדקדק מדברי רה"ג בתשובה (ליק, א ובמהדו' אופק, קטז) שמשמע שהדין תלוי בגבולות הארץ וכהריטב"א. והנה אמת הדבר שנקט שם בדברי עצמו ובשם רס"ג לשון ארץ ישראל וחו"ל¹⁶, וניתן להבין שהוא כמשמעו ורק בזה הדין תלוי. (ואילו זו כוונתם, הרי אינו תואם לריטב"א, שהרי גם הריטב"א מודה שעד תקנת הלל היה הכל תלוי בהגעת השלוחים, וכמפורש בגמ', ודן שהלל תיקן שיהיה תלוי בקדושת הארץ, ובתשובה זו דנו רה"ג ורס"ג בעיקר התקנה. וגם צ"ב טובא ליישב

14. התשובות שם הם ללא תאריך, ברם בתשובת הגריצ"מ שנכתבה כתגובה לדברי הגרש"ז בהר"ן שקדמו לה, נזכר 'עטר רשאנו הגאון הקדוש מבריסק' היינו מהר"ל דיסקין, בברכת החיים, והוא עלה לארץ בשנת תרל"ו ונפטר בטבת תרנ"ח (וכן נזכר ר"א סולימן מני מחברון בברכת החיים, והוא נלב"ע בתמוז תרנ"ט). המושבות החדשות, שעליהן דן בספר שם, הוקמו סמוך לאותן השנים.

15. בתשובת ר"י טוב עלם שבמחזור ויטרי (סי' שכ) 'ואם נפשך לומר והלא סנהדרים גדולים תיקנו לנו שני ימים טובים של גלויות. ואפילו הכי שתי קדושות הן. אותם לא הוקבעו אלא לגולה ומשום דספיקא דקביעותא דירחא. ומקרא מעיד וצווח הרימו מכשול מדוך עמי. ובני גולה טפילין היו לארץ ישראל ונעשת כמי שלא פשט איסורו ברב הקהל. אבל שני ימים טובים של ראש השנה דפני הבית נתקנו. ופשט איסורו בכל ישראל נעשה הדבר כמו שניתנו מהר סיני. וקדושה אחת להן. שהן לא קבעום משום ספיקא. דהא אינהו בקיאי בקיבועא דירחא'. ע"כ.

16. השואלים כתבו לרה"ג שראו בתשובה אחרת שלו שכתב 'כי גזרה מימות הנביאים הראשונים וכן הנהיגו [הנביאים] הראשונים את ישראל מתחלת הגלויות שעושיין (שני) ימים טובים בחוצה לארץ שני ימים ויום הכיפורים יום אחד וסמך אותן על המנהג'. וכן הוא בעוד מעט מקומות בהמשך..

תלוי במציאות של הספק וחוסר הידיעה של בני אותם המקומות מתי קידשו ב"ד את החודש, ונקטו כדוגמא פשוטה שבאר"י יודעים ובחו"ל אין יודעים, אבל אין גדרי הדין תלויים בגבולות הארץ אלא הכול תלוי בידיעה בפועל, והמקומות שהיו תמיד בכלל הספק הם העושים שני ימים, ולענ"ד נראה שאי אפשר לנטות מזה.

ומעתה לכאורה היא ראייה להיפך, ולמדנו שגם דעת רה"ג כהרמב"ם ודעימיה. (וניתן רק לרדן בלשון הסתומה שהביאו בשם רס"ג, אם נפרש דבריו דלא כרה"ג, ואין זו דרך, וגם הרי דן בעיקר התקנה שבזה גם הריטב"א לא אמרה מעולם, וכמש"נ לעיל). ואולי ייתכן שאפשר לדחות ראייה זו בדוחק ולומר שיתכן שלא נכנס כאן רה"ג לבאר את כל פרטי התקנה, ולכן לא נכנס לפרש את גדרי הדין בזמן הזה, ודן רק בעיקר התקנה הקדומה קודם תקנת הלל. ואמנם הריטב"א דן על הגמ' שאמרו שיזוהרו במנהג אבותיהם, ומדברי רה"ג נראה שביאר גמ' זו שהכול בגדרי מקומות המסופקים לפי שלא הגיעו השלוחים, אבל אולי נחלק מדין שהגמ' מיירי קודם תקנת הלל (דלא כריטב"א עצמו) ונעמיד דברי הריטב"א דקיימי אחר תקנת הלל (שכבר דנו אם הגמ' מיירי בתקנת הלל, ואכ"מ), ונאמר שלא נכנס רה"ג לפרש דבר זה.

ובל הדברים יגעים, ובודאי פשטות הדברים שרה"ג סבר כהרמב"ם שגדר התקנה הוא

דרך כזו עם המפורש בגמ' לדעת כל הראשונים שבזמן שהיו שלוחים הכול היה תלוי בהם).

ברם באמת בתשובה בפנים מבואר להדיא שבני חו"ל נוהגים כן מחמת הספק, לפי שאינם יודעים מתי קידשו בית דין את החודש, וכל מקום שאין שלוחי ב"ד מגיעין שני ימים טובים עושין של גליות, ובהמשך 'אבל מי שבחוצה לארץ מצוה עליהן לעשותן [שני] ימים כי חזקתן חזקת מי שאינו יודע באי זו יום קבעו ב"ד את החודש, וכיון שהוא אצלם ספק נגזר עליהם לעשות שני ימים'. ויעו"ש שהביא רה"ג את דברי הגמ' בדין מקום שמגיעים שלוחי ניסן ולא שלוחי תשרי וכו', והרחיב לבאר שכך אנו מצווים להחמיר בספקות, וכהולך במדבר ואינו יודע מתי שבת, והביא דוגמאות מעוד הרבה דיני ספקות¹⁷.

ובשם רס"ג הביאו השואלים שכתב בפירושו 'אין ספק מעיקרא אלא הקדוש ברוך הוא צוה את משה עבדו והוא אמר לישראל כי כש[י]היו בארץ יהיה להם יום אחד ובחוצה לארץ שני ימים'. ע"כ. ורה"ג ביאר גם דבריו (אם אינם דחייה בקנה) וכתב 'כי עיקרה מחמת ספק שהוא מסתפק עלינו קידוש ב"ד, וכמה מצוות ציונו הקדוש ברוך הוא על הספיקות כי אין אנו יודעים נסתרות¹⁸'. ע"כ.

והרי הדברים מבוארים באר היטב שהכול

17. וכשיאר מה שאמרו שאין ב"ד רשאי לבטל כתב 'ותשובה אחרת כי הנביאים צוו את ישראל שבחוצה לארץ לעשות כן ואין אנו יודעים אמת [עלית] הדבר בודאי ואף אין אנו יודעים כי בודאי סרה העילה שזה הדבר תלוי בה כדי שנסיר אותה בסורה. והלכה מועתקת היא ממה רבינו מפי הגבורה כל דבר שבמנין צריך מנין אחר ההתירו' והאריך בעניין זה וסיים 'ועל זאת אמרו רבותינו שלחו מיתם אל תשנו ממנהג אבותיכם. ואם בעבור ספק קידוש ב"ד גזרו בגליות לעשות שני ימים נעשו שניהן מצוה, ועכשיו אין ספק אלא מצוה היא לעשות כן'. וראה להלן ממה שביאר את דברי רס"ג על דרך זה, ומבואר ג"כ כנ"ל. ולענ"ד למעין בדבריו אין שום ספק שכונתו שהכל תלוי בגדרי הספק.

18. בתחילה כתב רה"ג על מה שהביאו בשם רס"ג שהיא דחייה בקנה, ובסוף הדברים כתב 'ואשר אמר הגאון פיזי ז"ל (הוא רס"ג) כי ציוה הקדוש ברוך הוא לעשות בארץ יום אחד ובגולה שני ימים, כך אנו אומרים, כי מצות אלוקים היא, ואעפ"י כי עיקרה מחמת ספק... (כלשון שהבאנו בפנים) והביא דוגמאות מנולד ביה"ש, ומדמאי, ומקדושי ספק וגיטי ספק, וסיים 'כי שם הקדוש ברוך הוא מצוה על אשר לא ידעו איך קודש החדש בב"ד לעשות שני ימים'. ע"כ. והיינו שנקט שגם דברי רס"ג מוכרח שאינם כמשמעם אלא הוא מצוה למסופקים לנהוג דיני ספק.

ושדותיהם של הערים הישנות עושים יום אחד גם לרמב"ם, אך לא עיינתי שם כל הצורך).

ובתשובת שאל האיש להגרמ"ח בן הגרי"ש אלישר (או"ח, ח) שגם לרמב"ם המקומות הללו אין שמם מדבר כי הם שדות וכרמים ונגררים להכפרים אשר שמם עליהם כמו עקרון ויאודיה וכיוצא, ואפשר שבכפרים הללו היו בהם דרים ישראל בזמן הראיה ובפרט שהם קרובים מאד ליפו ורמלא ויבנה ולוד שבודאי לא יעשו כי אם יום אחד בלבד כדעת הר"מ ז"ל²⁰. ע"כ. (וטען מעוד צדדים, וית' במקומו בס"ד).

בכף החיים (תצו, ד) הביא את דברי הרמב"ם וכתב 'ונראה שאם העיר שנתחדשה היא סמוכה או נראית לעיר שעושים יום אחד, עושין כמותן' (וציין לדיני מגילה וסיים והוא הדין לכאן). ע"כ.

בחזו"א (או"ח, קלב, א'²¹) כתב 'ונראה דכל שהיה בתחום העיר שהגיעו השלוחין הרי מקום זה כעיר ואפשר דשדות וכרמים של בני העיר הוא בכלל העיר אף אם נמשכו חוץ לעיר, ולפיכך רוב ארץ ישראל הוא בדין שהגיעו שם השלוחים'. ע"כ.

לפי מנהג האבות ואינו תלוי באר"י וחור"ל, ודלא כהריטב"א (אלא שעדיין אין לנו ראיה מהגאונים לחידוש של הרמב"ם שגם במקום שיכלו השלוחים להגיע עושים יומיים אם למעשה לא הגיעו השלוחים, שזה נידון נפרד שיש לדוננו גם לולי דברי הריטב"א).

עיר חדשה הקרובה לערים הישנות

ז. להרמב"ם יל"ע מה הדין בעיר חדשה שהיא סמוכה לעיר ישנה¹⁹. וראה בתשובת הגרש"ז בהר"ן (ציץ הקודש, מא) שנראה מדבריו שנקט כהנחה פשוטה שדינה לעשות יום אחד. ועיין שם שכתב 'כל אלה המקומות שנתחדשו עתה, סמוכים המה להכפרים אשר שוממין מזמן ישוב א"י, ולמה לא נימא שהגיעו השלוחין שמה'. (והביא ממשמעות הרמב"ם שיש מצות עשה מן התורה להודיע על קידוש החודש, וא"כ ודאי שלחו לכל מקום). ע"כ. ונראה שהסתפק רק מצד נקודה זו שאין בירור גמור שהגיעו השלוחים לאותם הכפרים, אבל עיקר הדין במקום הסמוך היה מוכרע אצלו. ולגוף הנידון בערים השוממות, הנה בזה נכנסנו לדין עיר באר"י שאין לה מנהג ידוע, ועיין לעיל. (גם בתשובת הגרע"י שלזינגר שהובאה לקמן נראה לכאורה שטען שב'בנותיהם וחצרותיהם

19. והנה כבר עמדו על הביטוי ברמב"ם 'עיר שנתחדשה במדבר אר"י או מקום ששכנו בו ישראל עתה', ויל"ד למה קרא לזה 'מדבר', אולי י"ל שנתכוון לכלול בלשונו גם שאינה סמוכה לעיר ישנה, וצ"ב אם ראוי לפרש כך. ובפרט שמיד כתב מקום ששכנו בו ישראל עתה, ולא הגביל את מקומו ביחס לערים הישנות. ולכאן המחזור בזה הוא שאינו דקדוק אלא קרא הרמב"ם מדבר לכל מקום שאינו מיושב, ויל"ע עוד.

20. המשך הדברים 'וכמ"ש הרב חיד"א ז"ל על עיר יפו שהיא קרובה לירושת"י'. ע"כ. ומקורו בברכ"י תצו, ט. ולכאורה הוא צע"ג, כי לא בגלל קרובתה דן כן החיד"א, והרי כתב שם שהיא כמהלך יום ומחצה למערב ירושלים, וקשה לשמוע שתהיה משמעות לקרובה כזו. והזכיר פרט זה בשאלה (יחד עם זה שהיא קרובה מאוד ללוד ויבנה), אבל בתשובה דן החיד"א מצד שדרו שם ישראל בזמן הבית ושיש מנהג קדום המעיד שידעו שהגיעו לשם השלוחים. ואולי אה"נ, והזכיר פרט זה כהעתקת דברי החיד"א ולא שהדין תלוי בזה, ועדיין צ"ב.

21. לשונו ש'הנה לא הצריך רבנו לעשות כ' ימים בא"י אלא אם נתחדשה עיר במדבר א"י או ששכנו בה ישראל עתה ור"ל ידוע דהיתה עיר של נכרים, ולא נתפרש בדברי רבנו דין ספק אם היו שם ישראל מעולם ומשמע דספיקו להקל אע"ג דברישא נקט רבנו כגון אושא כו' מ"מ י"ל אדדייקת מרישא דייק מסיפא דנקט שנתחדשה במדבר א"י או ששכנו עתה, ואחרי שנהגו האינא לעשות יום אחד אף שאצלנו הכל ספק המנהג מכריע'. ע"כ.

יש הפרש בדין בין אר"י לחו"ל (לגבי עיר שאין לה מנהג, ועיויין לעיל) יל"ע מה הדין בכיבוש עולי מצרים, האם דינו כארץ ישראל לזה.

והנה, כתב הרמב"ם (קדה"ח ה, יא²²) אם אותו המקום מארץ ישראל שהיו בה ישראל בשעת הראייה בכבוש שני כגון... עושין יום אחד בלבד, ואם אותו המקום מסוריא... או מחו"ל... עושין כמנהג אבותיהן שבידיהן אם יום אחד יום אחד ואם שני ימים שני ימים. ע"כ. ולכאורה מבואר מדבריו שהוא תלוי בכיבוש שני, ותחום עולי מצרים, דהיינו כיבוש ראשון, אינו בכלל זה. ולענ"ד קשה מאוד לנטות מזה, ואטו לא היה הרמב"ם יכול לכתוב בשעת הראייה בכיבוש ראשון או לסתום שהיו בה ישראל בשעת הראייה. ומדנקט במפורש בכיבוש שני הרי לכאורה מוכרח הדבר שכוונתו כמשמעו, ובא ללמד שהדין תלוי בכיבוש שני לבדו. ובאמת קשיא למה כשפירט לאידך גיסא כתב מסוריא או מחו"ל ולא כתב מכיבוש ראשון, ולכאורה המחזור בזה שבהשאלת לשון קרא הרמב"ם לכיבוש עולי מצרים, סוריא וחו"ל, וזה דבר שיתכן, וראה להלן שלהרבה ראשונים מצאנו כן בגמ' וירושלמי. אבל לומר שגם כאשר כתב כיבוש שני סבר שבאמת הוא הדין בכיבוש ראשון, זה נראה דבר שאי אפשר.

[ברמב"ם] תרומות א, קרא הרמב"ם לתחום עולי מצרים ארץ ישראל יעו"ש, אבל שם בא ללמד דינים שבהם הוא חלוק מחו"ל, ואינה ראייה שלא ייתכן שיקרא לה בעלמא חו"ל. ובהל' סנהדרין ד,ו' אין סומכין זקנים בחו"ל... וכל אר"י שהחזיקו בה עולי מצרים ראויה לסמיכה'. ע"כ. וגם כאן הוא דין

והנה הושוו כל הני רבוותא שדין העיר הישנה מתפשט גם על סביבותיה. ברם נראה שנחלקו בגדר המדויק. שהכה"ח פסק שהוא בגדרי סמוך ונראה דפורים, ובחזו"א כתב שבתוך התחום כן הוא, והוא דין סמוך, ברם לא כתב לתלות גם בנראה, אלא שאפשר ששדות וכרמים הם בכלל העיר. ולכאורה זהו גדר שונה מגדרי נראה, הן לקולא, כשנמשכו השדות לתוך נחל ומקומן אינו נראה לעיר, והן לחומרא, שכשנסתיים גבול השדות עושין יומיים אף שהוא נראה (כשאל האיש נראה כגדר החזו"א, ויל"ע, והגרש"ז בהר"ן לא נכנס לתת גדר מדויק בזה, ועייין).

ולעניין מעשה, הרי בהרבה מהמושבות והערים החדשות יש לדון לפטור מיו"ט שני מצד קרבנם לערים הישנות, הן הוודאות הן המסופקות. ומדברי הגרש"ז בהר"ן ושו"ת שאל האיש נראה שסתם המושבות החדשות באותן שנים היו בגדר זה, וא"כ אין לנו ראייה ממנהגם ליותר מזה, ועייין היטב.

בדין כיבוש עולי מצרים לרמב"ם ולריטב"א
ובדברי החזו"א בזה

ח. תחום עולי מצרים אינו בדיני ארץ ישראל לכל דבר, ולמאי דנקטינן עיקר לדינא הרי קדושה ראשונה דעולי מצרים בטלה, וקדושה שנייה דעולי בכל לא בטלה. ויל"ע מה הוא לגבי דין יו"ט שני. ויל"ד בזה לדעת הרמב"ם ולדעת הריטב"א, וכדלהלן.

בדעת הרמב"ם. להסוברים שגם להרמב"ם

²² וכל מקום שבינו ובין ירושלים מהלך עשרה ימים כשאו או פחות שאפשר שהיו שלוחין מגיעין אליו, רואים אם אותו המקום מארץ ישראל שהיו בה ישראל בשעת הראייה בכבוש שני כגון אושא ושפרעם ולוד ויבנה ונוב וטבריה וכיוצא בהן עושין יום אחד בלבד, ואם אותו המקום מסוריא כגון צור ודמשק ואשקלון וכיוצא בהן, או מחוצה לארץ כגון מצרים ועמון ומואב וכיוצא בהן, עושין כמנהג אבותיהן שבידיהן אם יום אחד יום אחד ואם שני ימים שני ימים.

המסופקת הזכיר סוריא וחז"ל ולא הזכיר שם כיבוש כלל. ברם פשוט שאין כוונתו כאן לגדר אחר, וסוריא וחז"ל של הי"א היינו סוריא וחז"ל של הי"ב. וגם מסברא אין לחלק, ועיין].

יש להעיר עוד מהרמב"ם שכתב בהי"א יואם אותו המקום מסוריא כגון צור ודמשק ואשקלון וכיוצא בהן, או מחוצה לארץ כגון מצרים ועמון ומואב וכיוצא בהן. ע"כ. והרי אשקלון היא בתוך תחום עולי מצרים, ולכאורה מפורש כאן שתחום עולי מצרים דינו כסוריא וחז"ל.

והנה החזו"א בשביעית ג, יט נתקשה באשקלון איך קראה הרמב"ם סוריה, והרי סוריה אינה אלא בצפון, וכתב החזו"א 'דתרי אשקלון הן חד בצפון וחד בדרום'. ע"כ. ברם לולי דבריו היה נראה מוכרע שאשקלון שבהי"א היא אותה אשקלון שבהל' י', שמבואר ברמב"ם שהיא יושבת על הדרך שבין ירושלים למצרים, והיינו אשקלון שבדרום והיא היא אשקלון המפורסמת בדרום (ומקומה סמוך מאוד לאשקלון שלנו), וע"כ שקראה הרמב"ם סוריה בדרך השאלת לשון. (וקצת צ"ב למה לא קראה חז"ל, ואולי כיון שנוהגים בה חלק מהמצוות התלויות בארץ מדרבנן היה נוח לו לקראה. (סוריה).

ומה שיש לדחות בזה הוא שהרמב"ם לשיטתו שנראה בהל' תרומות א, ז שסבר שאשקלון ועכו הם גבולות כיבוש עולי מצרים, ומאשקלון ולדרום ומעכו לצפון לא נכבש כלל, וכבר נתחבטו האחרונים בהבנת דבריו (ועיין חזו"א שביעית ג, לב באות ב.). ואמנם לעניין נידון דין הרי הא גופא הוא צירוף, שתחום עולי מצרים שמשקלון ולדרום ומעכו ולצפון ייתכן שהוא להרמב"ם בדין חז"ל הן לדין זה והן לשאר דינים.

פרטי שהוא חלוק מחז"ל, וגם יש לטעון דמשמע להיפך, שנראה שראה צורך להדגיש שאינה בכלל חז"ל, ואינו דבר פשוט שדינה כאר"י. והנה נתחבטו שם במקורו ואכמ"ל, ועיין בסדר משנה לרמב"ם שם שטען שמקורו מעצם זה שאינה חז"ל, ויל"ד בזה, ועיין אר"ש שם שהביא מקור קרוב למפורש מירושלמי, אלא שיש שם גירסאות].

בשן"ת מהרי"ט סי' מז הוכיח שתחום עולי מצרים אינו בכלל מצוות ישוב אר"י, והוא קרוי חוצה לארץ בפי חז"ל, ודינו כסוריה, ועי"ש שהרחיב (ויש להעיר שמ"מ יש חילוקי דינים בין סוריה לתחום כיבוש עולי מצרים, כגון לגבי קרקע הגוי). והנה לדעת רוב הראשונים שמצות ישוב אר"י היא רק בעולי בבל כמבואר ריש גיטין, ואכמ"ל, הרי ע"כ שבגמ' קראו לפעמים את כיבוש עולי מצרים בכלל שם חז"ל (ובצפון יש לשמוע שכל שהוא חז"ל קרוי סוריא, וראה להלן שנראה שהרמב"ם קרא כך גם בדרום, וכן הוא במהרי"ט הנ"ל).

ובשן"ת הרשב"א גיטין ב, א 'ואשקלון דתנינן הכא דהוא מחז"ל אף על גב דהיא היא מכבוש עולי מצרים, אומר ר"ת ז"ל דלא היא מכבוש עולי בכל ולפיכך על חוצה לארץ תחשב'. (וכ"ה בתוס' ושאר שם, וכ"ה בסה"י לר"ת, קב). והביאו הרא' מירו' שם (גיטין פ"א ה"ב) 'דמר רבי יעקב בר אחא בשם ר' אמי מן תרין עובדוי דר' אנן ילפין עכו יש בה א"י ויש בה חוץ לארץ'. ע"כ. וקראו לחציה החיצון חז"ל אף שהנידון הוא אם היא בתחום עולי בבל, והיא כולה בתוך תחום עולי מצרים. ויש עוד כעין זה. ומעתה שפיר ייתכן שהרמב"ם השתמש לפעמים בכיטוי זה וסמך שיתפרש כך.

והנה לשון בכיבוש שני נמצאת בהי"א, ושם עסק כשיש מנהג ידוע, ובהי"ב בעיר

מצרים, ולפי זה אין מקור ששם חו"ל יכול את תחום עולי מצרים. וייתכן שהשיב כך לשיטתו. וברם לרוב הראשונים (ומכללם הריטב"א עצמו) שסברי שאין המצוה נוהגת שם, הרי לכאורה מוכרע שחז"ל קראוהו לפעמים חו"ל, וכמו שהבאנו לעיל משו"ת מהרי"ט שהוכיח כן. וייתכן שמודה החזו"א שאם נתפוס כן ראוי לפרש כוונת הרמב"ם שכל שאינו מכיבוש שני דינו כחו"ל לדינים אלו. ואם כן הוא, הרי נראה שראוי דבר זה להצטרף לדעת האחרונים דסברי להרמב"ם שבעיר מסופקת בארץ ישראל עושים יומיים, וצ"ע.

החזו"א (שם) צירף לזה את שיטת רבינו אפרים שהביא הרז"ה ופסק כוותיה (ביצה ג, א מדפי הרי"ף) דסברי שגם בר"ה באר"י עושים רק יום אחד. וכתב שגם החולקים י"ל שהוא טעם פרטי לר"ה בגלל שגם במקום הועד אם באו עדים מהמנחה עושים שני ימים. ע"כ.

וי"ש להעיר. (א) הא גופא צ"ב האם בית הועד יכול להיות בכיבוש עולי מצרים וייתכן שחובה היא לקדש החודש בתחום עולי בכל. והנה אם דין קידוש החודש תלוי בקדושת הארץ, הלא י"ל שהוא תלוי בקדושה שניה, שהרי קדושה ראשונה בטלה מדאורייתא. (וגם להרא' שקדושה שניה ג"כ בטלה בחורבן שני, י"ל שנשארה התקנה כפי שהייתה בבית שני שאז נהגה קדושה שניה לכו"ע). ואם ההלכה לקדש את החודש בארץ היא מדאורייתא, וכן נראה ואכ"מ, הרי לכאורה הפשטות היא שצריך קדושה דאורייתא. והנה החזו"א סבר שמצות יישוב אר"י קיימת גם בעולי מצרים, וכנ"ל, ואולי הניח לפי זה שנחשב שהיא קדושה מדאורייתא ורק אין נוהגים בה מצוות התלויות

וסוף דבר שלענ"ד הדברים נוטים שכוונת הרמב"ם לחלק שרק תחום עולי בכל דינו כאר"י לזה, אבל בחזו"א נקט לא כך, ויעויין להלן מו"מ בדבריו.

בדעת הריטב"א. להריטב"א שהדין תלוי בגבולות הארץ, צריך לברר אם הדין שעושים יום אחד הוא רק בקדושת עולי בכל או גם בקדושת עולי מצרים. וזה נוגע מאוד להלכה, שהרבה יש הרבה יישובים כיום מאשקלון ולדרום וצ"ב מה דינם לריטב"א (ואם הם בגדר עיר חדשה הרי להרמב"ם דינם לעשות שני ימים, וכל הצד לפוטרים מים שני הוא רק להריטב"א).

וי"ש שטענו ממה שהזכיר הריטב"א בר"ה שיש עד נהר הפרת ט"ו יום, ומשמע מזה שעד נהר הפרת נוהגים יום אחד, ושמע מינה שהוא תלוי בעולי מצרים. ויש להוסיף שמעצם טענת הריטב"א מהא דאר"י ד' מאות פרסה משמע כן, שבפשוטו שיעור זה נאמר על כיבוש עולי מצרים (או אף על גבולות ההבטחה ואכמ"ל). וברם כל זה אינו הכרח, ועדיין צ"ת ועיון, ובפרט שלדעת הריטב"א בתחילת גיטין (וכן דעת רוב הראשונים) מצות יישוב אר"י היא רק בגבול עולי בכל, וצ"ע בזה.

בדברי החזו"א בזה. בעיקר הנידון בתחום עולי מצרים. בספר 'חזון איש - שו"ת וחיידושים' סי' קיג יש תשובה מהחזו"א בעניין יו"ט שני (נכתבה לבעל ספר אר"י), וכתב שם 'ונראה דכל א"י שוה בזה בין שכבוש עולי בכל או לא'²³. ע"כ. ויש להעיר בזה, שהנה החזו"א עצמו (שביעית ג, יט) נקט ע"פ הכפתור ופרח ועוד שיש מצות יישוב אר"י גם בתחום עולי

23. המשך: יזכן עבר הירדן בכלל זה, ואמנם חרף לגבולי א"י אף הקרובים בכל חו"ל, ואף סוריא בכלל חו"ל, אם לא אותן שיש להם מנהג לעשות יום אחד וכדברי הר"מ. ע"כ.

(ד) ואעיקרא, הרי אין אנו חוששים לרבינו אפרים אפילו לספק ברכות וכן אין חוששים ואין מניחים ביום השני תפילין מספק, אף למה שנקטו כמה ראשונים שיש מצות עשה להניח תפילין בכל יום, ואכמ"ל בזה. [ועוד יש להעיר שמקום באר"י שהוא רחוק יותר ממהלך ימיים, אם יש מקום כזה (היינו אם נרחיק את הגבול הרבה מאוד בצפון או בדרום), הרי אין בו לצירוף זה].

בשן"ת שמחה לאיש (סי' ה) דן לשיטת הרמב"ם מה הדין בעזה והובא להלן, וכתב שלסבורים שהיא חו"ל עליהם לעשות יומיים אם יש ספק במנהג. והנה מבואר שם שנקט שעזה היא מתחום עולי מצרים (יעו"ש מהרדב"ז ומהרי"ט), ולכאוי מבואר שנקט בפשטות שגבול עולי מצרים דינו כחו"ל לעניין זה.

הוראת הפוסקים במחלוקת הרמב"ם והריטב"א

ט. בכל הדורות הייתה ההוראה רווחת כהרמב"ם, ולא הביאו כלל את שיטת הריטב"א (ובכגון זו אין לומר שאילו היו יודעים משיטתו דהריטב"א היו חוזרים בהם, ובודאי הרמב"ם הוא מרא דהוראה טפי, ונוסף לזה כי בארצות אלו קבעו כל הוראותיהם על פי הרמב"ם).

יעויין בכפתור ופרח (פרק נ"א, והוא אף מעיד שנהגו כן למעשה ועשו יומיים ברמלה), וכן הוא בתשובות הרדב"ז (ח"ד סימן ל') ובתשו' מהרי"ט צהלון (ישנות, סימן רט"ז)

בארץ, ויל"ע. ברם לרוב הראשונים הסוברים שאין נוהג בה מצות יישוב אר"י, הרי לכאורה קשה לומר שיהיה אפשר לקדש בה את החודש, וצ"ת, וראה עוד בהערה²⁴).

(ב) ועוד, שגם אם אפשר שיהיה בית הועד בתחום עולי מצרים, הרי לכאורה יש לחלק ולומר שדינם דרבינו אפרים והרז"ה הוא נידון פרטי בר"ה, לפי שהנידון שם אם ראוי לתקן באר"י את עיקר התקנה של שני ימים. ובזה אמרו שכיון שבכל מקום באר"י הוא ראוי להיות מהידועים שקידשו היום ע"י שיהיה שם בית הועד, לא ראו חכמים לתקן שני ימים. אבל בשאר ימים טובים, שכבר תיקנו שני ימים, ונתנו הגדר בכל המקומות שיהיה כפי מנהג האבות, בזה סברא היא שראוי שגם באר"י יהיה הדין תלוי במנהג אבותיהם, ולא נחדש גדר חדש להוציא את בני אר"י מן הכלל מפני האפשרות הרחוקה שיהיה בית הועד באותו מקום. (והנה האחרונים העירו שלכאורה אם חששו לקלקולא הרי גם באר"י יש לחשש זה, והיה מקום לתקן יו"ט שני גם במקום שנהגו יום אחד, וע"כ שאעפ"כ לא רצו לחדש יום שני בלי מנהג אבות. ולפי זה ודאי נוח לשמוע שאין ראוי להוציא מהתקנה את בני אר"י שיש להם מנהג בגלל האפשרות של בית הועד, שהרי אין זה מוציא מחשש קלקול, ועיין היטב).

(ג) ועוד יש לטעון, שאם נחשוש לזה, הרי יל"ד כן גם בחו"ל, ונמנה מהלך עשרה ימים מגבולות הארץ ולא ממקום הועד או מירושלים, שאם יהיה בית הועד בגבול הארץ הרי יגיעו אליהם השלוחים. וקשה ליחס דבר כזה לרבינו אפרים והרז"ה, ועיין.

²⁴ כמנ"ח מצוה ד' נראה לכאורה שנקט שמקדשים רק במקום קדושה שניה, ועיין, וציינו לשיעורי הגר"ש רוזובסקי סנהדרין יא,ב, וראיתי קצת לפו"ד, וטען לדמות לסמיכה שישנה בעלי מצרים, ויל"ע אם הוא מוכרע, והביא מפרד"א שיעקב אבינו לא קידש בחו"ל, אף שהיה קודם כיבוש, ולכאוי הם דברי אגדה וקשה להוכיח מכאן לגדרי ההלכה. והביא עוד מהכפ"פ בדין עולי מצרים, וכבר הערנו שרוב הרא' נחלקו וסברי שאין מצות יישוב אר"י בתחום עולי מצרים. ויל"ע שם עוד.

והסכים עם ההוראה מהרי"ט אלגאזי בשם אביו (הגרי"י אלגאזי בעל השלמי חגיגה). וכן בפאת השולחן (סימן ב' סעיף ט"ו) פסק כהרמב"ם, וכן הוא בשערי תשובה (או"ח תצ"ו סק"ה) בשם חלק מהאחרונים הנ"ל²⁷, וכן הוא בכף החיים (או"ח שם)²⁸.

וכן הוא בתשובת הראשל"צ הגרי"ש אלישר (שמחה לאיש, או"ח, ה') שהשיב להגרי"ש סלנט למעשה בד"ן העיר עזה, וכל דבריו שם הם בהנחה פשוטה שהלכה כהרמב"ם, והבאנו דבריו בס"ד לעיל אות ט'. (בדעת הגרש"ס עצמו ראה הערה²⁹).

ובשאלת יעב"ץ (ח"א סי' קס"ח, וכן במו"ק, שו) ובתשו' מהר"ש גרמזיון (סימן מ"ג) ובשו"ת בית אברהם (לר"א בן חנניה סי' ז') ובחי' פרי האדמה (לרמב"ם קה"ח פ"ה ה"ט) שנקטו כולם כהרמב"ם. וכן הוא בברכי יוסף להחיד"א (סי' תצ"ו אות ו' עד ט'), ועיין שם ובמחזיק ברכה עוד פרטים למעשה ע"פ דעת הרמב"ם בשם מהר"י הכהן, ועיי"ש מה שהביא ממהר"א יצחקי ובית דינו (והם היו מגדולי הדור שלפניו²⁵), ובספר שלמי חגיגה (רל"ח ע"א בדפו"י) בהג"ה ממהר"א חאיון כתב עובדא שנגעה לו עצמו ודן בה מהר"ם רובייו (בעל שמן המור²⁶) לעניין מעשה כיצד הדין להרמב"ם,

25. ממהר"י הכהן הביא מעשה רב, וממהר"א יצחקי ובית דינו הביא מה שהעיד לו אחד שעשה בימיו יו"ט אחד ביפו ואין פוצה פה ומצפף. והנה, בדרך כלל קשה ללמוד מהשתיקה, ברם חזי גברא רבא שראה בזה ראייה, וכנראה שלפי העניין היה ברור לו שהיו מעינים לאותו אדם אם היה שלא כד"ן.

מהר"י הכהן הוא מוה"ר יצחק הכהן (רפפורט) בעל בתי כהונה תלמיד הפר"ח, וראה בערכו וערך ספרו בשם הגדולים להחיד"א, ובברכ"י או"ח תפ"ט 'שמעתי מפה קדוש מורינו הר' מהר"י הכהן זלה"ה הרב המחבר בתי כהונה' ובסימן תרנ"ח 'משמיה דגברא רבא, גדול בדורנו מהר"י הכהן הרב בעל בתי כהונה'. ע"כ. (ומן הלשונות האלו ועוד כיו"ב בספרי החיד"א נראה קצת שלא היה רבו ממש, ועיין). מהר"א יצחקי הוא בעל זרע אברהם, וראה בערכו וערך ספרו בשם הגדולים, ובברכ"י או"ח תפ"ט 'מורינו הרב הגדול קרובינו מאריה דארעא דישראל מהר"א יצחקי זלה"ה, ושם סי' תר"מ גדול בדורו מורינו הרב שארנו מהר"א יצחקי'.

26. הגר"מ הובא בשם הגדולים להחיד"א, ובשה"ג מערכת ספרים 'שמן המור, שו"ת חדשות מעתה להרב המופלא ח"ק כמהר"ד מרדכי רובייו תלמיד מורנו הרב מהר"י הכהן. והם בפלפול עצום. ובשיר"ב להחיד"א (יו"ד, פז) 'זהו עתה זרחה השמש ספר שמן המור, והם תשובות לרב נהור"א סבא קדישא, הרב המופלא חסידא ופרישא כמהר"ר מרדכי רובייו זלה"ה... עיי"ש באורך נפלאות מתורתו'. ע"כ.

27. בשע"ת סימן תצ"ו, ה' האריך והביא להלכה את תשובת הרמב"ם לגבי צור ועוד נידונים על ערים שונות, ובדבריו מובאים הרבה אחרונים שדנו להלכה ולמעשה ע"פ שיטת הרמב"ם יעו"ש (והובאו בפנים), ולא הביא שום חולק על הדברים.

28. וראיתי מביאים שכן מבואר גם בשו"ת שדה הארץ (ח"ג סי' כ"ו), ועיינתי שם, ולענ"ד אין מדבריו ראייה ולא נכנס לנידונים אלו כלל.

29. בספר תורת הגר"ש סלנט סימן י' אות ב' נדפסה תשובה שתוכנה כעין דברי השמחה לאיש, ומבואר בה ג"כ ככל הנזכר, ונדפס שם שהיא להגרש"ס זצ"ל. והבאנו את הדברים במהדו"ק ללמוד מהם את דעת הגרש"ס. וברם העירוני לנכון שאין מקור שזו היא תשובתו של הגרש"ס, ואף יש לטעון שמסתבר שאינה לו, וכדלהלן.

[ועדיין יש לנו סיוע מסוים מעצם השאלה של הגרש"ס, שאילו היה פשוט לו שבאר"י ובגבול עולי מצרים עושים יום אחד, הרי עזה היא מגבול עולי מצרים, ומה נסתפק בדינה. ושמא ילד"ח שרצה לדעת כמה מוסכם שהיא מעולי מצרים, שהרי נחלקו בה הרב"ז ומהרי"ט בחיוב תר"מ, ויש לדון מהי נקודת המחלוקת ביניהם, וצ"ב. ועכ"פ המשיב כתב מהנחה שהלכה כהרמב"ם ודן לפי זה בדינה של עזה. וצריך עוד עיון בכל זה].

לגוף התשובה שנדפסה ע"ש הגרש"ס. הנה הספר הנ"ל יצא ע"פ כתבי יד שהיו לפני הרה"ג ר' שמואל טוקצינסקי זצ"ל והוא עסק בהעתקתם. וכתבו בני המשפחה שיחיו, שבכת"י המקורי שהיה לפניו, לא היה כתוב כלל מי הוא בעל הדברים. והיחוס להגרש"ס הוא השערה בעלמא. (מי שעסק בסידור הדברים לדפוס מתוך מה שהעתיק רש"י הנ"ל, נקט מסברא שזו תשובת הגרש"ס, והיינו שהניח שהגרש"ס קיבל את תשובת הגרי"ש אלישר וענה על פיה את התשובה הזו). רש"ט עצמו היה סבור שזו תשובת הגרי"ש אלישר, ובספר תורת הגר"ש סלנט שהיה תחת ידו העיר בגליון על כך.

וטענו עוד, שהסגנון שבדברי התשובה הזאת אינו הסגנון הרגיל של הגרש"ס. ע"כ. ובאמת הנוסח דומה לתשובת הגרי"ש אלישר שהשיב לו, ובשעתו חשבתי שכיון שענה ע"פ דברי הגרי"ש אלישר, העתיק חלק מלשונותיו בשינויים קלים ולא ניסח את הדברים מחדש. וברם העירו עוד, שבסוף התשובה הזו היה כתוב בכת"י 'צור ישראל י"מ וי"מ' (-צילנו משגיאות ויראנו מתורתו נפלאות) לעבדו באמת וישר. וזו לשון דומה ללשון של הגרי"ש אלישר בסיום תשובתו (ומילים אלו נמחקו מההדפסה

ואמנם מצאנו יוצאים מן הכלל, העיר רמלה בארץ ישראל, שהיא עיר חדשה שלא הייתה בזמן חז"ל³⁰, וכן העיר עג'לון בעבר הירדן, שהכפתור ופרח פרק נ"א מעיד שנהגו בהן יומיים יו"ט. לגבי המנהג ברמלה ובעג'לון בדורות מאוחרים עיין הערה³¹.

ואמנם כשהתעוררה השאלה במושבות החדשות, שלכאורה דינם תלוי בזה, עשו בהם למעשה יום אחד, ויש בזה נידון באחרונים, וראה להלן מדברי הציץ הקודש והחזו"א ועוד בזה.

בדין המושבות החדשות בארץ ומה שדנו במנהגם

י. בעקבות ייסוד המושבות החדשות בארה"ק סמוך לשנות התר"מ ואילך³², נתעוררה למעשה השאלה האם דינן לעשות יום אחד או

והנה לנו דברי תקיפי קמאי גדולי ההוראה ומארי דארעא ישראל, והם דנו בכמה ערים להלכה ולמעשה, וכל דבריהם בנויים על כך שנקטו כולם לדינא כדברי הרמב"ם בזה.

ואף שהיה פשוט בפי גדולי הארץ ושאר פוסקים שההלכה כדברי הרמב"ם מ"מ למעשה עשו יום אחד כמעט בכל הערים בארץ ישראל, לפי שכך היה המנהג מדור דור, או שידעו שהערים הן ערים עתיקות שחזקתן שישבו בהם ישראל בזמן בית שני (וכבר נת' לעיל שמלשון הרמב"ם משמע שכל הערים שהיו בהם ישראל בארץ בזמן בית שני עשו יום אחד). וכמו כן, כמעט לא הייתה בארץ עיר חדשה. וכן לגבי הדין בחז"ל, הרי לא היה מקום ידוע שנהגו לעשות בו יום אחד. ולמעשה, דורות רבים כמעט לא הייתה נפקא מינה בהיא פלוגתא. (ולדעת החזו"א ודעימיה שבאר"י גם בספק אם הגיעו שלוחים עושין יום אחד, ניחא טפי, ולא הייתה עיר שנהגה יומיים בודא?).

בספר שם, רצ"ב). ולכאורה אין טעם שיעתיק הגרש"ם מטבע לשון כזו שאינו רגיל בה בתשובותיו. (ולא זו בלבד אלא שהסיום 'לעבדו באמת וישר' אינו מצוי אצל המחברים, ונראה שהוא סיום אישי של הגר"ש אלישר כדי לחרוז את סיום התשובה עם שמו, וכנהוג אצל חלק מחכמי הספרדים. ובשמחה לאיש סיים ויהיו דברי אלה עשויים באמת וישר, וכי"ב סיים בעוד תשובות בספרו). ומעתה יש לטעון שקרוב שאינה להגרש"ס, והטוען שהיא להגרש"ס עליו הראיה. וייתכן אף לשער שזו היא התשובה שהגר"ש אלישר השיב להגרש"ס, ואח"כ הוסיף בה דברים לפני ההדפסה בשו"ת שמחה לאיש וכדומה. וצ"ב עוד. (כיום הכת"י המקורי אינו ברשות המשפחה ויש להם רק את העתקות רש"ט). ועכ"פ מעתה אי אפשר להוכיח מתשובה זו מהי דעת הגרש"ס כיון שאין ייחוסה ידוע.

30. כפי הידוע, העיר רמלה נוסדה בשנת 716 למנינים (-ד' תע"ו) או בסמוך לזה אחרי הכיבוש הערבי. ויש משערים שאולי היה שם איזה יישוב קטן קודם לכן. ונראה שהמנהג לעשות יומיים נעשה בידיעה שעכ"פ לא היה שם יישוב יהודי בזמן חז"ל. נאגב, היהודים קראוה גת ויש שייחסו לגת אשר לפלישתים. ויעויין כפ"פ פ"א שהזכיר דבר זה. ואולי מקור השם בעובדה שיש מהערים שקראוה 'פלסתינ' מפני היותה עיר הבירה של פלסתינ (וכמצוי בהרבה ארצות ששם עיר הבירה קרוי כשם הארץ), ומזה חשבוה לעיר הבירה של הפלישתים הקדמונים שהיא גת].

31. דורות רבים לא הייתה קהילה יהודית ברמלה. ועיין ברכ"י תצ"ו שהרב פרי האדמה צידד לעשות יומיים ברמלה (וכן ביפו ואכ"מ) ושמוניו ר"י כהן כשחזר מחו"ל ונתעכב ברמלה עשה יום אחד. אבל לא הביא שם מדברי הכפ"פ, וכנראה אישתמיט ליה בההיא שעתא, וצ"ע. ועיין בשו"ת מהר"ש גרמיון סימן מ"ג, והביא בתוך דבריו את תשובת ר"א בן חנניה בניינין, ונדפסו שוב בשו"ת בית אברהם לראב"ח סי' ז'. והנה הר"א ב"ח לא הביא הכפ"פ בניינין זה ומהר"ש גרמיון הביאו, ויל"ע שם מה מסקנתו למעשה. (ודנו הן מחמת שי"ל שספק באר"י לקולא והן שהיו שנהגו יום אחד כמה שנים לפניו ושמא ביררו על מסורת עיי"ש). ומבאר שם שהנידון היה על מאורעות שונות שהגיעו לשם יהודים לגור לזמן מפני גזירות או מגיפה. (והלשון באנצ"ת ערך יו"ט שני של גליות שמצינו בתקופה מאוחרת 'שנהגו ברמלה יום אחד' אינו מדבר במנהג של קהילה ומקורו בתשובות הנ"ל). - והנה, לגוף הדין ברמלה יש לדון הרבה מצד סמיכותה ללוד ואכ"מ, וצ"ב. בעג'לון יעויין בשו"ת מהירט"ץ סי' רט"ז שהכריע לעשות יומיים מספק, וגם הוא לא הזכיר את דברי הכפ"פ, ועיי"ש שכותב שנתיישובו בה ישראל מקרב.

32. מתיישבי פתח תקוה עלו לקרקע בתחילת שנת תרל"ט וסמוך לזמן זה עלו מתיישבי ראש פינה, והם היו כפי הנראה המושבות החדשות הראשונות.

מא) הביא מכתב תורני מהגרש"ז בהר"ן לבני משפחתו שבו נקט שדינים לעשות יום אחד, וראה דיון בדבריו בהערה³⁴, וכן צידד בתשובת המחבר על הדברים (סי' מב). אין שם תאריך, אבל מתשובת בעל ציה"ק מבואר שנכתבה בחיי מהרי"ל דיסקין שנפטר בשנת תרנ"ח, והיינו סמוך לזמן ייסוד המושבות.

בספר התעוררות תשובה (להגרש"ז סופר מערלוי, מהדו"ח, ג, שיא, וראה גם שם בסי' שה העיר בזה בקצרה) ובספר ארץ צבי (להגרא"צ פרומר, ר"י יח"ל בפולין, סי' מא בשולי התשובה), עוררו על כך שלשיטת הרמב"ם צריך לעשות יו"ט שני במושבות החדשות, ונראה שציידו כך להלכה, אך לא כתבו מסקנה למעשה.

הג"ר עקיבא יוסף שלזינגר (קובץ וילקט יוסף, אלול התרסג, סי' קצ) והג"ר משה נחום וואלנשטיין ראב"ד בירושלים (בני משה סי' מ), כתבו לתת טעם לעשיית יום אחד. ולגוף דבריהם ראה הערה³⁵.

יומיים, כאשר להרמב"ם לכאורה חובתם לעשות יומיים, וכלשון הרמב"ם (קדוש החודש ה, יב) 'מקום... או שהיא עיר שנתחדשה במדבר ארץ ישראל או מקום ששכנו בו ישראל עתה, עושין שני ימים כמנהג רוב העולם'. ע"כ. וכבר נתבאר לעיל שהאחרונים עד לאותו הדור נקטו להלכה ולמעשה כהרמב"ם.

למעשה נהגו המתיישבים לעשות יו"ט יום אחד, ברם מתוך הדברים שיש לנו מחכמי אותו הדור (ראה להלן) נראה שלא הייתה הוראה ידועה להקל בזה, ושכמעט כל המתיישבים לא עשו זאת ע"פ הוראה ידועה שניתנה להם אלא נהגו יום אחד כהרגלם, ולא ברור כלל שהיו ביניהם אפילו יחידים שידעו לבאר טעם הנהגתם. המשמעות ההלכתית של 'מנהג' כזה היא קלושה מאוד, וכפשוט³³.

ומצאנו בכמה ספרים מרבני אותו הדור שדנו בהנהגה זו, וכדלהלן.

בספר ציץ הקודש (להגריצ"מ שפירא סי'

33. ובלשון החזו"א או"ח ט, ח, במוסגר יועיקרו של מנהג שאנו לוקחים אותו למשקל מכריע – להיות הנהגת הציבור מבטחת את האמת והנכוחה, אשר זכות הרבים וזכות אבותם מסיעתם לבלי לתעות ולהכשל – הוא הנהגת הציבור ע"פ הוראה של החכם הממונה על הציבור שזו חובתם של הציבור לשמוע אל הרב שהמחום עליהם, וע"י הנהגת הציבור מתאמתת ההוראה, אבל הנהגת דלת העם שאינם מדיקדים בדיבורם ובמשאם ומתנים ובדקדוקי מצות וכל מעשיהם מצות אנשים מלומדה אינה קובעת מנהג לקחת אותו למכריע, ומנהג זה אינו מבטל הלכה ואינו מקיימה'. ע"כ. והם דברים פשוטים ומוסכמים, וכמדומה שיפים דבריו גם לעניין שלנו.

34. סיכום דבריו לפי"ר. פתח שאין לעשות חדשות, ושוב דן מכמה צדדים הלכתיים. א', משמעות כמה ראשונים שהכול תלוי בגבולות הארץ. ב', ייתכן שהקורבה לערים הישנות פוטרת מיו"ט שני. ג', נתקשה בטעם הרמב"ם שהרי הכול הולך אחר המנהג, ומה שיין מנהג בעיר חדשה באר"י. ודן לפרש את כוונת הרמב"ם למדבר שאין לו קדושת אר"י או שנגזר שלא יהיה בו יישוב. ע"כ. ואשר יש להעיר. א' – ראה מה שכתבנו בזה לעיל. ב' – יעויין לעיל שכעין דבריו דנו הכף החיים והחזו"א ועוד, ברם אין טענה זו שייכת בכל המקומות. ג', בעניין קושייתו – נראה שבלשון הרמב"ם מבוארת התשובה, שכתב שעושין 'כמנהג רוב העולם', והיינו שהוא מנהג כל ישראל מלבד מקומות שהגיעו השלוחים. וכפי שבעיר חדשה בחו"ל אין טענה מצד שאין להם מנהג אבות במקום זה, כך גם בעיר חדשה בארץ ישראל, ועיין. ובעניין ההצעה לפרש את הרמב"ם – לענ"ד קשה מאוד לומר כך, שהרי הרמב"ם המשיך 'או מקום ששכנו בו ישראל עתה', והיינו שהיא עיר ישנה שגרו שם גויים ברורות קדומים, ובזה לכאורה אין מקום לתרוץ כן. גם יל"ע בעיקר התירוץ ואכמ"ל. [במה שפתח שאין לעשות חדשות – קרוב שזו עניין פרטי שכתב לבני משפחתו הנמנעים כדי לחזק אותם בדבר זה, אבל לעניין ההוראה המעשית סמך על נימוקיו ההלכתיים. כי לענ"ד נראה פשוט שטעם כזה יכול לאסור לגור במקום כזה, אבל אין צד היתר לגור במקום שיש בו שאלה חדשה בהלכה ולהחיל עליה הלכה "ישנה" שנאמרה לגבי מציאות אחרת. ואין לך "חדשות" יותר ממי שנכנסו ברצון למציאות חדשה והוא מבטל בידיים הלכות קבועות ועובר על חיוב גמור מדריבנן כדי לא לשנות מהישן, ועיין].

35. הבני משה כתב שקשה למה אינם עושים שני ימים וכמבואר ברמב"ם, ונצטערת הרבה ע"ז, עד שהאיר ה' את עיני ואמרתי הנח להם לישראל אם אינם נביאים בני נביאים המה, כי מצאתי להם תנא דמסייע ה"ה הריטב"א בר"ה... וזה שלא כדברי

הדין של מהרי"ל דיסקין והגרש"ס, והנה היה מקורב מאוד להני רבנן אדוני הארץ, ומ"מ לא הביא מהם כלום בנידון זה. ונראה שבין באי ביתם ותלמידיהם לא היה ידוע על הוראה שיצאה מהם בעניין זה, וראה עוד בהערה³⁶. והגרע"י שלזינגר אף כתב שצריכים לדעת שבני המושבות הם מהחדשים והיראים נמנעו מלהתיישב בהן, וא"א להעמיס עליהם ג' ימים בשבת הסמוכה ליו"ט, והם עלולים לבטל את השבת, על כן כוחא דהיתרא עדיף ומשום עת לעשות לד' לקבל שכר על הפרישה. ע"כ. וניכרים הדברים שלא היה ברור לו להקל כלל.

בשן"ת שאל האיש סי' ח' יש תשובה מהגרמ"ח (בן הגרי"ש) אלישר בדין המושבות החדשות³⁷, ופתח בציון להוראת

ויש לציין שבנוגע למקור ההוראה לנהוג שלא כרמב"ם, מבואר מדבריהם שדנו על הנהגה קיימת שלא נודע טעמה, ולא נשאלו מעיקרא כיצד נכון לנהוג. וכן מבואר מדבריהם שלא ידעו על איזו הוראה קדומה אחרת שניתנה לבני המושבות, ונראה שאף הניחו שלא נעשו הדברים ע"פ חכמים, ומ"מ דנו מסברתם טענות חדשות להקל ולקיים את הנהגת המתישבים.

הגרמ"נ וואלנשטיין מציין בתשובתו ובעת שנתסדו הקאלאניות, היתה צווחה גדולה פעה"ק ירושלם ת"ו, מדוע אינם עושים שני ימים... ודיברתי עם כמה מופלגי תורה ואין מגיד לי דבר שיהיה להנחת דעתי, וכאילו יושבי הקאלניות מגרמיייה עבדו הכי שלא ידמו לחו"ל. ע"כ. הגרמ"נ היה דיין וראב"ד בבתי

הרמב"ם ז"ל, ונהגו מקדמת דנא שלא כדבריו, ומאן מירמא להו מידייהו לבטל מנהגם, כיון דהוי מילין דמסתברא כדברי הריטב"א הנ"ל. ע"כ. ומה שכתב שנהגו כן מקדמת דנא, ייתכן שכוונתו שמן הסתם זוהי הוראה קדומה, ואם כן היא כוונתו, הרי לכאורה צ"ע, כי הא קמן שרבני ירושלים מקדם לא ידעו ממנהג כזה, וכאשר הבאנו מהרבה אחרונים אדוני הארץ מארי דארעא קדישא, ועד לחכמי דורו הראש"ל הגרי"ש אלישר והגאון בעל כף החיים שהיה פשוט להם כהרמב"ם (וגם שאלת הגרש"ס נוח לבאר שהייתה בהנחה שהלכה כרמב"ם ונת' במקומו). ואולי כוונתו שבני המושבות כבר נהגו כך עשרות שנים קודם שהוא עסק בזה, וכהמשך לשונו זמאן מירמא להו מידייהו לבטל מנהגם, שהולך על בני המושבות כדורו. ברם כוחו של מנהג כזה שהוא מנהג של דלת העם ושלא ע"פ הוראה ידועה, הוא צ"ב טובא, ואין לזה דיני מנהג הקובע להלכה, אלא שבגדרי חיוב תוכחה ואירושי וכפיייה, יש לפעמים שא"א לבטל הנהגת ציבור שיש לה סמך כל שהוא, ואכמ"ל.

הגרע"י שלזינגר האריך קצת, ולא עיינתי כראוי בכל דבריו. ולכאורה עיקר הרחבת דבריו הם בעיקר התקנה וטעמיה וכו' ואינם נוגעים כ"כ לשאלה הפרטית דקמן (וראה מה שהעיר על דבריו בעניינים אלו בהתעוררות תשובה שצויין בדבריו). ולגבי גוף הדין דן ש"ל שלרמב"ם בתוך עשרה ימים חזקה שהגיעו השלוחים או שראו המשואות, ואין עושים שני ימים. ודבריו צ"ב, כי מפורש ברמב"ם שם (קיה"ח פ"ט ה"ט עד ה"י"ב) שעיר חדשה בתוך עשרה ימים עושה שני ימים. (וראה בהתעוררות אות ח). ולהרבה אחרונים הוא גם בספק הגיעו השלוחים, והחזו"א ועוד חולקים ונת' במקומו. ואולי עיקר כוונתו למקום שהוא ספק וכעין החזו"א, וילע"ש. (ומה שהזכיר את המשואות הרי לכאורה מפורש ברמב"ם לא כך והכול תלוי בשלוחים, ועוד שכבר מימי התנאים הפסיקו להשיא משואות בגלל קלקול הכותים וכן היה עד סוף זמן הראיה בימי האמוראים, וכמבואר ר"ה ככ, ביצה דב, וצ"ע ג). ועוד הביא דברי הריטב"א, וכתב שהרבה ראשונים סברי כן. ומנה את הרשב"א ע"פ המבואר בחי' הרשב"א סוכה, וברם הם חידושי הריטב"א שנדפסו בתוך חידושי הרשב"א למסכתות אחרות. והביא עוד את רבינו אפרים והרו"ה שסברי שגם ברה"ע עושים יום אחד. ויעויין לעיל בדין עולי מצרים שהבאנו טענה זו מהחזו"א, והרחבנו לדון בה. וראה מה שהעיר על זה בהתעוררות תשובה שם אות יב. והזכיר עוד את הרא"ש ואיני יודע מה כוונתו, כי לגבי ר"ה נקט הרא"ש כהרי"ף (ברא"ש ביצה פ"א סי' ד').

36. הג"ר משה נחום וואלנשטיין ז"ל היה דיין בבית דינו של מהרי"ל דיסקין וא"כ היה דיין בבית דינו של הגרש"ס, ומפטירת הראב"ד הגרמ"ח שפירא בתרס"ח נתמנה לראב"ד (בחי' הגרש"ס שנפטר בער"ח אלול תרס"ט), ואח"כ שימש כראב"ד בבית די' שע"י העדה החרדית עד לפטירתו.

37. בעל התעוררות תשובה שלח להגרי"ש אלישר לשאול מהו הטעם שעושים במושבות יום אחד, ובנו הגרמ"ח כתב לו שאביו אינו בקו הבריאות ופקד עליו להשיב תחתיו. התשובה נכתבה בחיי אביו הישא ברכה שנפטר בשנת תרסו ואחר פטירת הגרי"ל בשנת תרנח, ונזכר בה שקרוב לעשרים שנה שהם נוהגים כך, והיינו שנכתבה סמוך לשנת תרס. ואמנם הגרי"ש סופר עסק בזה בערך בשנת תרסג ואחריה, ומסתבר שאז שלח את השאלה (ואם כן הוא הרי זה מעט יותר מעשרים שנה). - הגרמ"ח אלישר שימש ג"כ כראשון לציון בירושלים. בתשובה שם דן בהוראת אביו שם שסבר שהדין תלוי במתיישבים הראשונים אם באו מאר"י או מחו"ל. וטען עוד שגם להרמב"ם בעיר מסופקת באר"י עושים יום אחד (וכדברי החזו"א ודלא כהרבה

בש"ת צפנת פענח (להגריי ראזין מרוגאטשוב, מהדור' נ"י, א, נא) נשאל בשנת תרפ"ו אם לנהוג למעשה כהרמב"ם, וכתב בתשובתו שכבר זה כמו י"ד שנה שכתב לחתנו הרב דפתח תקוה לנהוג יו"ט שני (והיינו בשנת תרעב או בסמוך לה³⁹). וראה עוד בהערה⁴⁰.

אביו בדין העיר עזה (ראה להלן). וסיים להקל מפני שיש את דעת הריטב"א ודעימיה, ומפני שהמושבות הם בתחום אר"י ושהם קרובות לערים הישנות, ומפני שהמתיישבים באו מאר"י, ויעו"ש. [בסוף דבריו כתב שכבר הורו להם מאותו זמן להקל אביו הישא ברכה והגרש"ס ומהרי"ל דיסקין, ונראה דהיינו ההוראה הנ"ל מאביו שנשלחה להגרש"ס בדין העיר עזה, וראה הרחבה בהערה³⁸].

אחרונים דפליגי וראה לעיל אות ב' שהרחבנו בזה, ודן שרבינו חננאל סבר כריטב"א. וכן טען מצד הקורבה של המושבות לערים העתיקות והארץ בדעת הרמב"ם בזה ובדברי השאלת יעב"ץ. וכן דן בדברי מי שדחק לטעון שכונת הרמב"ם בביטוי 'מדבר אר"י' למעט רק מקום סמוך לגבול שאין הערים מוקפות בערי הארץ, ובעוד עניינים המסתעפים.

38. בסיום דבריו כתב שאחר שכבר קרוב לעשרים שנה שבני המושבות נהגו לעשות יום אחד 'אם מפי עצמם אם מפי הרבנים אשר הורו להם לעשות יום אחד בלבד, מי הוא זה ואיזה הוא אשר יכול לבטל מנהגם אשר נהגו ואפי' אם היה המנהג בטעות ח"ו, וכ"ש וק"ו שהדין כן הוא לעשות יום אחד דוקא' (ואיני מבין כוונתו בזה, וכי מנהג טעות של עשרים שנה עוקר דינים דרבנן, ואולי ר"ל לגבי תוכחה וכפייה וכנ"ל וצ"ח, ועכ"פ אינו נוגע למי שבא לשאול מה חובתו בעולמו באמת). והמשיך 'כל זה כתבתי לבאר דעת המז"ל דוקא, כי להורות אינם צריכים לי, שכבר הורו להם מאותו זמן מארי דארעא דישאל, הלא המה הרב הגאון עט"ר אדוני אבי ראש"ל יש"א ברכה הי"ו והרב הגאון הגדול הרש"ס שיחל"א והרב הגאון הגדול מוהר"י דיסקין וצ"ל כי לא יעשו כי אם יום אחד ואין להרהר אחריהם וד"ב. ע"כ.

ונתן להבין בכוונתו שזו הוראה כללית שהורו הני גאונים בהאי דינא. ברם לענ"ד ברור לחלוטין שכוונתו לתשובת אביו הנ"ל בדין עזה, וכפי שפתח את דבריו שם שכבר נשאל כן לאביו, ותשובת אביו זו נכתבה להגרש"ס (ועיין שם שבכל דבריו וכן כשדן בדברי הריטב"א לא הזכיר שום הוראה נוספת מאביו או מהגרש"ס ומהרי"ל אף שהביא דברי אחרים בעניינים אלו וכל התשובה שם מלמדת כן). ושמענו שאכן הסכים הגרש"ס להוראה זו בדין העיר עזה, ושגם מהרי"ל דיסקין הסכים לזה. והנה הוראת אביו הייתה רק במתיישבים שהיו קודם לכן בארץ ישראל, ואינה טענה המועילה לכל המתיישבים, וצ"ל שכתב זה ע"פ הנחתו בסמוך שם שסתמא שגם הבאים מחו"ל קדמו והגיעו ליפו והיו בה כמה רגלים, ובוה כבר נקבעו במנהג הארץ. ואכמ"ל בעיקר הטענה. ונראה לענ"ד שאדברא, ויש לשמוע מכאן שגם הוא לא ידע על הוראה כללית מאביו או מהגרש"ס ומהרי"ל שנוקטים להלכה כריטב"א ודלא כהרמב"ם, ושלא ברור שהמתיישבים שאלו חכם לפני שנהגו כך, ועיין.

39. הגרי"א ציטרון, חתנו של הגרי"י ראזין מדווינסק (הרוגוצ'ובר) בעל צפנת פענח, היה רבה של פתח תקוה ונפטר בשנת תרפ"ז. בשנת תרע"ב, י"ד בשנה לפני כתיבת תשובה זו בניסן תרפ"ו, כבר שימש כרבה של פ"ת.

40. במכתב ממח"ס ארץ ישראל ש"ס, ונרמ"ח בספר שו"ת הגרי"מ (ג), כתב 'וכן גם הורה חותני זקני מו"ר הגאון ר"ש סלנט ז"ל מלפני כששים שנה, כשהחלו אז ביסוד המושבות החדשות באר"י, והורה שאין לפקפק שעליהם לנהוג יום אחד, וכן מורים כל רבני וגדולי א"י. ע"כ. ולא כתב מי הגיד לו שכן הורה הגרש"ס. ובספרו 'ארץ ישראל' פירט יותר (ספר זה נכתב בתקופת חייו האחרונה ואחרי מכתב זה, והוא מזכיר את מה שענו לו על המכתב), ויעיין שם בעמ' ל' שכתב בפנים על דברי הרמב"ם 'רוב גאוני אר"י ורבניה בדור הקודם ובדור הזה לא פסקו כן למעשה', ובהערה (1) שם כתב 'גם מורנו ורבנו חו"י הגאון רבי שמואל סלנט זצ"ל תמה על דברי הרמב"ם שכתב 'מדבר ארץ ישראל' ואמר שאין להורות כן להלכה. ע"כ. וברור מהלשון ומהענין שכוונתו למה שהביא בהמשך (עמ' לג הערה 1) מחוברת ירושלים, ששם נכתב שהגרש"ס תמה על מ"ש הרמב"ם 'מדבר ארץ ישראל' ושומר שלדעתו ט"ס היא ברמב"ם, ושנראה לו שגם בערים מסופקות בסוריה אין לנהוג יו"ט שני. ע"כ. וזכינו למקור השמועה. וברם כבר הארכנו במק"א שהכותב שם (מר מיכל פינס) לא היה בר סמכא בהלכה ואין אפשר לפסוק הלכות ע"פ דבריו. והדברים שהביא בשם הגרש"ס הם תמוהים מאוד מצד עצמם, והדעת נותנת שאין כל מקום ואפשרות להגיה כך ברמב"ם או להורות כך בספקות שבסוריה, ותול"מ.

[ויש מקום להעיר עוד. הנה במכתב שם הביא המחבר הנ"ל את דברי הרמב"ם שבעיר חדשה במדבר אר"י עושים שני ימים וכתב 'ולא [השתמט] שום אחד מהפוסקים לחלק בא"י גופא בין עיר ישנה לעיר חדשה ובין ישוב למדבר... וכל הפוסקים לא הביאו דברי הרמב"ם 'מדבר אר"י' וזלת הכפ"פ (פ"ד) שהעתיק דברי הרמב"ם, ויחיד הוא הגריעב"ץ בשאלת יעב"ץ (קס"ח) המפקפק על מנהג ערי אר"י, אבל גם הוא מסיק שחלילה לו לערער על מנהג אר"י שיוסדתו בהררי קודש, רבותינו הגדולים. ע"כ מדבריו. והרבה יש להעיר ולתמוה על הצעת הדברים. וראה לעיל אות י' דברי כל הפוסקים שנקטו כהרמב"ם, וגם בין רבני דורו ותחבטו טובא כמה שעשו בני המושבות, וכאשר הבאנו בפנים.

ומש"כ על היעב"ץ שגם הוא מסיק וכו' - הנה באמת מפורש ביעב"ץ שם להדיא שהלכה למעשה בזה כהרמב"ם, וצ"ע.ג. ולשון היעב"ץ 'ובמקום המסופק ביציאת שלוחים לשם, עם היותו ודאי א"י מוחלט, לית דין ולית דיין דחייבים ג"כ לעשות

בדברי החזו"א והאבני נזר בזה

יא. בחזו"א (או"ח, קלב,ב) כתב 'והנה נהגו בכל א"י לעשות יום אחד ויש להם על מה שיסמכו אחרי שכן דעת הריטב"א ובשל סופרים הלך אחר המיקיל ועוד דאצלנו הכל ספק ובספק גם לדעת הר"מ אין עושין רק יום אחד'. ע"כ.

והנה נראה שכוונת החזו"א היא בעיקר למנהג שנזכר בריטב"א ר"ה כג,א⁴¹ (וכן הזכירו החזו"א שם בס"ק ד'). ועיין בשו"ת וחידושים חזו"א סי' קיג שנדפסה תשובה מהחזו"א בזה, וכתב 'ואחרי שהוא דרבנן והריטב"א העיד דנהגו בכל אר"י יום אחד אפשר להקל בזה'. ע"כ. והיינו ע"פ מה שכתב הריטב"א שם שהיו מקומות רבים באר"י שהשלוחים לא הגיעו לשם 'ואם כן אמאי נהוג אמאי נהוג כו"ע למיעבד בארץ ישראל כל המועדות יום אחד לבד מר"ה ובני חוץ לארץ עושין אותן כולם שני ימים'. ע"כ. והבין החזו"א שכוונת הריטב"א להעיד שהמנהג בדורו הוא שכל בני אר"י עושים יום אחד, והניח החזו"א שסתמא שהיו ערים חדשות ומסופקות ומ"מ נהגו יום אחד.

ואמנם כבר הבאנו באות ב' את עדות הכפופ"פ (שחי בתקופת הריטב"א יעו"ש) שבאותו הדור נהגו שני ימים ברמלה ע"פ

הרמב"ם. ונתבאר שם שי"ל שהריטב"א כתב כן לשיטתו שהקדים שם שהיו אזורים שלמים בארץ שלא היו השלוחים יכולים להגיע, ובזה טען שודאי לא שמענו מעולם שחלק גדול מאר"י עושים שני ימים. (וייתכן שעיקרו ע"פ הגמ' שמשמע שכל בני אר"י עושים יום אחד). אבל שפיר יש לשמוע שלא בירר שאין בדורו ערים בודדות שעושים שני ימים. ועכ"פ לכאורה אחר עדות הכפופ"פ הרי שוב אין כאן הכרעה מהמנהג בדור ההוא כהריטב"א, ואדרבא. ולגוף טענת הריטב"א כבר הערנו לעיל (אות ג) שמדברי הרמב"ם מבואר שיכלו השלוחים להגיע לכל אר"י, ומשמעות דבריו שאכן למעשה בכל ערי הארץ הידועות עשו יום אחד.

ישו"ב הראוני באבני נזר (או"ח, שצב, ט) 'בזמן המשנה כל שהי' רחוקין עשרה ימים מירושלים הי' צריכין לעשות שני ימים [ולדעת רמב"ם פרק ה' מהל' קידוש החדש גם בזמן הזה הדין כן. וריטב"א חולק ומנהג כריטב"א]. ע"כ. ויל"ע אם כוונתו כחזו"א או דן מצד מה שהיה נהוג בפועל בדורו במושבות החדשות (האבני נזר נפטר בשנת תר"ע וייתכן שכתב תשובה זו אחרי שנתפרסם שאין נוהגים בהן שני ימים).

ואם באנו לדון מצד המנהג כיום, הרי יש להעיר בזה טובא. שהיה מקום לסמוך

[ב] יו"ט, שכבר הורה זקן ומי יבוא אחר המלך הר"מ ז"ל. ע"כ. ואולי נתחלף לו מדברי העיב"ץ לגבי מה שדן לטעון שכיום נשתנה עיקר הדין גם במקומות שודאי הגיעו השלוחים, ודין ארץ ישראל לגמרי כדין חו"ל, שזה דבר מחדש דלא כהרמב"ם וכל הראשונים. ועל חידושו זה כתב שאינו אומר כן למעשה).

בהמשך דבריו של מח"ס אר"י שם כתב על דברי הרמב"ם 'עכ"פ ודאי הוא שהמדובר במקום שלא הי' מעולם ספק בכל הסביבה לישוב יהודי'. ע"כ. וזו אכן טענה. ויעיין לעיל אות ד' מה שהבאנו מדברי הפוסקים בדין עיר חדשה הסמוכה לערים הישנות (ואמנם הביטוי 'בכל הסביבה' צ"ב, ויעו"ש דיון בגדר המדיק). וכמה שהניח שגם בספק אם היה בסמוך ליישוב יהודי כן הוא, יעויין לעיל אות ב' מדברי הפוסקים בדין עיר מסופקת באר"י, שרוב האחרונים נקטו שעושים שני ימים והחזו"א ועוד נקטו שעושים יום אחד. והעירו שאולי כוונתו הייתה להיטמך בעיקר על טענה זו].

41. 'ובדאי לא היו מגיעין לכל ארץ ישראל שהרי היא ארבע מאות פרסה על ארבע פרסה, ואפילו היתה ירושלים באמצע ממש היו לה מאתים פרסה לכל רוח שהוא מהלך עשרים יום לאדם בינוני שהוא עשרה פרסאות, ולכל היותר הוא ט"ו יום כמו שאמרו במסכת תענית ט"ו יום אחר החג כדי שיגיע האחרון שבישראל לנהר פרת, וכיון דכן היו מקומות בארץ ישראל [שצריכין] לעשות המועדות ב' ימים כמו בחו"ל, 'ואם כן אמאי נהוג אמאי נהוג כו"ע למיעבד בארץ ישראל כל המועדות יום אחד לבד מר"ה ובני חוץ לארץ עושין אותן כולם שני ימים'. ע"כ מהריטב"א.

לנהוג בהן יום אחד, וכן דעת החזו"א ונתבאר במקומו. ואם נדון רק מההנהגה במושבות שאינם סמוכות לערים ישנות הרי כנראה הוא אף מנהג מאוחר יותר מזה.

והנה החזו"א היה מחמיר לעצמו אף בבני ברק, למרות שהיא קרובה ליפו ועוד, ולא היה עושה מלאכות ביו"ט שני כדי לחשוש לדעת הרמב"ם, וראה עוד בזה בהערה⁴². וכן החמירו חלק מגדולי תלמידיו. (וראיתי כותבים שכן החמיר לעצמו גם הגרי"ז מבריסק שדר בירושלים החדשה, וחשש שאינה נטפלת לירושלים העתיקה, ואומרים שנהג כן גם קודם שכלתה רגל ישראל מהעיר העתיקה בשנת תש"ח. וצ"ב עוד בדעתו). ולמה שנתבאר יש צדדים נכבדים להחמיר כוותייהו, ועכ"פ במקומות שאינם סמוכים לערים הישנות, וכגון דא צריכה להכרעת מלכי רבנן.

על המנהג אילו היה זה מנהג קדום שנהגו בו ע"פ גדולי החכמים הראויים להכריע בין הראשונים. ברם באמת בכל הדורות פסקו ע"פ הרמב"ם, וכמו שנתבאר (וגם בתקופה הסמוכה לאותם השנים הרי הגרי"ש אלישר ובעל כף החיים הביאו רק את שיטת הרמב"ם, וראה לעיל בדעת הגר"ש"ס). וחכמי אותו הדור שדנו בזה לא ידעו על הוראה קדומה או הכרעה ברורה לנטות משיטת הרמב"ם, ונתחבטו מאוד בזה. ה'מנהג' הזה הוא לכל המוקדם בערך משנת תרל"ט שאז נתייסדו המושבות הראשונות, וראה לעיל בתחילת אות י"א שנראה שהיה זה בעיקרו מנהג של דלת העם ושלא ע"פ הוראה ידועה.

ובאמת, שבהרבה מהמושבות הראשונות יש להצדיק את המנהג מפני שהן סמוכות לערים העתיקות, ונתבאר לעיל, וכמה ת"ח מאותו הדור הזכירו טענה זו שזה טעם

מקומות שדנו בהם לעניין יו"ט שני

לחוות דעתי הקצרה מאת הרב הגאון כש"ת מר שמואל סלאנט הי"ו על היישוב היהודי שנתחדש בעזה (אחרי יותר משישים שנות הפסקה), כיצד לנהוג ביו"ט שני (השאלה היא משנת תרמ"ג), והכריע האי"ש לדינא. 'אם העשרה ראשונים היו

העיר עזה ודין מקום שנתיישוב ע"י הנהגים יום אחד

יב. כתב בשו"ת 'שמחה לאיש' (להראשל"צ הגרי"ש אלישר, או"ח, סימן ה'): 'נשאלתי

⁴² ב'דינים והנהגות' (או"ח, יח, ט) 'היה מחמיר לעצמו ביו"ט שני (בב"ב) שלא לעשות מלאכה, וי"א שלא היה נוהר אל מלאכות דאורייתא, ושמענו שא' שאלו אם מחמיר גם באיסור דרבנן ואמר שבשבות חמור מחמיר'. ע"כ. וראה אריכות בארחות רבינו (ב, עמ' קיג ואילך), ושם שהגרי"ז קנייבסקי צידד שכיום יש להקל יותר בגלל החיבור ליפו. הנהגה זו הובאה גם בחוט שני ובמקורות נוספים (והביאו בספרים שגם הגרי"ז מבריסק החמיר לפרוש ממלאכות, אף שהוא גר בירושלים כיון שגר בעיר החדשה). וציינו שכן כתב בספר יום טוב שני כהלכתו (עמ' רפ ועמ' שנא). כפי ששמעתי, יש מתלמידי החזו"א שנהגו להחמיר כן לעצמם, ויש שהקילו בבני ברק, ויתכן שהקילו בה מצד קירבתה או חיבורה ליפו.

והנהגה, ההכרעה הראשונה מוסכמת כפי הרבה אחרונים, וכמש"נ, אבל ההכרעות האחרות צ"ב טובא. ויעויין במה שהעיר בזה הגרמ"ח בן הגר"ש אלישר בתשובתו בספר שאל האיש סימן ח', וכתב שמהפר"ח נראה לא כך, ועיי"ש במה שכתב לדון וליישב דברי אביו. ולכאו' לגבי הכרעות אלו, הרי משמעות שאר אחרונים לא כן. והיינו הן באופן שחרכה העיר וחזרה ונתייבשה, שרהיטת הפוסקים שדין העיר נשאר עליה ועושים בה יום אחד גם אם המתיישבים החדשים הם מבני חו"ל. והן בעיר חדשה, שרהיטת הפוסקים שעושה שני ימים, ושעכ"פ אין הדין תלוי במקום שממנו הגיעו המתיישבים. ויל"ע בכמה פריטים בדברי השמחה לאיש בנקודה זו, ואכמ"ל. [ועיקר דבריו שם בהבנת הרמב"ם קצת צ"ב, אלא שנראה כוונתו דספקות באר"י עושין יום אחד, ואכמ"ל].

לעיקר דין העיר עזה, הנה בפשוטו, העיר עזה היא מכיבוש עולי מצרים בלבד, שהרי היא מאשקלון ולדרום והיא סמוכה לשפת הים, ואכמ"ל, ויעויין לעיל בדין כיבוש עולי מצרים להרמב"ם ולהריטב"א.

ואמנם להרמב"ם שהוא תלוי במסורת, הרי לגבי העיר עזה עצמה נתברר שנהגו שם יום אחד, וכמבואר ברדב"ז ומהרלב"ח נבחר מכסף הנ"ל.

ואם נקוט שבעולי מצרים לריטב"א עושים שני ימים, הרי מעתה הנוהגים כריטב"א יהיה דינם לעשות שני ימים בעזה, והנוהגים כרמב"ם יעשו יום אחד. לגבי דעת מקבל

מבני א"י ינהגו כמנהג א"י ויעשו יום א' של יו"ט לכד ואם העשרה ראשונים היו מחו"ל שקבעו דירתם שם ינהגו כמנהג המקום שיצאו משם וכל הבאים אחריהם יהיו נגזרים אחריהם'.

ויינו"ש שהביא שמדברי שו"ת הרדב"ז (ד), (ל) מבואר שהיה המנהג בעזה לעשות יום אחד. יעו"ש שדן הרדב"ז אם עזה היא ארץ ישראל וכתב בתוך דבריו 'ואין להביא ראיה ממה שאין עושין שני ימים של גליות, שאין דבר זה תלוי בארץ ישראל אלא במקומות שהיו דרין רוב ישראל והיו השלוחים הולכים להם, וכן כתב הרב ז"ל (-הרמב"ם) בהלכות קדוש החדש' (לגבי העדות על המנהג בעזה העירוני שכן נראה גם בשו"ת מהרלב"ח, מט ובנבחר מכסף, ח).

וינו"ש על זה השמחה לאיש שהרדב"ז לשיטתו שעזה היא מארץ ישראל, ובאר"י גם בספקות עושים יום אחד (בפרט זה יש מחלוקת אחרונים בדעת הרמב"ם, ונתבאר לעיל). וברם למהרי"ט שעזה אינה מארץ ישראל, והיינו שהיא מכיבוש עולי מצרים, הרי הכול הולך אחר המנהג. וכיון שנתבטלה הקהילה נתבטל המנהג ותלוי מהיכן הגיעו המתיישבים החדשים. ע"כ⁴³.

ולכשינעיין, הרי הוראה זו של הגר"ש אלישר כוללת כמה הכרעות נפרדות. א', שנקטינן כהרמב"ם שגם בארץ ישראל הדין תלוי בהגעת שלוחין ובמנהג וכו', ודלא כהריטב"א שאמר שבארץ ישראל תמיד עושין רק יום אחד. ב', אחר שהדין תלוי במנהג הכריע שהמנהג מתבטל עם יציאת בני המקום, וכשבאים מתיישבים חדשים הדין הוא כמקום שנתיישב מחדש. ג', מקום שנתיישב מחדש, דינו תלוי במנהג המקום שממנו הגיעו המתיישבים.

43. יש להעיר שהרדב"ז מעיד על מנהג ישן הראוי להוכיח הלכה ולא הייתה זו הוראה חדשה שלו, ונמצא שהטענה היא אולי רבנן קדמאי שהורו להם כן הם שסברו שהיא אר"י (וכן ייתכן לומר כך רק בהנחה שאותם מורים סברו כוותיה שיעיר מסופקת באר"י עושה יום אחד), ויל"ע.

להמשיך במנהג אבותיהם, וכאשר הובאה שיטתו לעיל).

ופסקו כתשובה זו להלכה למעשה בכפתור ופרח (פי"ד) ובפאת השולחן (סימן ב' סעיף ט"ו) ובברכ"י להחיד"א (או"ח תצ"ו סעיף ו') ובשע"ת (שם סק"ה) ובכף החיים (שם סק"ה) וכ"ה בתשובות הראשל"צ בעל ישא ברכה (שמחה לאיש או"ח סימן ה') שהשיב להגר"ש סלנט⁴⁶. ולא מצאנו באחרונים שום חולק בדין זה.

ואשר יש לדון הוא מה דינה של צור להריטב"א, ויתבאר בס"ד להלן.

בדין צידון – הגר"י יהוסף שוורץ זצ"ל, בעל תבואות הארץ ומחכמי ירושלים⁴⁷, כותב בספרו שו"ת דברי יוסף (ח"ב סימן א') שבצידון

התשובה הגר"ש סלנט זצ"ל ודעת מהרי"ל דיסקין, ראה הערה⁴⁴.

יו"ט שני בצור בצידון בבירות ובסוריה ובערי מדינת לבנון

יג. בדין צור – בתשובת הרמב"ם (קכ"ה⁴⁵), פאר הדור ק"ו) נשאל על מנהג בני צור לעשות יומיים יו"ט אם הוא כדין. והשיב הרמב"ם שדין יו"ט שני במקומות שרחוקים פחות מעשרה ימים (ויכלו השלוחים להגיע מצד המרחק) תלוי במנהג, וכיון שמנהג בני העיר צור לנהוג יומיים חובתם להמשיך במנהגם. (וביאר הדבר ע"פ שיטתו שתלוי אם הגיעו השלוחים בפועל, והדין הוא שהולכים בזה אחר המנהג, ואם מנהגם מדור דור לעשות יומיים הרי זה מעיד שלא הגיעו השלוחים לשם וחיבוש חכמים

44. השואל, מבני הקהילה המתחדשת בעזה, שאל את הגר"ש, והגר"ש שאל את השמחה לאיש. והנה בספר 'תורת הגר"ש סלנט' חלק א' סי' י', נדפסה תשובה של הגר"ש בזה והובאו בה עקרי טענות השמחה לאיש (וניכר מהנוסח שנכתבה ע"פ טענות השמחה לאיש), ומסקנתו לדינא היא כדבריו. ברם העירו שבכ"י לא היה כתוב כלל מי הוא בעל הדברים, והייחוס להגר"ש הוא השערה בעלמא שיש טענות לדחות אותה, והרחבנו מעט לקמן לגבי הוראות הפוסקים במחלוקת הרמב"ם והריטב"א. והנה בתשובת שאל האיש (או"ח סימן ח', מהגר"ח מ' בנו של הגר"ש אלישר), כתב שהגר"ש והגר"י (מהרי"ל) דיסקין הורו לעשות יום אחד. ונראה שכוונתו שהסכימו להוראת אביו בדין העיר עזה. ואמנם ייתכן שסמכו על דברי הרדב"ז ודעימיה שנהגו שם יום אחד, ולא סבירא להו לפקפק בזה מפני ביטול הקהילה. וכן בכרכ"י בשם כמה אחרונים ובדברי עצמו מבואר שעיר שהיו בה ישראל ונתיישבו בה גויים וחזרו ישראל לדור בה, עושים יום אחד. וכן עיקר לדינא.

45. לשון שו"ת הרמב"ם (בלאו): השאלה השביעית. שאלה בדבר תפלת אנשי צור ביום טוב שני של גליות והקידוש והזמן שהם אומרים בו, האם הם עוברים משום ברכה שאינה צריכה אם לאו, הואיל ונראה מהבבלי והירושלמי שצור היתה מיושבת בבני ישראל, וכיצד נסתפק אם השלוחין באו לשם אם לאו. התשובה מה שהם עושים בזה נכון ואינם עוברים בשום פנים לא בתפלתם ולא בקידוש וזמן, לפי שכל מקום שלא יתבאר לנו בו בביאור ללא ספק שהיו שלוחין באין אליהם, חייבים לעשות שני ימים טובים. ומהיות ישראל בעיר מן הערים הקרובות לירושלים באותה העת לא יתחייב שהיו השלוחים באין לשם לפי שהיו (אולי) יחידים או היה שם חרום בדרכים, או היו הגויים מונעים השלוחים מלהיכנס לאותם המקומות. ואין העיקר בזה העניין אלא המנהג (לבד), לפי שכל מקום הקרוב לירושלים עד שיוכלו השלוחים להגיע (לשם), אם היה מנהג אבותיהם תמיד מדור לדור (לעשות) יום אחד, יתמידו בזה, ואם היו שני ימים יתמידו בזה ויתפללו ויברכו בשני הימים כבני הגלות כולם. וזה כולו יתבאר מהלכות קדוש החודש מחיבורנו הגדול.

46. וכן הוא בתשובה שנדפסה ע"ש הגר"ש וצויינה לעיל, אלא שכבר הבאנו שם שהעירו שבכ"י לא היה כתוב שהיא להגר"ש, ונדפס כך מהשערה בעלמא, ויש סיבות להניח שאינה להגר"ש, ועיין לעיל בזה.

47. היה מופלג בתורה ומופלא במעשים וביראה טהורה כניכר מספריו ומתולדותיו, ונמנה על חכמי ישיבת בית-אל המפורסמת. וזכה הגר"י שוורץ שהעוסקים בענייני גבולות הארץ דנים הרבה בדבריו בספר תבואות הארץ ועוד, והוא ממארי דהאי שמעתא ולתורתו יחלוץ. וראה עוד מתולדותיו ועל צדקתו ויראתו מפי חתנו הגר"ר אליעזר דן רלב"ג ראש ישיבת עץ חיים ומהרבנית בת הגר"י בספר תולדות חכמי ירושלים (פרומקין, ח"ג פ"ז אות י"ח, עמ' 233). וראיתי מצטטים מספר אלף כתב' מהגר"י וייס מועזרובי (אות שפ"ח) 'עצם אחת שלח ר' יהוסף שווארץ מכתב בעניני חכמת האמת למרן החת"ס, ומרן נתן המכתב לתלמידו ר' נטע וואלף אשר היה אז בחור וטרח מוחו מאד להבין המכתב, ואמר אליו מרן החת"ס א"צ לך להתבייש שאתה מייגע עצמך בהבנת מכתב קדוש הלזה כי גם אני הוצרכתי לייגע עצמי עליו'. ע"כ.

אלו ויש שנשאלו מצידון בהלכות שונות, וקשה שדבר כזה לא יבוא מפורש בשום מקום.

דִּין צוֹר וצִידוֹן לְהַרְמִיבִים וְלְהַרְמִיבִיא. ואם נבוא לדון לגוף הדין, הנה, להרמב"ם שהכל אחר המנהג, כבר הורה הרמב"ם שמנהג צור מכריע להלכה וחובתם לעשות יו"ט שני. ובצידון ג"כ מסתבר כך להרמב"ם שהרי היא עיר בסוריא, וגם כשאין מנהג ידוע עושים שני ימים להרמב"ם, וייתכן שגם היה מנהג ידוע כן אלא שדבר זה צ"ב.

וְאִשֵּׁר יל"ע הוא מה הדין להריטב"א. והנה ברמב"ם קידוש החודש, יא כתב 'ואם אותו המקום מסוריא כגון צור ודמשק ואשקלון וכיוצא בהן. ע"כ. ומבואר שצור דינה כסוריה לדינים אלו. ובפשוטו כ"ש בצידון שהיא צפונית יותר כמהלך יום (והיא מצפון לנהר הליטאני הנזכר במהרי"ט, וראה להלן).

וְכֵן נראה עיקר שצור וצידון אינן מכיבוש עולי מצרים והבאנו את דבריהם בהערה⁵¹, ולגבי צידון נוסף עוד, שהנה בפשוטו

נתחדש יישוב יהודי כמה עשרות שנים קודם לכן, וכפי ששמע מפי איש נאמן מקהל צידון, הרי בתחילה נהגו יומיים יו"ט עד שהגיע חכם מטבריה והורה להם לנהוג יום אחד. ושלח להם הגר"י מכתב, שכיון שבצור שהיא סמוכה לאר"י הרבה יותר מהם נהוג יומיים כל שכן שבצידון הרחוקה יותר חובה לנהוג כך, ולא יפה הורה מי שאמר להם שלא לנהוג יומיים⁴⁸. ומביא שם את דברי הכפ"פ על רמלה ודברי שו"ת מהרי"ט (סי' רט"ז) שגם בצפת רק בגלל המנהג אין עושים יומיים, ודברי האחרונים על יפו (הובאו בשע"ת הנ"ל), וראה הערה⁴⁹.

וְהִנֵּה הגר"י שוורץ חשב שהיישוב היהודי בצידון נפסק בזמן קדום מאד ועד שנתחדש שם היישוב סמוך לזמנו לא הייתה שם קהילה יהודית. ויש להעיר בזה שהייתה מלפנים קהילה קבועה בצידון המוזכרת בספרי חכמי צפת מזמן הבי"י ואחריו⁵⁰. וכעת לא מצאתי דבר מפורש על המנהג שם, אבל הדעת נותנת שאילו היו עושים יום אחד, בניגוד למנהג בצור הקרובה ממנה בהרבה לארץ ישראל, היה הדבר מופיע ומודגש בספרים. וכמה אחרונים גרו באזורים

48. המרחק בין צור לצידון הוא כ-36 ק"מ בקו אווירי ומעט יותר בכבישים.

49. יצויין כי בדבריו שם יש מכתב מהגר"ש הלר רבה של צפת (מתאריך ה' ניסן תרי"ז) שבו הוא כותב "והנהיג למלאות דבריו ביתר שאת" ומוסיף שביום מחר ישלח המכתב לצידון ע"י רץ מיוחד ההולך ממני לביירות' אלא שציין להגר"י שוורץ שלגוף הדין הוא סומך עליו מאפס הפנאי. וכתב לו שאם כך נהגו מקדם ודאי חובה להורות להם להמשיך לנהוג כך, והגר"י שוורץ ציין ע"ז שלמרות שחיפש הרבה לא מצא מקור מפורש על מנהג צידון הקדום.

50. ראה שו"ת מבי"ט ח"ג סימן ס"ב, שו"ת מהרי"ט ח"א סימן פ"ד שם ח"ב יו"ד סימן נ"ב. שו"ת מהר"ם גלאנטי סימן נ"ו. ומקובל שמהר"ם חאגיז בסוף ימיו גר תקופה מסויימת בצידון, ויש אומרים שאף נקבר שם. ראה המקורות הנ"ל ועוד פרטים ומקורות רבים בקובץ אורייתא ו' עמ' ש"ג ואילך. (ומש"כ שם שביו"ט שני נהגו יום אחד הוא מסביבות שנת תר"ד, והיינו בתקופת חידוש היישוב שם בזמן הגר"י שוורץ ולפני שלח להם את תשובתו).

51. לעניין קדושת עולי מצרים בצור וצידון. הנה, ברמב"ם פ"ה הי"ב מקה"ח (וכן בתשובתו על יו"ט שני בצור לחלק מהנוסחאות, וצ"ב) מפורש שהיא מסוריא. וראה בדרך אמונה תר"מ פ"א צה"ל אות קע"ה שכן מוכח מירושלמי (ומה שסיים בצ"ע קרוב שהוא לגבי הערותיו וחידושי שם בהשוואת הפסוקים וכו'), אך לא בא לפקפק להלכה במה שמפורש ברמב"ם הל' קה"ח). ובפשוטו הוא הדין בצידון המרוחקת יותר, ועיין דר"א שם. ויעויין בשו"ת מהרי"ט חלק א' סימן פ"ד "פה צידון לעולם החזיקו בה שהיא חוצה לארץ מן הנחל הנקרא בערבי וואדי אלקסומי"א (-הוא נחל הליטני). ושם שייתכן שזה הנהר דמתני' חלה שהוא גבול עולי מצרים. ועיין עוד שם ח"ב סימן נ"ב. ויש להעיר שדין צידון אינו תלוי בהכרח בדין כל השטח שאחרי הליטאני, ואכמ"ל. (ועיניין לעיל כמה שמשמש ממהרי"ט שסבר שעד הליטאני הוא בדין כיבוש שני, ואכמ"ל. (ויש בכל זה נידון להרמב"ם שנראה מדבריו שסבר ששכר הוא גבול עו"מ, ונתחבטו בוה ועיין חזו"א, ואכ"מ).

וראה להיעבץ בקונטרס יישוב אר"י במו"ק סימן ש"ז שצור וצידון חו"ל כיון שגם בכיבוש ראשון לא היו תחת יד ישראל. ובשו"ת ישועות מלכו חיו"ד סימן ס"ז שבכביבוש ראשון לא היה כיבוש בצידון כלל ויעו"ש. - העירוני שבכפ"פ פ"א

וענייניו, ועד לזמנינו נהגו כך וראה הערה⁵². ראה להגרח"ז גרוסברג במשנת חנוך סימן כ"א שבביירות נהגו יומיים, וכן שמעתי גם מהגר"ש עטיה, שאביו הג"ר יעקב עטיה (מבת ים) היה מלפנים רבה של קהילת ביירות, ואמר לי שזוכר מנעוריו כשגרו שם שהייתה הנהגה פשוטה ביד הכל לנהוג יומיים יו"ט בלא שום פקפוק. ולעניין צידון אמר לי בשם אביו שהייתה שמועה שמנהגם שונה ועושים יום אחד, ואמר לי שדרו בה בזמן האחרון רק מעט יהודים, וכמדומה שהיו בעיקר סוחרים שהיו להם שם עסקים, ואינו יודע בזה דבר ברור⁵³.

וְלַרִיטב"א, הנה היא חוץ לגבול הנהר שהוא גבול עולי מצרים, וכנ"ל.

בדין הערים שבמדינת לבנון - יש מקומות במדינת לבנון שיש לזון שמא הם מכיבוש עולי מצרים. ובאזור הסמוך לארץ עד הליטאני הרי היה מקובל שהם מארץ ישראל, וכיון שהוא צפונה מעכו וכזיב (יעוין שביעית פ"ו מ"א ובמפרשי המשנה), הרי נראה שהוא מגבול עולי מצרים. וראה בשו"ת מהרי"ט ח"א סי' פ"ד⁵⁴ ששמע שעד הליטאני הוא מגבול

מבואר במשנה (שביעית ו,א חלה ד,ח) שתחום עולי מצרים הגיע עד הנהר ועד אמנה, וכתב מהרי"ט שנהנה הוא הליטאני, וצידון היא צפונית לליטאני, ואכמ"ל בענייני הגבולות.

ומעתה להריטב"א דסבר שהדין תלוי בקדושת הארץ, הרי עושין שני ימים הן בצור והן בצידון והן בביירות. ולהרמב"ם הרי הדין תלוי במנהג. ובצור מפורש ברמב"ם ובכל האחרונים שנהגו יומיים, ומסתמת הדברים נראה שכך נהגו גם בצידון, וכנ"ל.

גם אילו לא היה מנהג ידוע הרי מפורש ברמב"ם (פ"ה מקיה"ח הי"ב) 'מקום שבינו ובין ירושלם עשרה ימים או פחות מעשרה והוא סוריא או חוצה לארץ ואין להם מנהג... עושין שני ימים כמנהג רוב העולם'. ע"כ. וצידון היא בדין סוריא, וכנ"ל (וראה להלן על הנהוג בצידון סמוך לימינו).

בדין ביירות - ביירות שוכנת על שפת הים קרוב ל-50 ק"מ צפונית לצידון ורחוקה מארץ ישראל יותר מצידון, ובה יש לנו מנהג ידוע שנהגו בכל הדורות דיני יו"ט שני לכל פרטיו

- נראה שסבר שצור יש בה דין עולי מצרים ושכן כתב התבואה"א, וברם לכא' העיקר כמש"נ.
52. [כפי הנשמע, הרי יהודי לבנון כיום מספרים שכן נהגו עד ימינו. וראה דבריהם של חיילים שהגיעו ללבנון במלחמת של"ג ב'שבת ומועד בצצה' ל' עמ' שכ"ב, וכתב שם שהגרי"ש אלישיב הורה לו שחיילים הנקלעים לשם ישמרו יומיים, ושם שאמרו לו שיש יהודים גם בסביבות צידון (ומשמעות הדברים שאמרו לו שהם ג"כ נוהגים יומיים, וצ"ב). ובספר 'באהלה של תורה' (אריאל, ח"ד עמ' 63) שבהיותו בפאתי ביירות פגש יהודי לבנוני שמסר לו שבצידון עושים יומיים ובצור יום אחד. ע"כ. וייתכן שהוא ע"פ המקובל שנהר הליטאני מחלק בין א"י לחו"ל, אבל צ"ע אם אפשר לסמוך על עדות זו לגבי צור שכתב הרמב"ם שנהגו בה יומיים והעתיקהו כל הפוסקים, וקשה להאמין שנשתנה המנהג. וקרב להניח שנפלה כאן איזו טעות (וכיון שצור קרובה יותר מצידון ייתכן להחליף). והחליף בין צור לצידון. ובלא"ה צ"ב מה הייתה רמתם הרחנית של הנוהגים והמעידים האלו ואם ראוי לקבוע הלכות ע"פ דבריהם ומעשיהם].
53. ומיהודי אחר שומר תומ"צ שעלה מביירות שבלבנון (בשנת תשכ"ח) שמעתי, שכלל הידוע לו עשו יומיים יו"ט בכל ערי לבנון. והוסיף, שבזמנו היו בצידון רק מעט יהודים, ועיקר הקהילה היהודית בלבנון הייתה בביירות (והייתה הקפדה מהשלטון שיהודים לא יגיעו מצידון ולדרום מחשש שיכריחו את הגבול לארץ ישראל). אבל היה נראה שאומר דבריו מזכרון כללי ולא מדיעה ברורה.
54. בשו"ת מהרי"ט שם כתב השואל 'פה צידון לעולם החזיקו בה שהיא חוצה לארץ מן הנחל הנקרא בערבי וואדי אלקסומיא ולהלן'. ובתשובת מהרי"ט הביא המשנה שהוא עד הנהר, וכתב 'ואולי יהיה זה הנהר שאומרים העולם שהוא גבול א"י ושמו שגור בפי הכל ישראל ועכו"ם שקורין לו בערבי וואדי אל קאסומיא ומשם מוכיח שהוא לשון חלוקה הארץ ומרגלא בפומייהו דאנשי שמהנהר ולפנים ארץ ישראל הוא ואני לא עמדתי על המקום לבחון את הדבר'. ע"כ. וואדי אלקסומיא הוא הקרוי כיום נהר הליטאני והוא בדרום לבנון.

מקומות אחרים. ובפרט שנתחבטו בו ובטעמו טובא. וגם אם נדון לקיימו היכן שכבר נהגו כן, הרי אין בכך כדי לבטל מנהג חמור שבצור שהם נהגו ע"פ הרמב"ם וכל האחרונים דודאי עדיף מיניה טובא, ופשוט).

בדין צידון, הנה היא רחוקה מארץ ישראל כמהלך יום יותר מצור והייתה בה קהילה יהודית, ונראה שסתימת האחרונים מלמדת שגם בה נהגו שני ימים. בתקופה מסוימת פסק בה היישוב היהודי, וכשנתחדש בדורות האחרונים היה נידון כיצד לנהוג והיה מי שהורה להם לנהוג יום אחד, וראה בפנים, והגר"י שוורץ עורר שצריכים לעשות יומיים, וכך נראה עיקר. (וייתכן שהמשיכו לעשות שם יום אחד, וצ"ב).

בדין ביירות, היה מנהג פשוט בכל הדורות ועד לזמנינו לנהוג יו"ט שני ימים.

בדין הערים שבמדינת לבנון, יש מהן שהן ספק כיבוש עולי מצרים, ויש שהם בדיני סוריא. (וכנראה שבכל המקומות, לפחות מאזור ביירות וצפונה, עשו שני ימים, אלא שייתכן שלא גרו שם יהודים כלל).

סוריא, דינה כחול"ל (ולהרמב"ם אם יש מנהג ידוע של יום אחד עושים כן גם בערי חול"ל, אבל למעשה לא ידוע על עיר בלבנון ובסוריא שהיה בה מנהג של יום אחד). וראה עוד בהערה⁵⁶.

עו"ב, וצ"ע. ובשו"ת מהר"ם גלאנטי סימן נ"ז נראה שסבר שמהקאסומיא"ה (-מהליטני וצפונה) הוא ספק כיבוש ראשון ספק סוריה, ונראה שסבר שעד הליטאני הוא מכיבוש ראשון. והביאו בשכנה"ג (י"ד, של"א, הגה"ט, יג)⁵⁵. - מקום הגבול המדויק של עולי בבל ועולי מצרים בצפון הוא עניין סבוך, ואכמ"ל בכל זה.

בדין סוריא - הנה מדרכן נוהגות מצוות התלויות בארץ בשדה ישראל בסוריא, אבל לגבי יו"ט שני מפורש בירושלמי עירובין ג, ט ר' בא ר' חיה בשם ר' יוחנן... מי גרם לי להיות משמרת שני ימים בסוריא על שלא שמרתי יום אחד בארץ, סבורה הייתי שאני מקבלת שכר על שנים ואיני מקבלת שכר אלא על אחת'. ע"כ. וכן לשיטת האחרונים שערים המסופקות שבארץ ישראל דינן שונה מערים המסופקות שבסוריא הרי מפורש ברמב"ם שספק שבסוריא דינו כספק בחול"ל. - סוריה כיום אינה בגבולות של סוריה שבגמ', אלא שבלאו הכי הכול דינו כחול"ל.

והעו"ף מן הדברים. בדין צור, נקטו כל הפוסקים לדינא כתשובת הרמב"ם שעושי שני ימים יו"ט. וכיון שלא מצאנו לשום חכם מחכמי אר"י וסביבותיה שיעיר ויעיד שלא נהגו כך בצור, הרי הדעת נותנת שלא נודע בימיהם על שינוי המנהג. וראה בפנים שנראה שגם לריטב"א כן הוא. (ויש להעיר, שגם אילו הוא תלוי בפלוגתא זו הרי אחר שהיה המנהג שם בכל הדורות כהרמב"ם, ודאי יש להם להמשיך במנהגם, ולא להיגרר אחר מנהג החדש של

55. וכן מבואר במהרי"ט חלק ב, נב יעו"ש שהזכיר כיבוש שני. וברם קשה מאוד לדון שכיבוש שני הגיע עד לשם, וכמ"ש בפשיטות כתשובת מהר"ם גלאנטי, וברם הנהר נזכר בכיבוש ראשון וגם מבואר במשנה שכיבוש ראשון נאכל אכל לא נעבד, ואכ"מ). ובשכנה"ג (י"ד, של"א, הגה"ט יד) 'מעכו לצפון לצד מזרחה של דרך כזיב אין שם א"י, וכ"ש צור וצידון, ומותר לזרוע בסם בשביעית'. ע"כ. והוא ע"פ מהרי"ט הנ"ל.

56. בספר 'ארץ ישראל' (סי' ז' אות ג', עמ' ל"ג) כתב 'ובכן גם לצפון הלאה מן כזיב, צור וצידון ואפילו בתחום הלבנון (כשיהא שם ישוב ישראלי) צריכים לנהוג יום אחד. (ואם כי גם הכפ"פ פי"ד ופאה"ש סימן ב' ט"ו הביאו תשובת פאה"ד - לא נקטו כן רבני ארץ ישראל). ושם בהערה (1): 'בחברות ירושלים כרך ה' משנת תרס"א נדפס מכתב מחכם אחד ששמע מפי מו"ר חו"י הגאון ר"ש סלטנ זצ"ל כי בזמן שסיפר לו הרה"ג רבי יוסף שווארץ זצ"ל בעל 'תבואות הארץ' מה שהדפיס בספרו

ועיין רמב"ם (שמיטה ויובל ד, כח) 'עבר הירדן שביעית נוהגת בה מדבריהם, וספיחי סוריא ועבר הירדן מותרין באכילה, לא יהיו ארצות אלו חמורין מארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים'. ע"כ. ובראב"ד שם 'א"א עבר הירדן מה היה צריך להביאו מק"ו הרי לא החזיקו עולי בבל וכן סוריא'. ע"כ. ונחלקו האחרונים בכוונת הרמב"ם אם כונתו שעולי בבל קידשוה, ולכא"ו זו משמעות דבריו (וכך הביין הראב"ד את כוונתו והשיג עליה), או שלדעתו הם לא קידשוה, וכן דעת החזו"א (שביעית יג, כה). והראב"ד שם כתב שלא קידשו. (ועיין מל"מ שם שמדברי הר"ש בשביעית עולה בפשוטו שדעתו שכבשו, ושבמס' ידים (ד, ג) כתב הר"ש כמסתפק שאפילו את"ל שלא כבשוה ע"כ שביעית נוהגת בה כדמוכח ממתני' דג' ארצות, ויל"ע).

וכבר העירו בתראי עוד, שמברייאתא דתחומין (שבספרי ובירושלמי שביעית פ"ו ה"א) מוכח שעבר הירדן, במקום שכנגד קדושת עולי בבל בארץ ישראל, נתקדש גם הוא על ידם. והנה נזכר בברייאתא דגבולין שם 'תרנגולא עילאה דקיסרין', והוא כנראה מקום על הר החרמון מעל או בסמוך לעיר העתיקה קיסרי פיליפי שבאתר הבניאס (כיום העיר חרבה ושרידיה קיימים באתר), ואכמ"ל. ובאזור עבר הירדן שמשם ולצפון יש כנראה שטח שרק עולי מצרים כבשו ולא נתקדש בקדושה שניה, וצ"ב מה הם הגבולות המדויקים, ואכמ"ל.

י"ט שני בעבר הירדן

יד. יש לברר האם דין י"ט שני נוהג בעבר הירדן. והנה להרמב"ם דין י"ט שני תלוי בהגעת השלוחים, וזה נודע לנו ע"פ המנהג, וצריך בירור אם היה מנהג ידוע בעבר הירדן ומה נהגו. ועיין כפ"פ פרק נ"א 'וכן יש עיר [ב]עבר הירדן ושמה עגלון אינם עושים מיום טוב אלא יום אחד, ויש באותה הארץ קרוב לה עיר ושמה חבראס שהוא חריס ועושין שני ימים'. ע"כ.

ובמקומות בעבר הירדן שאין מנהג ידוע, הנה הוא תלוי בשאלה אם כבשו עולי בבל את עבר הירדן והיא ארץ ישראל גמורה (למצוות התלויות בארץ, ובודאי שגם לכגון י"ט שני) או שהיא נכבשה רק ע"י עולי מצרים. ואם הוא מכיבוש עולי מצרים צ"ב מה דינו. ויעיין לעיל בדין כיבוש עולי מצרים להרמב"ם.

ול'הריטב"א, אם הוא כיבוש עולי בבל הרי ברור שעושה יום אחד, ואם הוא מכיבוש עולי מצרים הרי הוא תלוי בדין כיבוש עולי מצרים להריטב"א, ונתבאר לעיל.

ול'גבי עיקר הנידון האם יש קדושת עולי בבל בעבר הירדן, יש בזה דיון בראשונים ובאחרונים. בתוס' (יבמות טז, א ד"ה עמון ומואב) הביא ר"ת ממתני' דג' ארצות שנזכר בה עבר הירדן, שמכאן מוכח שכבשוה עולי בבל.

(שם דף מ"ח) בשם תשובת פאה"ד כי בעיר צור צריכים לנהוג ב' ימים אמר לו הגאון רבי שמואל סלנט שאלו היה שואל לדעתו לא היה מסכים שידפיס זאת להלכה'. ע"כ.

והנה באמת דין צור נמצא בכל האחרונים ולא דן בו הגר"י שוורץ כלל (אלא שהביאו כסיוע לנידון העיר צידון), ומש"כ שלא נקטו כן רבני אר"י - לא ידענו מה כוונתו. ומה שהביא מהחוברת ('ירושלים', הוצאת לונץ, כרך ה' עמ' 281, נמצא ב'אוצר החכמה') - ברור שנפלה כאן איזו טעות, כי בחוברת שם לא כתוב כלום על העיר צור, והנידון שם הוא רק בעיר צידון (ואולי דימה מסברא, ברם בלשוננו מפורש שחשב שכך היה כתוב בחוברת).

לגבי צידון כתב בחוברת שם שדעת הגרש"ס להקל בערים 'מסופקות המנהג אפילו אם הן בסוריא'. ע"כ. ויעיין לעיל שמסתבר שגם בצידון נהגו שני ימים, וצ"ב. ולגוף הדין בערים המסופקות בסוריה, ברמב"ם מפורש שהם עושים שני ימים, וככ"כ החזו"א שבסוריה עושים שני ימים אף לריטב"א. ואין להאמין כלל שהגרש"ס חלק בזה, והכותב שם לא היה בר סמכא כלל, וכתבנו בזה במק"א. - אם נרון שצידון היא בדין עולי מצרים, הרי דינה תלוי בדין עולי מצרים שנת' לעיל לרמב"ם ולריטב"א, ברם נראה שהעיקר שדינה כחז"ל.

ונראה לערים הישנות (כגדרי הדין בפורים), עושה יום אחד. והחזו"א כתב שעיר חדשה שהיא בתוך התחום של עיר ישנה (והיינו סמוך) עושה יום אחד, ואפשר שהוא הדין במקום שדות וכרמים של בני העיר אף אם נמשכו חוץ לעיר. וכיו"ב בעוד מחברים. ועיין בפנים בנוגע לדין המושבות החדשות בארץ ישראל.

ד. להחזו"א ודעימיה שלהרמב"ם עיר מסופקת באר"י עושה יום אחד, צ"ב אם הוא גם בגבולות עולי מצרים, וכן להריטב"א יל"ע אם גדר הדין הוא בגבולות עולי מצרים או בגבולות עולי בבל. ועיין בפנים בהרחבה בכל זה.

ה. ראה בפנים בהכרעת הדין במחלוקת הרמב"ם והריטב"א, ובדין המושבות החדשות באר"י.

ו. עיר חדשה שנתיישבה ע"י בני מקום שנהגו בו יום אחד, הרי להרמב"ם בפשוטו יש להם לנהוג יומיים, וכן עיקר. עיר שהיו בה ישראל בכיבוש שני, וגלו ממנה, וחזרה ונתיישבה (אפילו ע"י כאלו שמנהגם היה לעשות שני ימים), עושים בה יום אחד. ואינו תלוי במנהג בני העיר אלא במנהג הישן של העיר עצמה. ועיין בפנים דברי מי שכתבו לא כך.

ז. בעיר עזה נהגו יום אחד, ולריטב"א דינה תלוי בדין עולי מצרים. בעיר צור (שבמדינת

ישוב הראוני לתשובת החזו"א בספר 'חזון איש - שו"ת וחידושים' סי' קיג וכתב שם 'ונראה דכל א"י שוה בזה בין שכבשו עולי בבל או לא, וכן עבר הירדן בכלל זה'. ע"כ. ובפשוטו כוונתו גם לתחום עולי מצרים שבעבר הירדן. וברם כבר הערנו לעיל (בדין עולי מצרים) שייתכן שזה לשיטתו שמצוות ישוב אר"י נוהגת גם בתחום עולי מצרים, אבל להסוברים שאינו כן, וכן דעת רוב הראשונים בתחילת גיטין ואכ"מ, הרי יש לטעון שאינו בכלל ארץ ישראל גם לזה, וצ"ע. וראה עוד בהערה⁵⁷.

מסקנת הדברים

א. נחלקו הרמב"ם והריטב"א אם גדר החיוב ביו"ט שני הוא בכל מקום שלא הגיעו השלוחים בלי הפרש בין ארץ ישראל לחו"ל, וכל מקום עושים כפי המנהג שבידם, או שהוא תלוי בגבולות הארץ. ועיין בפנים בהרחבה בשיטות נוספות בראשונים ובהכרעת הדין.

ב. עיר שאין לה מנהג ידוע, להרמב"ם עושים שני ימים. ודעת מהרי"ט צהלון והיעב"ץ והברכ"י בשם כמה אחרונים שהוא גם באר"י, והחזו"א ועוד סברי שבאר"י במקום מסופק עושים יום אחד. וראה בפנים טענות בזה.

ג. הכף החיים כתב שעיר חדשה שהיא סמוך

57. בספר ארץ ישראל (סי' ד' אות ג, עמ' ל"ג, בהערה 2) "שם בחוברת ירושלים מספר אותו החכם ששאל לשני הרבנים הראשיים הגאון הרב שמואל סלאנט והגאון הראש"ל יש"א ברכה זצ"ל על מושב בני יהודה המושבה הראשונה שנוסדה בעבר הירדן בשנת תרמ"ט - כיצד ינהגו שם ביו"ט שני, והשיבו לו שני הרבנים הגאונים הנו" לנהגו שם יום אחד. אלא שהחכם ההוא כותב שם משום שבאו התושבים מארץ ישראל לא ישנו ממנהגם, והוספה זו לא נכונה, כי אפילו באו המתישבים מחוץ לארץ ינהגו שם יום אחד כאשר בעבר הירדן היא מכיבוש עולי בבל וגם היה שם יישוב בזמן קדוש הראיה". ע"כ. ונפלא בדבריו איזו טעות, כי בחוברת שם לא כתב כלום בשם הראש"ל יש"א ברכה על עבר הירדן, אלא שכתב שכן נראה לו ללמוד מתוך תשובת הישא ברכה על עזה (ושם באמת הוא עצמו תלה את הדין בשאלה מהיכן באו התושבים). ובשם הגרש"ס כתב שנראה לו להגיה את הרמב"ם שרק בחו"ל יש חיוב שני ימים, ושכערים המסופקות בסוריה נראה לו לעשות יום אחד. ושני הדברים הם דברי תימא, ואין להאמין כלל שהגרש"ס אמר כך, והכותב שם לא היה בר סמכא כלל, ואכמ"ל. ולדינא לית דחש לה. ונקטינן בדעת הרמב"ם כמפורש להדיא בדבריו, ונקטינן שעיר המסופקת בסוריה עושה שני ימים לכז"ע. אך דין עבר הירדן אינו תלוי בשמועה זו, וכאשר נתבאר בפנים.

ומעכו ולצפון ובערי מדינת לבנון, יש מקומות שהם מכיבוש עולי מצרים, והם בכלל הנידון הנ"ל.

י. עיין בפנים הרחבה בדין עבר הירדן, והבאנו את מחלוקת הראשונים אם עולי בכל כבשו בעבר הירדן. (וגם אם כבשו, כנראה שיש שם בצפון מקומות שהם רק מכיבוש עולי מצרים, והוא תלוי בדין עולי מצרים. במדינת ירדן שבזמנו, יש מקומות שהם גם חוץ לעולי מצרים). ועיין כפ"פ פרק נ"א 'וכן יש עיר [ב]עבר הירדן ושמה עגלון אינם עושים מיום טוב אלא יום אחד, ויש באותה הארץ קרוב לה עיר ושמה חבראס שהוא חריס ועושים שני ימים'. ע"כ.

לבנון) נוהגים יומיים וכתשובת הרמב"ם ופסק כל האחרונים, וכן נשתלשל המנהג מדורות. ועיין בפנים הצדדים בזה, ומה דינה לריטב"א. וכן בעיר ביירות היה המנהג פשוט מדורות לנהוג שני ימים. בדין צידון עיין בפנים שהיו דעות בזה, ולכאורה עולה שהעיקר כהשיטות שנוהגים שם שני ימים.

ח. בסוריא עושים שני ימים. ואם יש שם עיר שיש בה מנהג ידוע לעשות יום אחד, הרי להרמב"ם עושים יום אחד ולהריטב"א יומיים.

ט. סמוך לגבולות הארץ, מאשקלון ולדרום

בדין העיר אילת לדיני הארץ וליו"ט שני והאם גבול הדרום מגיע לאילת ועקבה

הכפ"פ על הערבה בהערה⁵⁹. ויש שטענו שמצאו בדברי רס"ג מקור המלמד שהגבול הדרומי הוא סמוך לערים עקבה ואילת הבנויות על חוף ים סוף, וכן יש שדנו מצד כיבוש שלמה באילת. ויתבאר זה להלן.

דבר זה נוגע גם לדין יו"ט שני באילת

דין יו"ט שני באילת

העיר אילת נמצאת במרחק גדול מאוד דרומית לקצה ים המלח ולנחל מצרים, שהם פינות הגבול הדרומי של ארץ ישראל למזרח ולמערב⁵⁸, ובפשוטו היא עומדת חוץ לגבולות עולי מצרים והיא ודאי חו"ל, וראה מדברי

⁵⁸ מקובל שנחל מצרים הוא ואדי אל עריש, ואילת היא הרבה יותר לדרום מקצה ים המלח ומואדי אל'עריש. וגם לדעה שנחל מצרים הוא זרוע של הנילוס, הרי אילת היא דרומית יותר, ועדיין לא מסתבר שהגבול הגיע עד לשם.

⁵⁹ הערבה שבין ים המלח לאילת, נראה שהיא הערבה הנזכרת בספר כפתור ופרח (פרק מז) 'דע כי לדרום א"י יש ארץ רחבת ידים וקורין לה הישמעאלים בלד אל שאובאק, והוא ארץ אדום. ואורך הארץ מדרום לצפון כמו ארבעה ימים, ויש שם ערבה כמו הערבה שבין ים כנרת וירחור'. ע"כ. (ויש להעיר שבפשוטו משמעות דבריו אלו שכל הערבה מים המלח ולדרום היא מארץ אדום וחוץ לגבולות הארץ, ואכמ"ל).

ואמנם כבר כתב הרמב"ם שהדין תלוי בהגעת השלוחים בפועל, ועיר שיש ספק אם הגיעו אליה השלוחים עושה יומיים (בסוריא ובחור"ל ונחלקו האחרונים אם הוא גם באר"י). והנה, אילת העתיקה, שהיא סמוכה לעקבה הירדנית, היא לפחות עיר מסופקת. ולמעשה בימי בית שני לא ידוע על יישוב יהודי בארץ אדום (נבטיה), ורחוק לומר שגרו שם יהודים, אלא שאין אנו צריכים לזה אחרי שגם בספק עושים שני ימים. וכל זה באילת העתיקה, אבל אילת של ימינו היא עיר חדשה שנוסדה אחרי שנת תש"י על מקום שהייתה בו תחנת משטרה טורקית - בריטית, ואין בה שרידים עתיקים (ומ"מ ייתכן שהיא בגדר 'נראה' לאילת העתיקה, ויש אחרונים שסברי שזה מועיל לקבוע דינה ליום אחד ונת' במק"א, וצ"ב במציאות).

כפי שיבואר, הרי לדעת החור"א אילת היא חור"ל ודאי. וכן היא ההוראה המקובלת כיום, שלגבי תרומ' שביעית ערלה וכלאים פוסקים שאילת היא חור"ל לכל דבר, וכך נוהגים כל ועדות הכשרות. וכמו כן ברור שלא היה בה מנהג ידוע של עשיית יום אחד (וייתכן שהיא מהלך יותר מעשרה ימים, ודבר זה צ"ב וכדלעיל). ובמצב זה הרי נראה שיש לנהוג בה שני ימים יו"ט בודאי הן להרמב"ם והן להריטב"א. וראה

וסביבותיה. והנה נחלקו הרמב"ם (קה"ח פ"ה ה"ט ואילך) והריטב"א (ר"ה י"ח א') בגדרי הדין, מתי בני מקום מסויים חייבים לשמור יו"ט שני, וראה הערה⁶⁰. והנה, אם אילת היא חור"ל, הרי להריטב"א עושים בה שני ימים. ברם להרמב"ם אין הדבר תלוי אלא בהגעת השלוחים, ואם השלוחים הגיעו לאילת דינה לעשות יום אחד אף אם היא חור"ל. ומאידך, אם השלוחים לא יכלו להגיע הרי להרמב"ם דינה לעשות יומיים גם אם היא מארץ ישראל. (מחלוקת הרמב"ם והריטב"א נתפרשה במק"א, ואכמ"ל).

והנה השלוחים הגיעו רק כמהלך עשרה ימים מירושלים, ויש לברר אם אילת רחוקה מירושלים עשרה ימים או פחות. וראה להלן שבכמה מקורות כתבו כהנחה פשוטה שהיא רחוקה יותר ממהלך עשרה ימים (המרחק האוירי הוא כ-250 ק"מ⁶¹). ואמנם כנראה שנכתבו הדברים על סמך הדרכים הידועות שהקיפו את הערבה, אך לאחרונה נתפרסם שכבר בתקופות קדומות היו דרכים בערבה שחצו אותה לאורכה (וששרידיים מהן קיימים עד היום בשטח), וממילא קיצרו את הדרך לירושלים, וייתכן שהייתה אפשרות להגיע בעשרה ימים בדרכים אלו, והדבר צ"ע ובירור במציאות, וראה הערה⁶².

60. לדעת הרמב"ם, חיוב עשיית יו"ט שני אינו תלוי בגבולות ארץ ישראל אלא הוא תלוי אם בזמן שהיו מקדשים ע"פ הראיה היו מגיעים למקום זה השלוחים שהיו מודיעים שקידשו ב"ד את החודש. ולשיטתו, אם בזמן הראיה לא הגיעו השלוחים למקום מסויים (וממילא היו חייבים באותו זמן לעשות יומיים מספק), הרי בני אותו המקום חייבים לעולם לעשות יו"ט שני ימים. וגם אם הסיבה שלא הגיעו השלוחים למקום מסויים היא מפני שלא היה המקום מיושב באותם דורות או מפני שהגויים לא נתנום לעבור וכדומה, אם למעשה בזמן שקידשו ע"פ הראיה לא הגיעו לשם שלוחי ב"ד המוציאים מן הספק ונמצא שנהגו יומיים, הרי חובתם להמשיך ולעשות שם יומיים גם בזמן הזה. לדעת הריטב"א דין יו"ט שני כיום תלוי בגבולות הארץ, ואינו נוהג באר"י כלל, ונוהג בכל המקומות בחור"ל.

61. ראיתי כמה נתוני מרחקים הנעים בין 247-260 ק"מ, וכנראה יש הפרש בנקודות המדידה (מאמצע עיר לאמצע עיר או מקצה לקצה וכדומה). וכיון שאין לזה משמעות הלכתית לא ביררתי יותר.

62. במאמר מהשנים האחרונות מאת מר ע' אבנר שחקר את הדרכים בערבה הוא כותב שהוכח שהיו תמיד דרכים בערבה ויש שרידיים שונים ושביילים הקיימים עד היום. וכן כתב שם שבדרכים הרגילות הדרך מירושלים לאילת היא מהלך 13 ימים, ובדרך הערבה היא מהלך 9 ימים. ויש לברר האם הדברים מוכחים ומוסכמים, והאם אכן בזמן השלוחים היו רגילים בדרכים אלו. כמו כן יש לפעמים שהנתונים על מרחקי הימים הם ברכיבה על גמל או סוס, ואילו עשרה ימים של השלוחים משמע שהם בהליכה רגלית (ולכן מצאנו שלפעמים הגיעו כאלו שידעו מקידוש החודש למקומות רחוקים הרבה ממקום השלוחים ואכמ"ל). וצריך בירור בכל זה.

- הנה במקור הדברים בתרגום רס"ג תרגם את המילים 'למעלה עקריים' במילים 'אלי עקבה עקריים' (או עקריין)⁶³. ע"כ. ויש לזה משמעות רבה, שהרי העיר עקבה קרויה 'עקבה' סתם ומעולם לא נשמע שקראוה 'עקבה עקריין' (או אלעקבה עקריין), והרי מצוי שמבחינים בין ערים עם שם דומה ע"י הוספת כינוי לאחת הערים. ומנא לן להחליט שזה מקום אחד ולחדש ע"פ זה גבול מחודש שלא עלה על לב מעולם, ושקשה מאד לקבלו מסברא (וראה במכתב הגרש"ז אוירבך במנח"ש הנ"ל שכבר העיר למחבר שמאד קשה לקבל גבול זה, וכן העירו עוד מהעוסקים בענייני הגבולות).

ומה שכתוב שם "על פי מה שמצאתי בתבואת הארץ כי רס"ג מתרגם 'מעלה עקריים' היא 'עקבה', ורצה לומר עיר עקבה אשר על יד מפרץ עקבה", הנה רבים הבינו שהכוונה היא לומר שזו היא דעת התבואות הארץ⁶⁶ - ברם באמת, מסקנת התבואה"א היא להיפך, ופשיטא

לקמן ההוראות שנאמרו בזה.

האם יש מקור בתרגום רס"ג שהגבול מגיע לעקבה

בספר ארץ ישראל (עמ' ל"ה, אות ד') כתב על שאלת יו"ט שני באזור אילת⁶³, ושהחליט שיש לנהוג שם יום אחד "על פי מה שמצאתי בתבואת הארץ (דף כד - כה) כי רבינו סעדיה גאון מתרגם 'מעלה עקריים' היא 'עקבה', ורצה לומר עיר עקבה אשר על יד מפרץ עקבה, מפרץ ים סוף"⁶⁴.

וכבר העירו שדברי הרס"ג והתבואות הארץ לא הובאו בדבריו בשלמות, וזה גורם לטעות בהבנת כוונתם, וכדלהלן.

מה שנכתב שם שהרס"ג (במדבר, לד, ד) מתרגם 'מעלה עקריים' היא 'עקבה'

63. לשון הספר שם 'בנגב הדרומי הלא הוא מדבר יהודה הגדול מן באר שבע עד אילת' (הביטוי 'מדבר יהודה' הוא השאלת לשון וכוונתו בעיקר למה שקרוי כיום 'הערבה'). ובהמשך, 'אולם אחר העיון נפתח לפנינו פתח להקל גם בנגב הגדול הזה לנהוג שמה יום אחד על פי מה שמצאתי בתבואת הארץ (דף כד - כה) כי רבינו סעדיה גאון מתרגם מעלה עקריים היא 'עקבה', ורצה לומר עיר עקבה אשר על יד מפרץ עקבה, מפרץ ים סוף. ואם מפורש כתוב בתורה שהגבול הדרומי של עולי מצרים הוא מנגב למעלה עקריים, הרי נתברר לנו שעקבה ואילת... הלא הם ע"י התחום (ובתוך התחום) של עולי מצרים'. ע"כ.

ובאות ה' (שם) תחת הכותרת 'הסכמת גדולי ארץ ישראל' ממשיך המחבר: 'והיות שאין לאדם כמוני לקבוע הוראה ציבורית ארצישראלית דלא כהרמב"ם... - נשלחה שאלתי זו לשמונה עשר מרבני ארץ ישראל וגאוניה ורוכס השיבו הסכמתם להקל... ושלשה גאונים הוסיפו נופך ודברי טעם להיתר'. ע"כ. המשיבים שכתב שם שהוסיפו נופך הם הרה"ר הגר"א הרצוג והרה"ר בעל משפטי עוזיאל וכן החזון איש. בדברינו להלן נזכרו דבריהם מתוך מה שהם כתבו בזה.

ובעמ' מ"א בא סיכום. "אפשר להחליט סוף סוף על הלכה זו למעשה בכל גבולי א"י הקרובים והרחוקים לכל ישוב חדש... בתחומי א"י (הכתובים באלה מסעי) וגם בעבר הירדן שנמסר ע"י משה רבינו ע"ה לישראל - לנהוג יו"ט אחד כמצות התורה". ע"כ.

64. כיו"ב חזר וכתב בדיונו על מעלה עקריים (ספר אר"י, עמ' פב) 'אמנם לזה אנו שומעין לרבינו סעדי' גאון, שהוא מתרגם מעלה עקריים 'עקבה' הביאו גם תבואות הארץ'. ע"כ.

65. יש שציטט מרס"ג 'אלעקבה עקריין', ובתפסיר רס"ג שראיתי אני הוא כהנ"ל. 'אלי עקבה' פירושו בלה"ק אל עקבה או לעקבה והוא תרגום מילולי ללשון הפסוק 'למעלה'. ('אלעקבה' מיתרגם 'העקבה' בהא הידיעה, כי 'אל... בתחילת מילה בערבית הוא כהא הידיעה בלה"ק. והנה בלה"ק הא הידיעה אינו בא לפני שם עצם כגון שם פרטי של עיר, אבל באמת העיר עקבה קרויה גם אל'עקבה ואמרו לי יודעי השפה שבערבית הקידומת אל באה גם לפני שמות של מקומות. וככ"פ קרוב שהנוסח העיקרי הוא אלי עקבה).

66. וכפי שראיתי בספרים שכתבו כך על סמך דברי הספר. [ראה למשל בפסקי תשובות אור"ח סי' תצ"ו אות ד' 'משום שלדעת התבואות הארץ' היה אזור אילת בתוך גבולות עולי מצרים'. ע"כ. ומה שציין בפס"ת שם שבש"ת ח"צ קס"ז נקט דלא כהרמב"ם בעניין זה - הנידון שם הוא בעניין אחר. ומה שציין לשו"ת מנחת אלעזר ח"ו סי' ט"ז - המ"מ אינו מדויק, וכוונתו כנראה למנח"א הנדמ"ח בליקוטים סימן י' שהביאו את תשובתו שנדפסה בבני ציון ח"ו סי' ט"ז, ושם הוא מצדד שמצד העיון היה נראה לנהוג יו"ט שני גם בארץ ישראל בזמן הזה ודן כן ממשמעות כמה ראשונים, והדגיש שאינו למעשה].

בערבית למילה 'מעלה' בלה"ק, שפירושה דרך העולה בהר⁶⁶ (וכלשון עולה הייתי במעלה אדומים וכן מעלה בית חורון שבספר יהושע), וכן מילת עקרבין (או עקרבנין) היא תרגום מילולי למילה עקרבין, ונמצא שתרגום זה הינו כרובו הגדול של תפסיר רס"ג, שהוא תרגום מילולי מלה"ק לערבית בלא תוספת פירוש. והרי זה כשאר התרגומים כאן שתירגמו את הפסוק מילולית⁷⁰, ואין לזה שום שייכות לעיר עקבה. והם דברים פשוטים ליודעי ערבית.

עוד יש להעיר שהשם 'עקבה' לעיר זו הוא שם מאוחר. שמה המקורי של העיר בתקופה הערבית הקדומה ולפניה היה 'אילה', ורק אחרי שנים רבות נשתנה שמה ל'עקבה', ומדברי העוסקים בקורות ימי קדם עולה, שבימי רס"ג עדיין לא קראו לעיר זו 'עקבה'⁷¹. (ובאמת

ליה שאין הגבול מגיע עד לאיזור העיר עקבה, ואת דברי רס"ג הללו ביאר התבונה"א באופן שאין מהם כל ראייה למסקנה תמוהה כזו שהגבול מגיע עד אילת, וראה הערה⁶⁷. והנה המחבר קיצר מאוד בהבאת דברי התבונה"א, וביאורו זה של התבונה"א, שלפיו נשמטת כל הראיה, ומסקנתו במקום הגבול הדרומי, לא הובאו שם בספר, וזה גרם לכמה מחברים לחשוב ולצטט כאילו התבונה"א שם הכריע שהגבול מגיע לעקבה, דבר שאינו נכון כלל.

ואמנם, לאמיתו של דבר כבר נתברר שכל העניין מקורו בטעות, ואין מהרס"ג שום מקור להרחיק את הגבול לדרום. שכבר העירו כמה ת"ח⁶⁸ שכל הבניין על התרגום הערבי של רס"ג למעלה עקרבין אין בו כדי ראייה. המילה 'אלעקבה' אינה אלא תרגום מילולי

67. התבונה"א ביאר שם שכל עמק הערבה (-אל גור) קרוי לפעמים עקבה על שם שנמשך עד 'בחר עקבה' היינו בערבית ים עקבה, וזה שמה של הזרוע המזרחית של ים סוף. והוכיח מזה שמעלה עקרבין הוא בערבה סמוך לים המלח והיה קרוי כך על שם שהוא ב'עמק עקבה', ועיין שם.

68. הגרב"צ אבא שאול (אור לציון שביעית פרק ו' עמ' ע"ט), הגר"ז גרוסברג (המעשר והתרומה פרק ה' ובמשנת חנוך סימן כ"א) הגר"י ליברמן (משנת יוסף ח"ב עמ' קכ"ח), והגר"ז קורן שם הביא דבריו והסכים עימם, ועוד.

69. במשנת יוסף הביא כן מספר ארץ ישראל ושכנותיה לר"ז הורוויץ שבו נתן בהקדמה תרגום בלה"ק לשמות השכיחים בין שמות המקומות בערבית. כך שמעתי גם מת"ח שדובר ערבית בעצמו שזהו פירוש המילה 'עקבה'. ונראה שכך הבין את דברי רס"ג כאן גם ר"י קאפח (מתרגם פיה"מ להרמב"ם ועוד ספרי קדמונים מערבית), שתירגם את תפסיר רס"ג לעברית בכל מקום שאינו תרגום מילולי, וכאן לא תירגם כלום. ולהבדיל, ראה בדברי מר ז. וילנאי שהובאו להלן 'בשם עקבה יקראו בערבית למעבר תלול ומפותל בין הרים'. וכן ראיתי בעוד מקורות של יודעי ערבית (וראה בהערה להלן שאכן שמה של העיר עקבה הוא ג"כ על שם מעלה הררי הסמוך לעיר).

70. באונקלוס תירגם 'למסקנא דעקרבין', ובתרגום ירושלמי (וכן ביונתן שהוא נוסח אחר של תרגום ירושלמי) 'למסקתא דעקרבין' או 'מן מסקיותא דעקרבין', והם כולם תרגומים מילוליים.

71. מתוך דברים שכתב ז' וילנאי 'העיר נקראה בערבית אילה. בדורות הבאים היה לאילת ערך של תחנה על דרך עולי הרגל המוסלמים ממצרים אל חג'אז... הערבים קראו למעבר אל העיר הזאת בשם עקבת אילה. בשם עקבה יקראו בערבית למעבר תלול ומפותל בין הרים... במהלך הזמן נשמש השם אילה והשם עקבה נשאר עד היום הזה'. (מדריך ארץ ישראל, מהדו' ירושלים תרצ"ה, עמ' 274). והנה, לדבריו, השם 'עקבה' הוא שם חדש ומאוחר, והוא קרוי על שם מעלה הררי הנמצא בסמוך לעיר (ועולה להרי אדום). והנה יש באזור הגבול הדרומי הרבה מעלות הרים, ואין שום סמך לזהות אתר זה כמעלה עקרבין. וראה בקובץ 'ההד' (שנה יב, ב, עמ' לב, במאמר מאת מ. מזיז, ונראה שם שהשתמש בספרי ההיסטוריונים הערבים הקדומים) שהשם של הדרך ההררית 'עקבה' עבר אח"כ אל המצודה (שהייתה מיועדת לשמירה על עולי הרגל הערביים בדרך לסעודיה) וגם על הישוב הכפרי שהתפתח על הריסותיה של אילת הערבית. ע"כ. ונראה מדבריו ששם זה הוא מאמצע התקופה הערבית אחרי חורבן העיר אילת בזמן הראשונים, וזמן רב אחרי תקופת רס"ג (רס"ג נפטר בשנת ד'תשב, 942 למנינם). וראיתי כתבים ע"פ דברי ההיסטוריונים ששינוי השם קרה אחרי המאה העשירית, והיינו אחרי תקופת רס"ג שנפטר באמצע המאה העשירית למנינם. ונמצא שבחי רס"ג העיר הייתה קרויה עדיין 'אילה'. [יש שכתב שזה היה במאה ה-14 או אח"כ, וכמדומה שראיתי גם השערה אחרת קרובה. כנראה מוסכם הדבר שזה אירע אחרי ששליט מצרים, שהיה קרוי אבן טולון, סלל את המעלה ההררי הסמוך לאילת (עקבת איילה) למעבר רוכבים מעט לפני תקופת רס"ג. בהמשך השנים ירדה העיר מחשיבותה ונקראה ע"ש המעלה הסמוך אליה. לא עסקתי לברר את מקורות הדברים, ומסתבר ששם העיר מופיע בספרי הערבים שבכל תקופה וע"פ זה ביררו את התקופה שבה אירע השינוי].

לשונו משמע לכאורה שאף יפישו בברכה, וצ"ב. ונראה שהדברים נכתבו ע"פ דברי ידידו ומקורבו רימ"ט ששלח לו וכן⁷⁵.

כיבוש שלמה באילת ובדברי הציץ אליעזר ועוד מחברים

בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ג סי' כ"ג) כתב שאילת היא רחוקה יותר ממהלך עשרה ימים, ולכאורה היא מארץ אדום וחוף לגבולות הארץ. ומ"מ נקט שיש לומר שהיא אר"י, וטעמו, 'דהנה מצינו בכמה מקומות בנ"ך שאילת נכבשה על ידי מלכי יהודה וישבו שם ישראל...' (והביא את הפסוקים מהנ"ך ודברי המפרשים) 'לפי כל זה צריך להיות לאילת דין ארץ ישראל, כי הרי כבשוה ע"י מלך מדעת רוב ישראל והרי לא נזכר עליה כמו על סוריא שיש לה רק דין כיבוש יחיד'.

וי"ש לדון כאן מכמה פנים: א', עצם הנידון לומר שכיבוש שלמה ושאר מלכי יהודה יכול לתת דיני ארץ ישראל הוא חידוש גדול, כי לא מצאנו בשום מקום בגמ' וראשונים שדנו באילת ולא בשאר כיבושי מלכי יהודה וישראל לתת דיני ארץ ישראל. וסתימת הדברים משמע שרק גבולות עולי בבל ועולי מצרים יש להם את דיני הארץ, ובסוריא יש קצת דינים מדרבנן. ויעויין בגמ' ב"ב נו, א שכל שלא הראה הקב"ה למשה כגון הר שעיר עמון ומואב אין בהם תרו"מ. ע"כ. ולכאורה הרי זה כמפורש שאין דיני תרו"מ נוהגים באילת (ומפורש בפסוק דברים לד,

מקובל לזהות את העיר עם אילת שבתנ"ך על סמך דימוי השם והמיקום על שפת ים סוף, והוא מסתבר, ואין זה מקום מעלה עקרבים. שרידי העיר הקדומה נמצאים בשולי העיר עקבה של ימינו).

ל"גוף ההצעה להרחיק כ"כ את הגבול, כבר תמהו ת"ח רבים שלא מסתבר כלל להאריך את גבול הדרום עד לעקבה ואילת, וראה הערה⁷².

בהיב"ל יצחק (או"ח, נה) השיב למחבר הנ"ל בעניין זה ובתחילה כתב 'עכ"פ בנוגע לנגב, אינני רואה לכאורה על מה לסמוך שלא להנהיג ב' ימים לפי דעת הרמב"ם', וברם בהמשך הדברים 'אעפ"כ דעתי להקל עפ"י היסודות שציין כ"ג שליט"א' (א) תרגום רב סעדיא גאון ז"ל של מעלה עקרבים, וכו'... (ב) שיטת הריטב"א ז"ל... ע"כ. והיינו שלמעשה הסכים להקל ע"פ מה שכתב לו רימ"ט שרס"ג כתב שאילת היא ארץ ישראל (וא"כ הוא בכלל שיטת הריטב"א שבאר"י עושים רק יום אחד, ועי"ש שכתב שהוא ספק אם נקטינן כהרמב"ם או כריטב"א, ויש להקל מצד ספק דרבנן). ונראה מהדברים שסמך על המחבר בעיקר הדבר שאכן כתב רס"ג כך ושכן פירש בתבואות הארץ. וראה בדברינו לעיל מה שהרחבנו בעניין זה.

וראה גם במכתב מבעל הר צבי (מקראי קדש פסח ב,נח) שכתב שכל הנגב עד אילת יש לו כל דיני ארץ ישראל, אך לא כתב שם נימוק לדברים. וכתב כך גם לגבי הל' תרו"מ. וסתימת

שו"ר במאמר מ"מ הלפרין (עורך אסיא) שכתב ג"כ כן, והביא שבספר של ההיסטוריון הערבי אל'אדריסי שחי בערך בזמן הרמב"ם, כמאתיים שנה ויותר אחרי רס"ג, הוא עדיין מזכיר את המעלה ההררי הסמוך בשם עקבת אילה ואת העיר בשם אילה בלבד (וכמדומה שהדברים שם מתאימים לחוות דעתו של הר"י אליצור שהוא מומחה גדול ומוכר בתחום זה).

⁷² ראה במכתב הגרש"ז אורבך לרימ"ט שנדפס במנחת שלמה ח"ב סימן מ"ו שהעיר לו שאחרי שמקובל שקצה הגבול הדרומי במערב הוא באל עריש, תמוה איך אפשר לומר שהגבול מגיע עד עקבה, וכע"ז העירו עוד הרבה חכמים (וראה מאמרו הנ"ל של הרב קורן במוריה קובץ רכ"ו. בעיקר הזיהוי של אל עריש כנחל מצרים יש דיון, ואכמ"ל).

⁷³ ובמישור הערבה כתבו ששמעו מיודעי דבר שהיה רגיל לסמוך עליו בעניינים כאלו, וצ"ב.

ע"כ. ואיך נבוא ונחדש שיש חלק רביעי והוא העיר אילת שבארץ אדום (או חלק גדול מארץ אדום) שיש לה קדושת הארץ, ולכא' פשוט שסתימת הרמב"ם מלמדת שאינו כן.

ובן הפוסקים סתמו בזה, ומשמע שאין דין מיוחד לארץ אדום או לעיר אילת (ואמנם יש בזה דיון בדברי המו"ק, וראה בהערה⁷⁵).

[במינעם] הדברים שכיבושי המלכים לא הועילו יל"פ. א', ייתכן שצריך כיבוש על דעת להוסיף את המקום לארץ ישראל, ולא כיבוש לשם שלטון. ואם לא כבשו לשם מגורי יהודים במקום הנכבש, ודאי י"ל שאינו בדיני הארץ. ואף אם גרו דרך ארעי או לצורך מסוים י"ל שאינו בכלל. (וא"ת שסו"ס גרו שם יהודים, י"ל שיייתכן שהיה רק לצורך מסחר או לגביית מיסים וכדומה, ולא לשם מגורי ירושה ונחלה). ב', ייתכן שהטעם הוא כיון שצוור וצידון שהם בפשוטו בגבולות פרשת מסעי לא נכבשו, וכל שלא נכבשה כל הארץ הרי גם כיבוש ע"י מלך ובי"ד הוא לכל היותר בדיני סוריא. ודינה הוא

ג, שהראהו הקב"ה 'ואת הנגב ואת הככר בקעת ירחו עיר התמרים עד צער'. ואם הר שער לא נכלל בזה הרי גם אילת שלמרגלות הר שער אינה נכללת בזה, ועייין). והנה מצאנו שגזרו רבנן חיוב תרו"מ בעוד ארצות, ויעויין ברמב"ם (תרומות א, א⁷⁴) שכתב שגזרו בשנער (בבל) ומצרים ועמון ומואב שהם סביבות אר"י, ולא מנה שם אדום עימהם. וכתב הרדב"ז שנראה שלא גזרו באדום כלל לפי שלא גרו שם. והפשטות היא שדין אילת ככל ארץ אדום ואין בה קדושה כלל. – גם אם אילת אינה מארץ אדום כלל (כפי שיש שטענו) הרי סתימת הגמ' והפוסקים שאין בה קדושה, וכמ"ש נ.

וברמב"ם שם (ה"ו) 'נמצא כל העולם לענין מצות התלויות בארץ נחלקת לג' מחלוקות, א"י, וסוריא, וחור"ל, וא"י נחלקת לשנים, כל שהחזיקו עולי בבל חלק א', וכל שהחזיקו עולי מצרים בלבד חלק שני, וחור"ל נחלקת לשנים, ארץ מצרים ושנער ועמון ומואב המצות נוהגות בהם מד"ס ונביאים, ושאר הארצות אין תרומות ומעשרות נוהגות בהן'.

74. התרומות והמעשרות אינן נוהגין מן התורה אלא בארץ ישראל, בין בפני הבית בין שלא בפני הבית, ונביאים התקינו שיהו נוהגות אפילו בארץ שנער מפני שהיא סמוכה לא"י ורוב ישראל הולכין ושבים שם, והחכמים הראשונים התקינו שיהיו נוהגות אף בארץ מצרים ובארץ עמון ומואב מפני שהם סביבות לא"י.

75. בצ"א שם הביא מהמו"ק שאדום לא נתקדשה לפי שלא גרו בה. וטען שמעתה באילת שגרו י"ל שנתקדשה. ואמנם בהשמטות (נדפסו במו"ק בסוף הספר) דן להדיא על אילת, ויל"ע במסקנתו שם. ויש שהבינו שכוונתו שם לומר שאילת יש לה דיני אר"י. ובמ"א נתבאר בהרחבה, וכאן אציין בקצרה. א', לענ"ד כוננת היעב"ץ שם לומר שאילת היא מכלל אדום שבהר שער ודינה כאדום אף שנתיישבו בה ישראל לפעמים (ומה שכתב לפעמים הוא לשיטתו שם שאם לא עמד בידם לא נתקדשה). ורק על שדה אדום שהייתה לשיטתו בצד מערב של הגבול הדרומי, כתב שהוא אר"י, והסתמך בזה על הגמ' שמבואר שהגבלא – גבלן הוא אר"י. ב', דבריו על אילת שם הם על אילת שמן הדרום הנזכרת במס' מע"ש פ"ה מ"ב, שהיא מהלך יום דרומה לירושלים, וחשב שזו היא אילת שעל שפת ים סוף ולכן כתב שגזרו בה בזמן בית שני. ולמעשה ברור שהן ערים נפרדות, וא"כ אין לנו מדבריו כל ואיה לאילת שלנו, ולולי שגזרו בבית שני הרי כבר כתב שבבית ראשון גזרו לפעמים, ונראה כוונתו למש"כ שם שלכן לא נתקדשו כל כיבושי המלכים בבית ראשון ושני. ג', יש להעיר הרבה בעיקר דבריו על שדה אדום וארץ הגבלא שהיו לשיטתו בצד הדרומי מערבי של הגבול, ואכמ"ל, וכבר כתב הכפ"פ בפרק י"א שנראה שדיברו שם על ארץ גבל שבצד צפון של הגבול ולא בדרום, וזה נראה עיקר. וכפי הידוע לא גזרו ישראל בימי בית שני בשום מקום בארץ אדום. ואחר שאזור אילת הוא סמוך וצמוד להר שער במזרחית דרומית של הארץ, וגם ידוע שלא היה מיושב ע"י ישראל בימי בית שני וכדומה שאין בזה ספק, הרי ברור שאזור זה דינו כמו שכתב היעב"ץ על הר שער, ועייין. (עוד הביא שהתבונה"א חלק על כללו של היעב"ץ בארץ שלא נתקיימה בידם, וכעת לא עיינתי שם. ברם כמדומה שהתבונה"א דן מעולם שארץ אדום או חלק ממנה נתקדש מטעם זה). ועיקר הדבר שיש שדה אדום נפרד מהר שער הוא מחודש, ובכפ"פ פרק י' פשוט לו שהכול אחד וכתב 'שהר שער שהוא ארץ אדום והוא שדה אדום והוא הר שער'. ואמנם בפרט זה אומרים שגם הגר"א כתב כן, וכעת לא עיינתי שם.

נכנסת בקדושת ארץ ישראל.

ברם אולי נאמר שרק הר שעיר הוא נחלתם של בני עשיו וכדכתיב בהאי קרא (דברים, ב, ה) 'אל תתגרו בם כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל כי ירשה לעשו נתתי את הר שעיר'. ושמה נטען שאילת אף שהייתה כבושה תחת ידם, אינה מכלל נחלתם לפי שהיא אינה נמצאת בהר שעיר עצמו. ואמנם נראה שכבר בזמן יציאת מצרים היו שם או בסמוך בני עשיו, וכלשון הפסוק (דברים ב, ח) 'ונעבור מאת אחינו בני עשו היושבים בשעיר מדרך הערבה מאילת ומעציון גבר'. ומחודש לומר שהורשו לכבוש חלק מארץ אדום, ויל"ע עוד בכל זה.

ג. גם אם נקבל שהיה כאן כיבוש הראוי בעיקרו לקדש את המקום, הרי לכאורה הוא כיבוש יחיד ובדיני סוריא. והרי סוריא נכבשה ע"י דוד באופן שהיה ראוי לתת דיני אר"י ומ"מ לא נתקדשה, ומה הטעם לומר שאילת עדיפה ממנה. ובנקודה זו יש שטענו מצד המבואר בחלק ממפרשי הנ"ך ששלמה הוא שכבש את אילת, ואולי באותו הזמן כבר נכבשה הארץ. ויל"ע טובא, הן לעצם הדבר אם שלמה כבש או דוד (והרי ברוד נזכר שכבש את אדום ושם בה נציבים ובשלמה נזכר רק שהלך לאילת ושבנה בה אוניות. ואמנם יש ממפרשי הנ"ך שכתבו ששלמה הלך וכבש את העיר⁷⁶). והן שבפשוטו גם בזמן שלמה עדיין לא נכבשה כל הארץ, וכגון צור וצידון שהיו ממלכות נפרדות ולא נכבשו ע"י ישראל.

בצ"א שם הביא מהפרשת דרכים שארץ אדום כיון שהובטחה לאברהם אבינו הרי היא יכולה להתקדש גם אם לא סיימו לכבוש הארץ, והוא חידוש גדול, ויל"ע שם. ואמנם

שמדאו' אינה אר"י ורבנן גזרו בה חלק מדיני הארץ. וסתימת חז"ל תלמדנו שאף שגזרו בסוריא, לא גזרו בשאר ארצות הכיבושים, אם מפני שלא היו קבועות כ"כ ליישוב ישראל או מטעם אחר. ג', במו"ק סי' שו כתב שי"ל שכל שלא נתקיים הכיבוש בידם והארצות הנכבשות מרדו לפעמים, אין בו קדושה. ויל"ד שזה אינו טעם שלא לתת דיני סוריא, שגם שם מרדו לפעמים, ועיין. והעירו שבתבונה"א כתב להוכיח שלא כהמו"ק, וכעת ל"ע בזה].

ב', בהשגות הרמב"ן לספר המצוות בשכחת הלאוין בסופו, דעתו שהאיסור לקחת מאדום את ירושת ארצם נוהג לדורות, וכתב 'הנה גם דוד הוזהר שלא יכריעם ויקח את ארצם מהם. ולכן שם נציבים באדום כי לא נמנענו רק מקחת מהם ירושה אשר נתן להם השם' (ומה שאמרו שהם פתחו הוא להתיר להתגרות בהם, אבל לקיחת ארצם לא הותרה רק אחר שבלבל סנחריב את האומות או אף רק אחר שיכריעם ד' בביאת המשיח). וכל זה הוא שלא כהרמב"ם שסבר שזו מצוה לזמן, ויעו"ש. והנה, לדעת הרמב"ן הרי בימי דוד ושלמה ושאר מלכי ישראל ויהודה היה האיסור בתוקפו. ואם אילת היא מארץ אדום, הרי ע"כ שלא נתיישבו בה דרך ירושה וישיבה.

ויעו"ן ברשב"ם ב"ב נו, ב על קיני קניזי וקדמוני (שלאחד תנא היינו הר שעיר עמון ומואב) שאף לעתיד לבוא לא יתחייבו בתרו"מ אי נמי אם כבשו ישראל מהם אחרי מות יהושע כולן פטורין מן המעשר. ע"כ. ועיין רש"ש שם שביאר לתנא זה שהוא לפי שהזוהרה תורה עליהם בפירושו. והנה בפשוטו סבר הרשב"ם כהרמב"ן, ועכ"פ מפורש בדעתו שגם כיבוש אינו מחייב בארץ אדום, והיינו שאינה

76. עיין במקראות שהביא בצ"א שם ובמפרשי הנ"ך שהביא. והנה בשמואל ב, ח, יד כתוב על דוד 'וישם באדום נציבים בכל

ברצף לאר"י, אבל אם יכבשו עיר בודדת רחוק מגבול הארץ יש לומר שאינה בדיני ארץ ישראל. וברש"י ע"ז כ' ב' 'סוריא, ארם צובה וסמוכה לארץ ישראל וכיבשה דוד וחכירה לקדושת ארץ ישראל שלא על פי הדבור'. ע"כ. וקצת משמע שהניח שצריך חיבור וכמבואר, ולולי זה למה הוצרך להזכיר שהיא סמוכה ומה איכפת לן בזה. ויל"ע עוד בכל זה.

ה', לגבי ייחוס הדברים לעיר אילת שלנו - כבר העירו, שהעיר הקרויה כיום אילת היא עיר חדשה. העיר הוקמה על מקומה של תחנת שיטור שנוסדה בתקופת השלטון הטורקי והייתה קרויה אום (אל)רשרש, ולא ידוע על התיישבות עתיקה ולא על שרידים עתיקים בעיר. השם החדש אילת ניתן לעיר עם ייסודה כמה שנים אחרי מלחמת העצמאות⁷⁸. מאידך, בשולי העיר עקבה הירדנית קיימת עיר עתיקה שהייתה קרויה בתקופות קדומות (בתקופה הביזנטית והרומית וגם קודם לכן היינו בסוף ימי בית שני) בשם 'אילה' או 'אילנה', ומשערים שהיא אילת שבמקראות⁷⁹. יש עוד אתרים עתיקים

ברמב"ם (תרומות א, ג) כתב 'ואילו תפס כל ארץ כנען לגבולותיה ואח"כ כבש ארצות אחרות היה כיבושו כולו כא"י לכל דבר'. ע"כ. הביטוי ארץ כנען לגבולותיה הוא לישנא דקרא (במדבר לד, ב) ומבוארים שם בכתובים גבולות ארץ כנען, ואין ארץ אדום נכללת בזה. ונראה שמדברי הרמב"ם מוכח דלא כחידוש זה, וצ"ת. וכן מדברי הרשב"ם דלעיל מבואר לא כך.

עוד טען בציי"א שם מצד שלא נזכר באילת שיש לה רק דין כיבוש יחיד, ומשמע מזה שיש לה דין כיבוש רבים, וצ"ב בטענה זו, ולענ"ד שמסתימת הדברים משמע שאין בה קדושה כלל או עכ"פ שיש בה דיני כיבוש יחיד כסוריא, וראה עוד בהערה⁷⁷.

ד', עוד יש להעיר, שנראה שגם לדבריו רק העיר אילת עצמה נתייבשה ע"י ישראל, אבל כל שטח ארץ אדום שבין ארץ ישראל לאילת הרי גם לשיטתו הוא לא נתייבש ולא נתקדש. ולכאור' ראוי לומר מסברא שאין דין אר"י ע"י כיבוש בלי שיהא המקום צמוד ומחובר

אדום שם נציבים והיה כל אדום עבדים לדוד'. ומבואר שכבש את אדום כמו שכבש את סוריא, ובשלמה נזכר רק שהלך לשם ועשה אוניות. וברם יש להעיר לרד"ק מלכים א ט' 'או הלך שלמה לעציון גבר ואל אילות ר"ל שהלך ולכדם', וברם ברד"ק מלכים ב יד כתב על אילת 'ואפשר כי דוד לקחה ממלך אדום כי מושל היה בכל ארץ אדום כמו שאומר וישם דוד באדום נציבים'. ע"כ. והנה כתב בלשון ספק וצ"ב מהי נקודת הספק. (וכ"ה בעוד מפרשים שכתבו פעם כך ופעם כך, ונראה שלא ראו בזה נפק"מ לדינא). (בהמשך ספר מלכים (מ"ב טז, ו) נזכר שרצין מלך ארם נישל את היהודים מאילות, ופירושו מפרשי הנ"ך שגרו שם יהודים והוא גירש אותם. ואמנם בסוריא ג"כ גרו יהודים, ולא היתה בה קדושה). ובפשוטו אילת הוי לכל היותר בדין סוריא, ולא עדיף מכיבושי כל מלכי ישראל שלא מצאנו שנתקדשו. ובאמת נראה שגרע מסוריא ואכ"מ, אלא שלענין יו"ט שני הרי גם סוריא דינה כחז"ל ואין נפק"מ בדבר.

77. ראה לעיל שהבאנו מדבריו שכתב 'לפי כל זה צריך להיות לאילת דין ארץ ישראל, כי הרי כבשוה ע"י מלך מדעת רוב ישראל והרי לא נזכר עליה כמו על סוריא שיש לה רק דין כיבוש יחיד'. ובהמשך חזר על טענה זו וכתב 'ועכ"פ מדלא נזכר גם על אילת שיש לה רק דין כיבוש יחיד משמע לכאורה מזה שדין כיבוש רבים לה'. ע"כ. ולענ"ד צ"ב בטענה זו. והרי אילת לא נזכרה כלל בדברי חז"ל בענין ארץ ישראל, ולא מצאנו בשום מקום שיוכר עניין כזה של קדושת אר"י בעיר אילת שבארץ אדום. וגם אם נאמר שמ"מ יש הכרח לומר שהיא קדושה ולא נכנסו לפרש את זה מאיזה טעם, הרי שפיר י"ל שאינה אלא סוריא. ואדרבא, שאם דינה כסוריא, יותר נוח שסתמו מטעם שלא גרו שם וכדומה, אי נמי סמכו שכבר אמרו שכיבושי דוד אינם אר"י גמורה. משא"כ אם היא אר"י גמורה שהוא יותר חידוש, ונוגע גם לדאר', ולא מצאנו כוונה בשום מקום שכיבושי המלכים יקבעו דיני הארץ, הרי קשה מאוד שלא פירושה, ועיין היטב.

78. בתקופת כתיבת החשובה בחשון תש"י כנראה שעדיין לא הייתה התיישבות אזרחית קבועה באילת, שנכבשה רק באדר תש"ט.

79. ראה גם בדברי מר וילנאי שצויינו לעיל הערה 58, וכן ראייתו במקורות נוספים. העיר עצמה הייתה מפורסמת בשם זה בתקופות קדומות (וראה במאמר 'אילת ומפרץ אילת במקורות היווניים והרומיים' מאת מ. י. צפירי), ומוסכם שמקומה היה בשולי העיר עקבה המודרנית.

ביאר את זה, והפסוק שהביא הרי אינו כולל עניין של כיבוש.

ומה שכתב שמצאנו יישוב ישראל בדרום, והביא את הגמ' ששלחו אגרות לבני גליל ולבני דרום. - יש להעיר, שכל נחלת יהודה היא בדרום, ונראה שאין זו ראייה כלל לשאלה הפרטית של אזור אילת. ובגמ' לפעמים חילקו בין גליל ויהודה ולפעמים בין גליל ודרום (וכמדו' שזה יותר שכיח בלשון הירושלמי). והיינו, שארץ יהודה קרויה אצלם דרום⁸⁰. (והנה גמ' זו עצמה מסייעת לביאור זה, שהרי מסתבר שהכוונה שם ששלחו לבני הגליל ולבני יהודה, ולא שהייתה איגרת רק לבני הדרום הרחוק). ולגוף הדברים, הרי כפי המקובל בסוף ימי בית שני לא גרו יהודים אף באזור באר שבע, וישבו שם מבני אדום, כ"ש שלא גרו יהודים בארץ אדום ובאילת הרחוקה.

יש שציינו שכן כתב בישכיל עבדי. וברם בספרו (ח"ו, ב) לא נכנס כלל לדין הפרטי של הנגב ואילת, ודן באופן כללי בדין הערים החדשות. ויעו"ש שצייד שאם הוא תלוי בקדושת הארץ הרי הוא רק בגבולות עולי בבל. ולגבי ההלכה בנגב כתב שצריך בירור היכן הוא גבול עולי בבל באזור זה. והנה בהשמטות שנדפסו בישכיל"ע ח"ח (השמטות ליו"ד, סי' ח' אות ה') כתב לשואל 'מה דין אילת בזה"ז אם היא [נחשבת] כאחת מא"י, כבר כתבתי בזה בישכיל"ע ח"ו או"ח סי' ב' ושם העליתי שנחשבת כא"י ע"ש'. ע"כ. ולכאור' הוא צ"ב, שהרי לא הכריע שם כלל מה דינה של אילת. ואולי אחרי כתיבת התשובה בח"ו נמסר לו כדבר פשוט שאילת היא מכיבוש עולי בבל, וכיון שכתב שהדין תלוי בגבולות עולי בבל, החשיב את דבריו כאן כהכרעה על אילת שהיא מערי אר"י. ועדיין צ"ב בדעתו. ועכ"פ, הדבר מוסכם שאילת אינה

סמוכים, כגון תל אל'ח'ליפה הנמצא בתחום ממלכת ירדן בין אילת לעקבה, ויש שמשערים שהוא מקומה של עציון גבר המקראית.

ואמנם אם נסכים עם טענתו שאילת שבמקרא נתקדשה, הרי יל"ד מצד קירבתה של אילת שלנו לעקבה ולתל ח'ליפה. וצ"ב מה הן גבולות הקדושה לשיטתו (ואם יש מקום לספק על העיר אילת או על חלקה שמה נתקדשו, הרי צ"ב מה הדין לריטב"א בשטח שומם שיש לנו ספק שמה הוא נכלל בתחום המקודש, וכן יל"ע מה הדין בעיר שחציה באר"י וחציה בחו"ל, ובוזה יש סברא שהכול נגרר אחר החלק שבארץ), ויש לעיין בכל זה.

הצי"א בסוף דבריו כתב שגם דעת בעל משפטי עוזיאל בכת"י היא שאילת נתקדשה (הדברים נדפסו אחר זמן בספר משפטי עוזיאל, ח"ח, מז). ונימוקו 'הואיל וברור הדבר שבאילת היה ישוב ישראל בזמן הבית הראשון, ומקרא מלא דבר הכתוב (מ"א, ט, כו): ואני עשה המלך שלמה בעציון גבר אשר את אילות על שפת ים סוף, וגם בימי התנאים מצאנו שהיה ישוב ישראל בדרום שהיה קשור עם ירושלים, שכן מסופר (בסנהדרין י"א ע"ב) בר"ג שאמר: וטול איגרתא חדא וכתוב לאחנא בני דרומא. וזה ודאי כולל כל שטח הדרום שבגבולי א"י. ע"כ.

ויש לדון בדבריו. במה שהביא מהפסוק - 'שפיל לסיפיה דקרא'. ולשון הפסוק המלא הוא 'ואני עשה המלך שלמה בעציון גבר אשר את אילות על שפת ים סוף בארץ אדום'. ע"כ. והנה בפסוק כתוב במפורש שהן בארץ אדום, וצ"ב איך מוכח מכאן שזו ארץ ישראל. ואולי כוונתו לחדש שמשמע שהיה שם כיבוש הראוי לקדש ומעין דברי בעל צי"א, ופלא שלא

⁸⁰. וראה באנצ"ת ערך יהודה שכתבו כן, ועיין במה שצויין שם.

החזו"א לא רצה לסמוך על הכרעות מדוייקות בעניני הגבולות, ומטעם זה לא הסכים להקל כלום בגבול עולי מצרים, ומ"מ בנוגע לעיר אילת אמר והורה למעשה שהיא ודאי חו"ל, והתיר למעשה לקחת ירקות בשמיטה ממקומות שהרבה לפני אילת. וטעמו מפני שהיה ברור לו שאילת (ואף הרבה קודם לה) הוא מחוץ לגבולות הארץ ללא כל ספק.

ו'שון הגר"ח קנייבסקי בדרך אמונה (תרומות פ"א, צה"ל, קס) 'ושמענו בשם מרן

בגבול עולי בכל (וכל הדיון הוא רק אם היא בגבול עולי מצרים), ולכאורה לפי הכללים שנתן שם הרי לדידן אין דינה כארץ ישראל.

בספר ילקוט יוסף כתב ששמע מאביו בעל יביע אומר שאילת היא חו"ל גמורה, ומ"מ אי"צ לנהוג יו"ט שני באילת, ויש לדון בדבריו, וראה בהערה⁸¹.

בדעת החזו"א על דיני ארץ ישראל באילת

81 ראה בילקוט יוסף (מצוות התלויות בארץ, ח"א, עמ' עא ואילך), וכתב כך גם בשם אביו בעל יביע אומר. ואביא תמצית דבריו כפי ענין ומה שיש לדון בדברים. הנה הקדים שם שאילת היא ודאי חו"ל למצוות התלויות בארץ (ושכן הורה אביו בעל יביע אומר), ונימק את ההוראה לא לעשות יו"ט שני 'הנה דין יו"ט שני אינו קשור בגבולי הארץ אלא בהגעת השלוחין. - והיינו כשיטת הרמב"ם ודלא כהריטב"א. וברם הציץ אליעזר ושאר מחברים כתבו בפשטות שאילת היא רחוקה יותר ממהלך עשרה ימים, ואם הוא תלוי בהגעת השלוחים הרי יוצא שצריך לעשות שם שני ימים. ומתוך דבריו שם נראה קצת שהוא הניח בפשטות שאילת אינה רחוקה כ"כ, ורק בהנחה זו כתב את דבריו, וצ"ב. ואמנם ראה בדברינו שבאמת צריך עדיין בירור בדבר, ואולי היו השלוחים יכולים להגיע בדרך הערבה. ולגוף דבריו יש להעיר טובא, שלהרמב"ם הדין הוא שאם יש ספק אם הגיעו השלוחים - ג"כ עושים שני ימים, ובודאי לא הייתה באילת מסורת על יום אחד, וא"כ דינה לעשות יומיים. [בהמשך הביא דברי הרבה אחרונים שדנו בצפת וביפו ורמלה, ונידון האחרונים בעיר עזה. ולא ביאר כ"כ מה כוונתו להוכיח מזה. וכנראה כוונתו לסייע מזה למה שפתח שהכול תלוי בשלוחים ולא בגבולות הארץ, אשר בודאי כן הוא לדעתם דהאחרונים שהביא שם. אלא שלכאור' לפי זה יש לעשות יומיים וכו"ל. ושוב הביא את דברי ספר אר"י שאילת היא ארץ ישראל ע"פ מה שהביא מהתבה"א בשם רס"ג על עקבה, ודברי המקראי קודש והציץ אליעזר הנ"ל ושהצי"א כתב שיל"ד שגם לרמב"ם עושים יום אחד, ודברי הברוך שאמר שהחזו"א הסכים עם הצי"א. והביא עוד את דברי השערי יצחק המעשר והתרומה והמועז"ו הסוברים שאילת היא ודאי חו"ל וצריך לעשות יומיים באילת, ודברי ה"ור"ט שני כהלכתו בשם הגריש"א שהוא ספק ויש לנהוג יו"ט שני לחומרא ובשם הגרש"ז שצ"ע לא לשמור יו"ט שני לגמרי או רק לחומרא. ע"כ. ואשר יל"ד בדברים. במה שהביא ספר אר"י והצי"א ועוד כתבו שאילת היא אר"י ולהריטב"א עושים יום אחד - בנוגע להתבוה"א והרס"ג, כבר הרחבנו בפנים שדבריהם לא הובאו בשלמות בספר אר"י, וראה שם למשמעות דבריהם. ולגבי הצי"א ודעימיה, הרי כבר הקדים תרתי. חדא, שאנו נוקטים לדינא שאילת היא ודאי חו"ל, ודלא כדבריהם. ואידך, שכתב שדין יו"ט שני אינו תלוי כלל בזה. (ומה שהביא החזו"א הסכים עם הצי"א, ראה בדברינו שסבס"ג ימיו הורה החזו"א להקל בהחלט באילת ושהיא ודאי חו"ל, וכפי שפסק גם בילקו"י לעיל מינה). וטעם הצי"א להקל אף להרמב"ם הוא שאפשר שהגיעו השלוחים, וזה ייתכן רק בהנחה שהיא אר"י, וגם אז הוא שנוי בפלוגתא בין עיר מסופקת באר"י, ונת' בפנים. ומה שהביא שם דברי המורים לעשות יומיים ודברי הגריש"א שיש לנהוג יו"ט שני לחומרא ודברי הגרש"ז שהוא ספק אם לנהוג יו"ט שני גמור או רק לחומרא - יש להעיר שבספר ישא יוסף העיד שהגריש"א הורה לנהוג יו"ט שני גם לגבי קידוש ותפילות, והיינו שחזר בו מההוראה שהוא ספק וסמך על הוראת החזו"א לנהוג יו"ט שני לגמרי. ואחר כל זה לכאור' הדין העולה מכל הדברים הוא שאין מקום להקל לעשות מלאכות, והקרוב שאף יש לנהוג יו"ט שני גמור. ולא הבנתי למה כתב שא"צ להחמיר. ואיך נהג שם דיני חו"ל גמורה להקל, ומ"מ ביו"ט לא נעשה יו"ט שני אף לחומרא. ועכ"פ לדידן יש להוסיף על המובא שם, שהחזו"א הכריע במוחלט שהיא חו"ל, ושהגריש"א הורה למעשה לעשות יומיים, וכמש"נ]. ומה שהביא בסוף הדברים בשם אביו בעל יביע אומר שא"צ לחוש ולהחמיר... ואין לעקור מנהג פשוט, שכל שיש ספק אם היו שלוחי ב"ה מגיעים לשם, הולכים לקולא, שכל דין יו"ט שני של גלויות הוא מנהג אבותינו בידינו, וככה"ג לא תיקנו לעשות שם שני ימים טובים של גלויות. ע"כ. - הנה בספק אם הגיעו השלוחים הוא מפורש ברמב"ם שהולכים לחומרא (ולרוב האחרונים ומנייניה החיד"א ועוד, גם באר"י כך הוא, ויש שסברי שהוא רק בחו"ל, אבל הרי כבר כתב בשמו שהיא ודאי חו"ל). ולכאורה נפלה איוו טעות בהבאת הדברים, וצ"ע.

ולעניין סוף דעתו לכאורה למדנו משם, שאף שכבר שמע את הטענה על כיבוש שלמה, לא התחשב בה לעניין הלכה (וכפי המסתבר זה עיקר מה שטען בעל ציץ אליעזר לפני החזו"א). וראה עוד בהערה⁸⁴.

בספר אר"י, אחרי דיונו על יו"ט שני בכל הנגב ועד אילת והצעת חידושו שעקבה היא מעלה עקרבים וכו', כתב (בעמ' לו) שהחזו"א הסכים איתו. ורבים הבינו שכוונת הדברים לומר שהחזו"א הסכים גם להנחה שאילת היא בתוך גבולות הארץ ושנוהג בה יו"ט רק יום אחד. וברם באמת אין הדבר כן, ובמכתב החזו"א אליו (נדפס לאחרונה מהכת"י ב'חזון איש שו"ת וחידישים' סי' קיג⁸⁵) דן בפלוגתת הרמב"ם והריטב"א וברין כיבוש עולי מצרים וסוריא, ולא עסק כלל ברין

ז"ל שעיר שקורין היום אילת ודאי חו"ל היא. ע"כ. (וכן הוא ברשימותיו בשם החזו"א שנדפסו בסוף ספר 'דברי ישיחה' ח"ב). ובספר דינים והנהגות להגר"מ גריינימן (שההוראות שבו נבדקו ע"י כמה מתלמידי החזו"א, פ"ט אות י"ד) "על עיר אילת אמרו בשמו שהוא ודאי חו"ל"⁸². וכן בחוט שני (להגר"נ קרליץ, יו"ד ח"ג, עמ' רפ"ג), כתב שאילת היא חו"ל. וכבר נתפרסמה עדות שהחזו"א אף התיר לזרוע כלאי זרעים באילת⁸³, ועל פיו סמכו כל ועדות השמיטה לקחת ירקות בשמיטה מאיזור זה.

יש לציין שבספר ברוך שאמר כתב בשם בעל ציץ אליעזר שהחזו"א הסכים איתו שיש לנהוג רק יום אחד באילת. וכנראה היה זה לפני שבייר את מקומה והכריע שהיא ודאי חו"ל.

82. וראה ב'איגרות הרב' (מהגר"ב מנדלסון מקומיות) ר"מ נ"י אמר לי להדפיס שמרן החזו"א זצ"ל החליט שאילת לא בגבולים של כיבוש יהושע. ע"כ. וידוע לי שכן העיד גם הרר"ד פרנקל בשם החזו"א. וראה נתיב השמיטה להגר"מ פלס, וכן ידועה עדות הרה"ג ר"ק כהנא על יבולי יטבתה, שהיא צפונית לאילת, שהחזו"א הורה שאין בה חשש מצד שביעית כיון שהיא חו"ל ודאי, ואכמ"ל. [בארחות רבינו מהר"ו חדשה ח"ג עמ' שכ"ז הביא שהגר"י קנייבסקי אמר לו שהחזו"א אסר לצאת לשם מספק. והמחבר מציין ששוב מצא ברשימותיו המוקדמות שנאמנים אמרו לו ששמעו מהחזו"א שאמר שברור שהיא חו"ל ושביעית לא נוהג בה, ועיי"ש עוד שמועות ומכתב מהגר"י ק.].

83. מוריה שבת תשנה (קובץ ק"ב) עמ' קכ"ז מר"מ שוורץ שיחי' "בידי הוה עובדא... זרעתי כלאים בגידולי מים (גידולי ציץ) באילת, ובשביעית לא הקפדנו על שום תוספת (ג) וזאת בידיעתו ובהסכמתו של החזו"א". ושם לגבי יו"ט שני שהיה צריך לטוס לאילת באיסרו חג' והודיע לי בעל החזו"א שמוטב להימנע מטיסה זו". ע"כ. (ויל"ע בהוראה זו כי לבן אר"י האיטור לעשות מלאכה בחו"ל הוא מפני המחלוקת, ויל"ד אם זה שייך כשבני המקום אינם שומרים כלל, וכפי שטען באור לציץ הנ"ל). וכן הובאו הדברים בקונטרס 'אני ד' שוכן בתוכה' להגר"א בוקולד עמ' ע"ג מפי חתנו של בעל העובדא הנ"ל יעו"ש, ושם כתב שהעובדות היו בשנים תשי"ב תשי"ג. - יצויין שגידולי מים הם עציץ שאינו נקוב שאיסורו מדרבנן, וברם מסתבר שלא על סמך זה התיר החזו"א, וכידוע שלא הקיל בספקות של גבולות אף בדרבנן.

84. ראה להלן שבשו"ת ציץ אליעזר (ג, כג) נקט בתשובה מ-חשון תשי"י שבאילת עושים רק יום אחד. והנה בכל ספריו שבכתב לא כתב דבר בעניין בשם החזו"א (אף שדרכו בקודש תמיד לאסוף ולהביא כל המקורות בכל עניין וכו'), אבל ראיתי שהביאו בשמו (בספר ברוך שאמר, עמ' רס"ח) 'בשיחה שהיתה לי עם הרב המחבר, פנים בפנים מענין לענין, אמר לי שכך שמע מן החזו"א, דבאילת צריך לנהוג יום אחד'. ע"כ. [וראיתי מי שכתב שנכדיו של בעל צ"א אמרו לו בשמו שהוא הראה את התשובה שלו בעניין אילת החזו"א והחזו"א הסכים איתו]. והנה, אילו ננקוט להלכה שכיבוש שלמה מועיל ומחיל דיני ארץ ישראל הרי זה נוגע גם למצוות התלויות בארץ, ולגבי זה הלא כבר כתב הגר"ק והעיד שהחזו"א הורה למעשה שהיא ודאי חו"ל, וכן נוקטים כל תלמידיו וכו"ל. ופלא הוא, מה טיבה של הסכמה זו. וקרוב לטעמו שהחזו"א שיבב לבעל צ"א את הדברים, ואמר לו שהן טענות טובות וכדומה (ולא שהסכים איתו ופסק כך כהוראה שלו עצמו), ושוב לאחר זמן עיין בדברים והכריע לא כך. ואולי הסכים איתו החזו"א גם על ההוראה למעשה מצד שסבר שבספיקות אין עושיין יומיים וכדין ספק דרבנן, ובאותה שעה לא עסק ברין אילת ומקומה וסבר שהיא ספק, ואח"כ בירר מקומה ביחס לכלל הגבולות והכריע שאין לחוש בה לארץ ישראל אף לא כספק. והנה תשובה זו נכתבה בחשון תשי"י, ואילו העדויות על דעת החזו"א באילת כמדומה שהן רק משמיטה תשי"ב, וכן העדות של פרופ' שוורץ שהחזו"א התיר לו לזרוע כלאי זרעים באילת היא מתשי"ב או תשי"ג. וכן עדות הגר"י ברטל היא מהשנים האחרונות של החזו"א, שבהן שימש הגר"י לפניו. ועכ"פ ההוראה הכרוה מהחזו"א כפי כל תלמידיו כאשר בירר מקומה של אילת ועסק בעניין ואשר הורה כן למעשה לרבים היא לא כך.

85. לא נכתב שם למי המכתב ממוען אבל ראיתי בדברים מבני משפחת המחבר ספר ארץ ישראל, שזה הוא המכתב שנשלח אליו מהחזו"א. וכן ניכר מתוכן הדברים.

זכבר העירו עוד לנכון, שממכתבי המחבר הנמצאים לפנינו מבואר שבמכתב החוזר ששלח להרבה רבנים (בניסן תשט) הוא לא הזכיר כלל צד לפטור באילת מיו"ט שני, ואף כתב כדבר ברור שעושים בה יו"ט שני ימים. ורק כמה חודשים אחרי כן (במכתב מתמוז תשט) הוא חידש את הטענה שאילת היא ארץ ישראל ועושה יום אחד, ושלח את טענתו במכתב נפרד לחלק מהרבנים שקיבלו את המכתב הראשון. כך שנוח מאוד לשמוע שהחזו"א בכתבו את תשובתו לא ראה כלל את טענת המחבר שאילת היא ארץ ישראל, ורגליים לדבר שכן הוא, שהרי בתשובתו הוא מתייחס רק למה שנכתב במכתב הראשון⁸⁷. [והנה, הגר"פ עפשטיין, ראב"ד העדה החרדית, כתב במכתב⁸⁸, שלדעתו הפרטית היה נראה לו לעשות באילת יומיים יום טוב, אבל כיון שיש שכתבו לא כך, ובספר ארץ ישראל הביא שהחזו"א הורה לעשות רק יום אחד, יש לנהוג כך משום ספק ספיקא⁸⁹. והיינו, שדעתו שלו הייתה שיש לעשות

הפרטי של העיר אילת. ואכן, במה שהביא בספר שם כקיצור ממכתב החזו"א אליו, אין כלל דיון בדיון העיר אילת.

ושמעת⁸⁶ שתלמיד החזו"א הגאון ר"י ברטלר זצ"ל אמר שהחזו"א השיב למחבר על נידון יו"ט שני בעולי מצרים וכו' בכללות, בלי שעסק שם בשאלה הפרטית של אילת. וכאשר נשאל החזו"א למעשה בדינה של העיר אילת אם היא ארץ ישראל או חו"ל, ביקש לדעת היכן היא, והראה לו הגר"י זצ"ל עצמו את מקומה של אילת במפה, והכריע החזו"א שהיא ודאי חו"ל.

והנה ראיתי בכמה ספרים שיסדו הרבה על דברי ספר אר"י בשם החזו"א, והבינו שהחזו"א כתב למחבר במכתב שדין אילת כדיון ארץ ישראל. וברם באמת אין הדבר כן כלל, וכמו שנתבאר.

86. מחכ"א שליט"א שבייר את עניין הגבולות ושמע זאת ממי שדיבר עם הגר"י עצמו, וכן שמע זאת מחתנו של הגר"י בשמו. (עיקר העובדה כבר הובאה בספרים).

87. במכתב החוזר ששלח מח"ס ארץ ישראל בניסן תש"ט להרבה רבנים (נדפס במשפטי עזיאל סי' מו), כתב במפורש "מכ"ש לעניין אילת שיש שם לנהוג דוקא שני ימים" כיון שהיא חו"ל וגם היא רחוקה יותר ממחלך עשרה ימים. ב-יט סיון כתב המחבר מכתב להגרצ"פ לבקש את חוות דעתו על המכתב החוזר, ובחודש תמוז הוסיף על מכתבו זה וכתב שכעת נשתנתה דעתו והוא סבור שאילת היא מגבול עולי מצרים (המכתב וההוספה נדפסו ב'הצבי ישראל' סי' כה, עמ' צו). לפי העניין נראה שאת ההוספה הזו הוא לא שלח לכל מקבלי המכתב הראשון, וההוספה בדיון אילת נכתבה במכתבים פרטיים לחלק מאותם רבנים, ראה היכל יצחק אר"ח, נה, ומנחת שלמה תנינא, מו. ובמשפטי עזיאל הביא רק את המכתב הראשון בלי שום הסתייגות, ונראה שלא ידע שהמחבר כתב מכתב נוסף וחזר מחלק מדבריו שבמכתב הראשון. ומעתה אם נלמד משהו משתיקת מקבלי המכתב, הרי אצל חלקם הוא להיפך ששתקו למה שכתב שאילת עושה יומיים. וראה בקונטרס 'מישור הערבה' שהרחיבו בפרטים אלו, וכן בדקתי בעצמי במקורות שצינו שם. ומעתה יש הסתברות שלא שלח כלל לחזו"א את חידושו וחזרתו בדיון אילת, ולכן דן החזו"א רק בדברים שבמכתבו הראשון. ועכ"פ אין בדברי החזו"א שום התייחסות למכתב השני.

88. נדפס בשלמותו בקובץ 'עמק' (י"ב, עמ' נא, והובא במועדים וזמנים כרך ח', רכ"א) אף שלדעתי הפרטית היתה להתנהג ביו"ט שני של גליות מכמה נימוקים... אבל מ"מ כיון שאחדים כתבו להיפוך, ובספר החדש ארץ ישראל להרב הגאון רמ"ט ז"ל סימן ד' הביא שהגרצ"פ מח"ס חוון איש השיב גם כן על כה"ג לנהוג יום אחד ואכמ"ל, וא"כ חשבתי לעשות ס"ס, דיו"ט שני הוא רק ספק... וספיקא דדינא אם בכלל שני ימים, וע"כ יש להקל' (ועיי"ש שיפירשו תרו"מ בלי ברכה). ע"כ.

89. יל"ד בטענה זו שעיקר דין יו"ט שני נחשב לספק המצטרף לס"ס, ולכאורה הוא בדיני ודאי אף שתיקונו מחמת הספק ובגדרי ספק לעניין ביצה שנולדה וכו', שו"ע אר"ח תקיג, ה. ונגדולה מזו, שדעת הרמב"ם שבזמן הזה אין מתנים על הערוב (הל' יו"ט ויד), וכבר הקשו לדעתו מ"ש מביצה, ואנן נקטינן לא כן כמבואר בשו"ע תקכו, כב תקכח, ב, אבל אינו מחייב שאינו בגדרי ודאי כלפי ס"ס, ואכמ"ל. [וראה בשו"ת אבני נזר (אר"ח, שצד) 'ולפי זה יו"ט שני של גליות... דומה ממש לגבינה של גוי. דמשום שחכמים חששו לחשש דאורייתא. עשאוהו כודאי של תורה, גם יו"ט שני של גליות שנאסר מספק יחשב כודאי של תורה'. (ומש"כ שהוא כודאי של תורה פסק בה בהמשך, אבל נשאר שהוא בדיון ודאי איסור, ויל"ע בכל המשך דבריו וכעת ל"ע, ואכמ"ל.

מלאכות יש לנהוג דיני יו"ט שני באילת, ולגבי קידוש ותפילות (שיש בהם חשש איסור אם אינו מחויב) 'צ"ע אם לשמור שם יו"ט שני כדין חו"ל או רק לחומרא'. ולמעשה מספק הורה שלא לנהוג קידוש ותפילות⁹⁰. ויש להדגיש שהגרש"ז עבר על הדברים לפני ההדפסה, הגיהם בכתב ידו ואישר אותם להדפסה בשמו להלכה ולמעשה⁹¹. (וחזר בו הגרש"ז מדברים שכתב בצעירותו בזה, וראה הערה⁹²).

בספר 'ישא יוסף' מהגר"ר אפרתי, שבו מביא ההוראות שהשיב בשליחות הגר"ש אלישיב, הביא (ח"א, קז) הוראה למעשה מהגר"ש"א בזקנותו לנהוג יומיים יו"ט באילת כולל קידוש ותפילות. (וכתב שם שהוא ע"פ הוראת החזו"א הנ"ל, ויש לציין שהוא שלא כהוראתו המוקדמת שלא לנהוג יומיים בקידוש ותפילות מחמת הספק).

יומיים, אבל לעניין מעשה הורה לא כך תוך הסתמכות על כך שיש טוענים שיש לעשות יום אחד, ועל מה שהבין שכך הורה החזו"א. והנה למה שנתבאר הרי דעתו הפרטית הייתה נכונה ומתאימה לדעת החזו"א, וייתכן מאוד שאילו ידע שהחזו"א מסכים אתו וסבור כדעתו לא היה מחשיב את הדבר לספק. ומעתה אף ייתכן וקרוב לומר שזה העיקר בדעתו של הגר"פ זצ"ל, ועייין].

וסוף דבר. החזו"א הורה שהעיר אילת היא ודאי חו"ל ואינה בקדושת אר"י כלל (וראה בפנים בדעת הגר"פ עפשטיין).

עוד הוראות בדין יו"ט שני באילת

הגר"ש"ז אורבאך בדבריו שהובאו בספר יו"ט שני כהלכתו הורה שלעניין

90. המחבר, הג"ר ירחמיאל פריד, כתב (פ"ח, ו) בפנים הספר 'העיר אילת של זמנינו וסביבותיה יש אומרים שדינה כדין א"י לענין יו"ט שני ויש אומרים שדינה כדין חו"ל והכרעת גדולי הפוסקים שצריך לנהוג בה כחומרי שתי המקומות'. ע"כ. ובהערות (שם, הע' יא) הביא דברי הסבר ששמע מהגרש"ז (הדברים היו לעיני הגרש"ז והוגהו על ידו) שלכאורה יש לנהוג יו"ט שני כיון שזה דבר פשוט שאין שם קדושה לענין מצוות התלויות בארץ, וגם היא רחוקה יותר ממהלך עשרה ימים מירושלים, וקשה לקבוע לפי שם המקום אם זו אילת שכבשו ישראל וישבו בה, ואע"ג שרימ"ט מביא בשם רס"ג שכיבוש עולי מצרים הוא עד עקבה, מ"מ קשה לקבוע היום לפי השמות. אך מכיון שגם יתכן שהיא במקומות שכבשו, ויש גם קצת סברא ששלטון אחד של ישראל מצרפה עם שאר אר"י לענין זה, וסיים במסקנה 'על כן צ"ע אם לשמור שם יו"ט שני כדין חו"ל או רק לחומרא'. ע"כ. - ומה שהביא בספר שם בשם הגר"ש אלישיב כעין זה, יעוין להלן שבסוף ימיו הורה לשמור יומיים ע"פ החזו"א.

[הסברא של צירוף ע"י שלטון אחד (או שלטון אחד של יהודים), צ"ב, ולכאור' אין שלטון אחד מועיל בדברים שקבעו חז"ל ע"פ גבולות הארץ. ובפרט שמסתבר שעיקרו של גדר זה הוא להשוות דין זה לגדרי מצוות התלויות בארץ. ויל"ע עוד, הרי בזמן השלוחים ודאי היה תלוי הדבר בכל עיר בפני עצמה אם הגיעו אליה השלוחים או לא. וכשתיקנו שיהיה תלוי בגבולות הארץ, ודאי שמסתבר שכל עיר שחוקן לגבול נהגת יומיים כמו עיר שלא הגיעו אליה השלוחים בעבר. ומה אכפת לן שהיא מצורפת ע"י שלטון אחד, הרי אינו מועיל כלום לא בדיעת קידוש החדש ולא בגבולות הארץ].

91. ראה בספר מעדני שלמה מהדורת תשע"ו צילום הגהות הגרש"ז בכתב ידו על דפי ההדפסה הראשונה של דבריו בענין שלנו (יו"ט שני באילת) ובעוד עניינים. ובהסכמות לספר יו"ט שני כהלכתו העיד בנו של הגרש"ז "וכל אשר מובא בשם אבינו ז"ל זה ככתב ידו ממש, כי שם עינו על זה לחקן ולהגיה שיצא דבר מתוקן". ובדבריו המחבר בראש הספר "מזן זצ"ל... עבר עיין אינו וחקק את כל המובא בשמו בספר זה בכתב ידו... והדגיש שכל דבריו בזה אינם לפלפולא בעלמא אלא להלכה למעשה".

92. יעוין בדבריו שבמנחת שלמה (תנינא סימן מ"ו, שנכתב בצעירותו בשנת תש"ט), ויעו"ש שדן שאולי שלטון אחד מצרף (ובהמשך הלשון כתב שלטון אחד של ישראל), ובר מן דין יש גם להסתפק דאפשר שאילת היא בתוך מהלך עשרה ימים מירושלים שזה ייתכן מצד המרחק האוירי, ולכן בצירוף כל הדברים שכתבנו חושבני שאין זה כ"כ ברור שחייבים שם ביום טוב שני, ואם רק ספק הוא יש לילך אחר דין התורה ולנהוג רק יום אחד בלבד. וסיים שם, 'וגם עם סיום הדברים, הנני לציין דאף שכל הדברים שכתבתי אינם כ"כ ברורים, עם כל זאת מראשית כזאת הודעתי לדענ"ד נראה שאם רק מספקינן אין צריכים לנהוג כי אם יום אחד בלבד, ומשום כך לא מנעתי מלערוך את הספיקות שיש לי בזה'. ע"כ.

מהגרז"מ קורן, והנה הינם מגדולי המעיינים בענייני גבולות הארץ⁹⁴. וראה עוד מדברי בעל מועדים וזמנים ומדברים שנשמעו מבעל קה"י בהערה⁹⁵.

מסקנת הדברים

ההוראה המקובלת מחכמי דורנו היא שהעיר אילת היא ודאי חו"ל לכל דבר (ואין גבול הארץ מגיע לעקבה ולאילת כלל), וכן הורה החזו"א למעשה.

והנה אילת היא עיר חדשה וברור שאין בה מסורת לעשות רק יום אחד (וגם בעיר הקדומה שהייתה באזור זה לא ידוע על

בספר אור לציון מהגרבי"צ אבא שאול (ח"ג, כג, יב) 'המתגורר בעיר אילת, יש לו לנהוג יום טוב שני של גלויות לכל דבר, כמו בחוץ לארץ בין להקל ובין להחמיר'.

בשו"ת שבט הלוי (ח"ה סי' קע"ג), 'אשר שאל בקצור אם אילת ואופירה חו"ל, על אופירה כמעט אין ספק שהוא חו"ל, וגם אילת יראה כן' (הנידון שם לגבי יציאה לחו"ל). ובשיעורי שבט הלוי שביעית (פרק ד' עמ' רמ"ב) דן על אילת וכתב 'ונראה דצריך לעשות שם שני י"ט', וראה עוד בהערה⁹³.

וכן דעת הגר"ח גרוסברג (בעל המעשר והתרומה) ובעל משנת יוסף שהעיר אילת היא ודאי חו"ל, והובאו דבריהם במאמר

93. בקובץ מוריה (שעג, עמ' רלא) נדפסו כתבים של אחד משומעי השיעורים בהל' יו"ט מבעל שבט הלוי (ללא שם הכותב, הוקדם שם שאינו מוגה ואין לסמוך על הכתבים להלכה), וכתב שם בשמו 'כשבאתי לא"י בירת מנהגי ארץ ישראל אצל גדולי לומדים בירושלים ואמרו לי לעניין יו"ט שני באילת שזה ספק גדול, ומה"ט נוהרים שלא לנסוע שם ביו"ט, והטעם לזה משום שבזמן הבית לא היה שם יישוב ויש ספק אם הוא בתוך מהלך עשרה ימים שהיו השלוחים מגיעם, וע"פ דברי הרמב"ם והריטב"א דיו"ט שני תלוי בשלוחים יש ספק על מקום זה אם צריך לנהוג יו"ט שני. ע"כ. ואין שם הכרעה. נראה שדבריו בשו"ת שבט הלוי ובשיעורי שביעית (שיצאו ע"י תלמידו בהסכמתו בכת"י) הם גמר דעתו.

94. הגר"ח גרוסברג (בעל המעשר והתרומה ועוד ספרים בהל' התלויות בארץ) כתב כן בכיורו בעניין גבולות הארץ שנדפס בקובץ נועם, ונדפס מחדש בספר משנת חנוך סי' כא. וכן כתב הגר"י ליברמן (שנראה שעליו סומכים הבר"ץ דעה"ח בענייני גבולות הארץ) בשו"ת משנת יוסף א, מד. והביא דבריהם הגר"מ קורן במאמרו במוריה קובץ רכ"ו. ה"ח הת"ח הנ"ל הם מגדולי המעיינים והמומחים בענייני הגבולות בדורנו, ויש לזה משמעות מיוחדת. וראיתי מציינים שכן הוא בשערי יצחק (להגר"י פלקסר, יב, ז).

95. הגר"מ שטרנבוך במועדים וזמנים (ח, רכא) ובעוד מקומות בספריו כתב לעשות באילת יומיים יו"ט ועורר על זה בהרחבה. מאידך, בתשובה"ג (ג, שלב) כתב 'לפי זה אולי יש טעם לזה שאין נוהגים יום טוב שני באילת יעו"ש, וצ"ע ששחקי רבנן לתושבים שאינם נוהגים יו"ט שני. ובח"ד (קטז) חזר ודן בזה וסיים 'ולכן אין לנו למהות בנהגין להקל שם שלא לשמור יום טוב שני, ולא שמעתי הוראה הלכה למעשה לשמור שמה יום טוב שני כד"ן. ע"כ. ונראה מהדברים שלא חזר בו מדעתו שחייבים לעשות יומיים אלא שמראה פנים לאלו שמורים לא כן, ועדיין צ"ב. ולגבי מה שכתב שלא שמע הוראה כזו למעשה, הנה הבאנו שהורו כן למעשה, ואציין ששמעתי שהגר"י הכט רבה של אילת נוהג בה יו"ט שני, ויש לברר. בספר ארחות רבינו (מהדו"ח, ג, עמ' שכז) הביא רשימות ממה ששמע בענין זה במשך השנים מהגר"י קניבסקי בעל קה"י. והביא שם שוערת השמיטה בכ"ב הביאו ירקות מאילת בטבת תשל"ג, ובעל קה"י אמר לו שאין ראייה שנתקדש וכו', ומועדת השמיטה נראה שקבעו שזה חו"ל. (א"ה, כמדומה שהוראות הועדה בזה היו ע"פ הסכמת חבר הועדה הגאון ר' יהודה שפירא תלמיד החזו"א). ואמר לו שלא עושים שם יו"ט שני כי לא יצייתו להוראה שדינם כחו"ל. לגבי נסיעה לאילת אמר להקה"י שה'חזו"א אמר לא לצאת לאילת, והקה"י אמר שזה משום ספק (והמחבר מצ"ע שצמצא ברשימותיו המוקדמות שהעידו לו בשם החזו"א 'שאמר שברור שהיא חו"ל ושביעית לא נוהג בה'). הקה"י אמר לו שכל הת"ח העוסקים בענייני הגבולות אומרים שאילת היא חו"ל לכל הדינים ואסור לצאת לשם, ובפסקים מבוואר שהיא מארץ אדום וכו' ולא היה כיבוש המעיל וא"כ היא חו"ל ממש. כעבור זמן נתמנה אברך כרב באילת והקה"י אמר לו שצריכים לנהוג שני ימים יו"ט מספק. (כנראה הכוונה בלי קידוש ותפילות). והביא לשון הקריינא דאיגרתא דלהלן. במכתב מבעל קה"י (קריינא דאיגרתא ב, קה, משנת תשכג) כתב לשואל בדבר אילת שקשה לו לעיין בעניין שאינו עוסק בו, וזה לא מכבר הגיעה אליו הגש"פ מהגר"מ שטרנבוך וראה שסובר בפשיטות שנוהג שם ב' יו"ט של גלויות ובוראי פשוט שלא נכבש אפי' ע"י עולי מצרים (כנראה כוונתו שכל זה מדברי הגר"מ ש).

ומעתה לכאורה, הן לשיטת הרמב"ם (שהדין תלוי בהגעת שלוחים) והן לשיטת הריטב"א (שהדין תלוי בגבולות אר"י), נוהגים שם יו"ט שני ימים. וראה בפנים על ההוראות שנאמרו בזה למעשה.

שום מסורת כזו), וממילא גם לרמב"ם יש להם לעשות יו"ט יומיים. (וייתכן שהיא אף רחוקה מירושלים יותר ממהלך י" ימים ונמצא שאין השלוחים יכולים להגיע לשם, ועיין בפנים הנידון בזה).